

9601



het handboekbinden

a.j.hagen

B 19



9601
B19

Universiteit Leiden



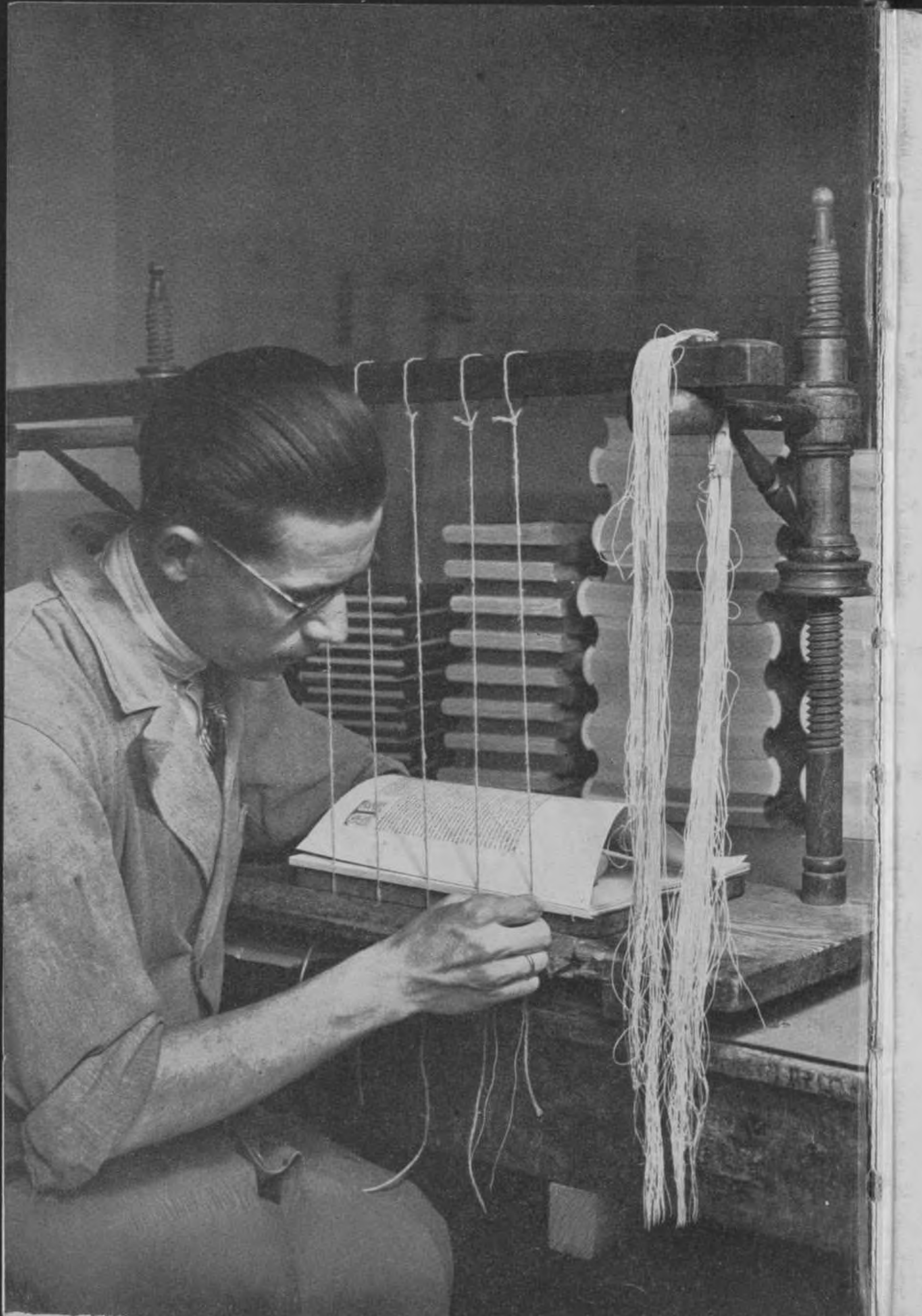
1 730 518 1

€12,-



het hand-BOEKbinden







a. j. hagen

Leraar Avondcursus Amsterd. Grafische School



het hand-BOEKBINDEN

GESCHIEDENIS EN TECHNIEK VAN DE BOEKBAND



De Technische Uitgeverij H. Stam • Haarlem

Letter: Cochin, Libra
Druk: Koch & Knuttel, Gouda
Bindwerk: H. van Rijmenam, den Haag
Illustraties, band en omslag:
Karel Booden
Typografie: M. H. Groenendaal Jr



inleiding

Wil dit werk over handboekbinden zeggen, dat alle boeken met de hand gebonden moeten worden, teneinde het massaproduct te verdringen, te verfoeien en te verwerpen? Neen!

Het boek, dat U in de boekhandel koopt, kan een charmant en gedegen uiterlijk hebben.

Het boek is immers een van de beste massaproducten; ik zou haast zeggen, het enige met geestelijke inhoud. En van welk massaproduct kan dat gezegd worden?

Er is dus niets tegen het machinaal gebonden boek.

Wat is dan de bedoeling van den schrijver van dit boek?

Het gevaar bestaat, dat door het uitsluitend machinaal vervaardigen van boeken, het schone handwerk gaat verdwijnen.

Denk niet lezer, dat het al te laat is en dat nu een krampachtige poging gedaan wordt om de rudimenten van een oud handwerk in een boek te verzamelen.

Er zijn vele grote boekbinderijen in ons land waar menig solide gebonden boek en fraai versierde band gemaakt wordt.

Dit boek zij veeleer een handleiding voor den boekbinder met liefde voor zijn vak, een interessant bezit voor menig bibliophiel, kortom een boek voor iedereen, die met „het boek” verkeert.

Nooit is er zoveel gelezen als in de afgelopen oorlogsjaren.

Dat een boek geschreven en gedrukt wordt is bij iedereen bekend, doch weinigen zijn op de hoogte van de bewerkingen, die de gedrukte vellen papier ondergaan, voordat men ze kersvers van den boekhandelaar ontvangt.

Hebt U er ooit over nagedacht, door hoeveel handen en machines

Uw boek gegaan is; wat een vakmanschap het vereist van uitgever, drukker en binder, om het product van den auteur, zonder fouten, smetteloos, blank en nieuw in de handel te brengen?

U zult zich afvragen: „Wanneer het boek dan zó mooi gebonden verkocht wordt, waarom dan een exemplaar met de hand te binden?”

Vele boeken zijn een kort leven beschoren; liggen spoedig uit elkaar en vervuilen, doch talloze andere zijn een lange levensduur waard en zijn een bijzonder bezit, een vriend en een steun voor U. Wat een ergernis geeft een losse band, een losliggend blad, een onsmakelijk versierde band, om een geliefd boek.

Hoeveel vreugde, fijn kunstgenot en strots om het bezit geeft een gedegen, met de hand gebonden en fraai versierde band.

Het spreekt vanzelf, dat een schone vrouw zich met zorg en distinctie kleedt, kunstenaarshanden vervaardigen de sieraden, waarmee zij haar charme verhoogt. Hoeveel meer recht heeft een boek met waardevolle inhoud op een schoon omhulsel, waarin het de eeuwen trotseert.

Wat een genoegen en blijdschap schenkt het den liefhebber, wanneer de band hem doet vermoeden, welke kostbare gedachten in het boek besloten liggen.

Het is de taak van den kunstboekbinder om in een duurzaam en prachtig materiaal, die gedachten in een spel van gouden lijnen en ornamenten te vangen.

Voorburg

B. J. AALBERS

VOORWOORD

De bedoeling van dit boekje, is meer belangstelling te wekken voor het oude ambacht: handboekbinden.

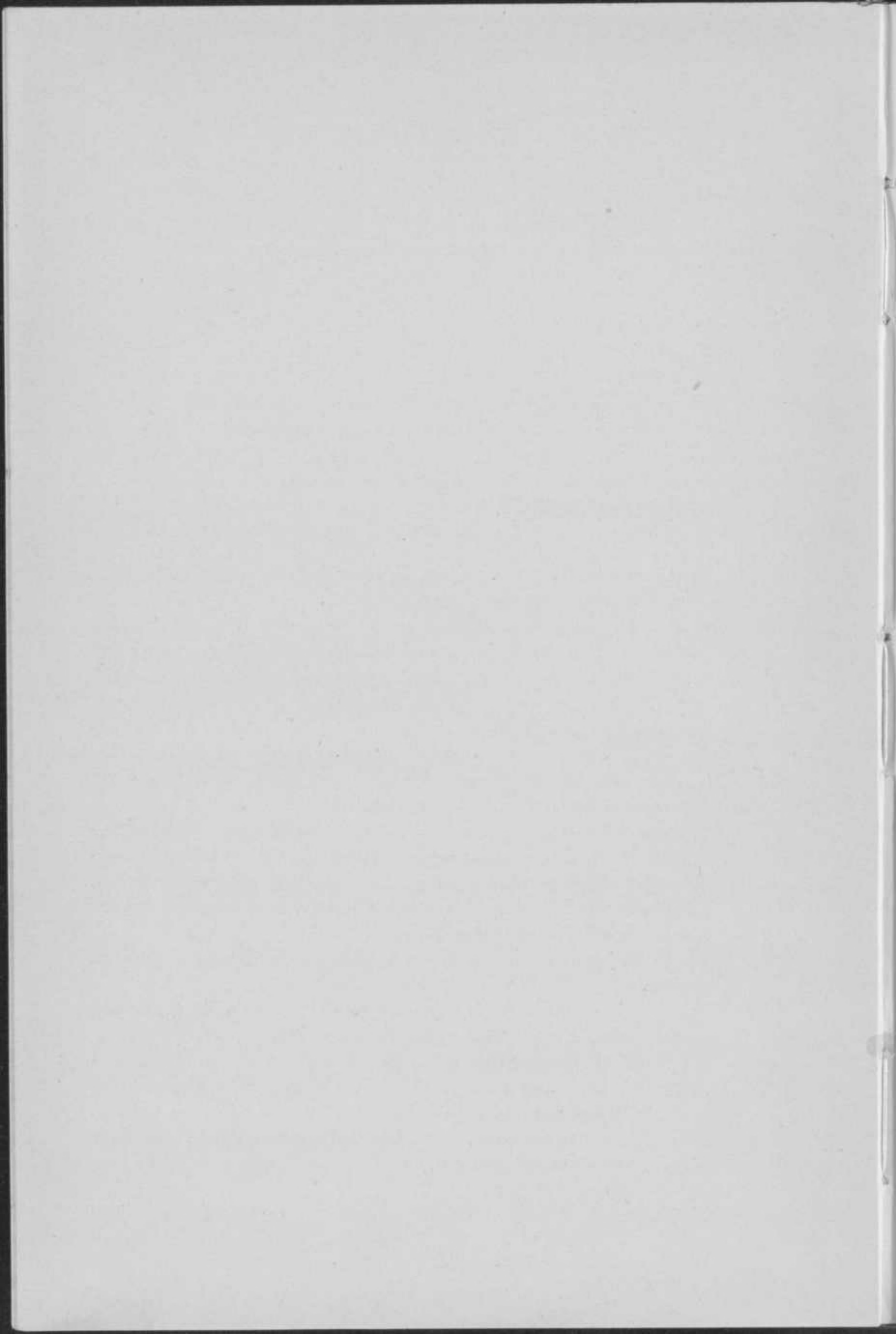
Studie van de grote tijden uit de historie heeft den schrijver tot het besef gebracht, dat de schoonheid niet alleen ideëel, maar ook technisch en practisch het onvervreemdbaar bezit van allen moet zijn. Mogen de hier volgende bladzijden over geschiedenis en techniek van het handboekbinden ook bij het publiek dit schoonheidsbesef verhevigen, vooral bij het boekenminnend publiek. Het boek is immers een vriend voor het leven en ten volle waard in een schoon kleed te worden gestoken.

Tijdens de oorlog is de belangstelling voor het met de hand gebonden boek, toegenomen; het is te wensen, dat de kunstboekbinders niet alleen van bibliophielen hun opdracht blijven ontvangen, maar dat ook in bredere kringen het besef van de waarde van het fraai gebonden boek zal groeien.

Moge de jonge vakgenoot in dit boekje een bruikbare vraagbaak vinden.

Het bereikte resultaat, is voor een belangrijk gedeelte te danken aan de hulp, die van vele zijden is ontvangen.

De schrijver betuigt dan ook zijn erkentelijkheid aan de kunstenaars, die reproductiemateriaal ter beschikking hebben gesteld en wil dit dankwoord niet besluiten zonder den uitgever en zijn medewerkers te noemen, die niets hebben nagelaten, om deze uitgave tot stand te brengen.



inhoud

<i>Hoofdstuk</i>	1	De geschiedenis van het boek	—	11
	2	Het ingenaaide boek	—	36
	3	Het gebonden boek	—	46
	4	De half lederen band	—	53
	5	Versiering half lederen band	—	67
	6	De geheel lederen band	—	69
	7	Versiering geheel lederen band	—	77
	8	De boekband met vaste rug.	—	93
	9	De perkamenten band	—	95
	10	Het handvergulden	—	98
	11	De blinddruk	—	111
	12	Het sneevergulden	—	112
	13	Het ciseleren	—	117
	14	Het persvergulden	—	120
	15	Het leder.	—	124
<i>Bijlage</i>	1	Recepten	—	128
	2	Voorbeelden cartonnage.	—	130





HOOFDSTUK I

DE GESCHIEDENIS VAN DE BOEKBAND

Het eerste boek en de eerste band

De oorsprong van het boek ligt verscholen in de nevelen der grijze oudheid. Zelfs bij benadering is niet te zeggen, wanneer of door wien het eerste boek werd gemaakt. Van een uitvinding van het boek kan men trouwens ook niet spreken. Het ontstond niet plotseling, maar was het resultaat van een geleidelijke ontwikkeling. Men wilde het geschrevene, dat langzamerhand meer dan één vel vulde, graag bijeen houden en deze vellen tevens beschermen tegen weer, wind en ouderdom. Daartoe legde men ze bij elkaar en combineerde ze tot één geheel met het beschermende omhulsel: de band! Wat zich nu eerder voltrok: het bijeengaren tot een boek of het gebruiken van een omhulsel voor het bewaren van de losse vellen, kortom: wat er eerder was, het boek of de band, wij zullen er niet over twisten. Onze mening is echter, dat het waarschijnlijk is, dat de banden ouder zijn, omdat de eerste banden dienden als portefeuille voor de beschreven vellen papyrus of perkament. Later moet men pas op de gedachte gekomen zijn de losse vellen en het beschuttende omhulsel tot één geheel te maken.

Het boek bij de oude cultuurvolken

Het Sanskriet is de taal van de oude Indiërs. Zij schreven op gedroogde palmbladeren, die ze op gelijke grootte hadden afgesneden. In de beide smalle punten van elk blad brachten zij een gaatje aan en haalden door alle gaatjes een koord. Dit koord maakten zij van onderen en van boven vast over een paar houten plankjes, waarin zij — eveneens op gelijke afstanden — gaten hadden gesneden. Door het koord te verschuiven, kon men lezen, wat er op de bladen was geschreven. Dit is misschien de oudste vorm van het boek.

Het Chinese en Japanse boek was in diezelfde tijd reeds geheel anders van vorm. In Oost-Azië kende men namelijk veel eerder



Wastafeltje

dan elders het papier. (In Europa zou het zelfs tot de vijftiende eeuw duren, voordat papier algemeen bekend was). Het was gemaakt van plantaardige stoffen en bestond uit aan elkaar geplakte lange stroken, die men met een boekblok of met houtsneden bedrukte en daarna met een parallels slag omgevouwen. Een zijden omslag voltooide het geheel, dat dus opmerkelijk veel gelijkenis vertoonde met het boek, zoals wij het tegenwoordig kennen.

De Assyriërs en Babyloniërs schreven op stenen of plankjes, die zij met was hadden bestreken. Voor het bewaren van deze schrijf„tafeltjes”, zooals ze worden ge-

noemd, gebruikte men terracotta omhulsel van hout.

De oude Egyptenaren en — in navolging van hen — de Grieken en Romeinen, gebruikten ook deze houten omhulsels, maar omgaven ze met een hoge rand. Er tusschen in hadden zij dan een laagje was aangebracht, waarin men met een griffel de letters kraste. Riemen of ringen verbonden enige van zulke plankjes aan elkaar. Men kende ook metalen „tafeltjes”. Er waren dubbele („dip-tycha”), drievoudige („triptycha”) en meerbladige („polyptycha”). De Romeinen versierden ze soms rijk met afbeeldingen van den regerenden Caesar of met mythologische voorstellingen.

De bekendste vorm van het boek bij de oude cultuurvolken is wel de rolvorm. Hij is van Egyptische oorsprong. Het inwendige van de papyrusstengel werd in smalle stroken gesneden. De stroken werden haaks over elkander gelegd en gehamerd, in de zon gedroogd en het blad papyrus was gereed, tot in de tweede helft van de negende eeuw heeft dit merkwaardige product stand gehouden. Deze bladen waren zeer duurzaam. Talrijke exemplaren, die in musea worden bewaard, zijn nu nog leesbaar. Men stelde deze bladen op de volgende manier samen tot een boek: eerst voorzag men ze aan de uiteinden van een houten staafje. De bedoeling daarvan was, dat men bij het lezen de rol met de ene hand kon afwinden en met de andere hand tegelijk het gelezene weer opwinden. Om het lezen te vergemakkelijken, deelden de



Fragment papyrusblad



Rollenkoker

schrijvers hun werk in kolommen in. Hier ontmoeten we dus al de oervorm van onze pagina. De rollen werden in kokers opgeborgen, die men „*scrinia*” en „*amaria*” noemde. *Scrinia* zijn kokers, waarin men één papyrusvel of -rol borg. De *amaria* hadden verscheidene vakken. Enkele kokers, waarvan sommige zeer sierlijk bewerkt zijn, zijn nog bewaard gebleven.

Beroemde bibliotheken en nieuwe bereidingsmethoden

Van 606 tot 539 voor Chr. bloeide het tweede Babylonische rijk. En gedurende die zevenenzestig jaren bloeide ook de wetenschap in dit oude land. Ofschoon hij zelf Assyriër was, stichtte koning Sardanopolus een boekerij, bestaande uit lemen tafelen, waarvan sommige dateerden uit de vroeg-Sumerische cultuur in Mesopotamië. Van de oude Perzen is bekend, dat zij de geslachtstabellen (let op de verwantschap met het woord „*tafelen*”) van hun stamhoofden op dierenvellen schreven.

Ook de meeste andere volken in deze gebieden gebruikten dierenhuiden voor dit doel en het duurde tot 300 v. Chr., dat de bewoners van Pergamum, een stad in Klein-Azië, met een bereidingsmethode uit de huidjes van kleine diersoorten een prachtig schrijfmateriaal wisten te maken. Hiertoe lieten zij de huidjes ongeveer drie weken in kalk broeien; dan onthaarden en reinigden zij ze zorgvuldig, om ze tenslotte te beitsen. Hiermee was het *perkament*, zoals men het naar de stad van oorsprong noemde, echter nog niet klaar voor het gebruik. Eerst moest men het nog in ramen spannen en met half-ronde messen aan beide zijden zorgvuldig afkrabben en door een bewerking met puimsteen het oppervlak zacht maken.

Het gebruik van perkament leidde spoedig tot een verandering in de vorm van het boek. Het liet zich namelijk zo moeilijk aanekplakken — om van aaneennaaien maar niet te spreken —, dat men wel afstand moest doen van de rolvorm en met goed gevolg probeerde het perkamenten vel dubbel — later ook in vieren — te vouwen. Zo ontstond onze tegenwoordige boekvorm.

Een van de belangrijkste boekenverzamelingen op papyrus en perkament was de boekerij Alexandrië, gesticht door den Egyptischen koning Ptolemeus Lagi (305—285 v. Chr.). Zijn opvolger Ptolemeus Philadelphus (385—347 v. Chr.) breidde de bibliotheek aanzienlijk uit. Eigenlijk bestond zij uit twee bibliotheken: een

grote en een kleine. De grote was ondergebracht in een speciaal gedeelte van het paleis, de kleine in de tempel te Alexandrië. Zenodotus, de opvoeder en leraar van den laatstgenoemden Ptolemeus, was de eerste bibliothecaris van deze grootste bibliotheek van de Oudheid.

De grote zou door het vuur verwoest zijn, toen Julius Caesae de in de haven liggende Egyptische vloot in brand stak en het vuur zich zo razend snel uitbreidde, dat ook de stad in vlammen opging. Volgens sommige geschiedschrijvers bestond deze bibliotheek uit 400.000 papyrusrollen. Anderen geven zelfs het getal 700.000 op.

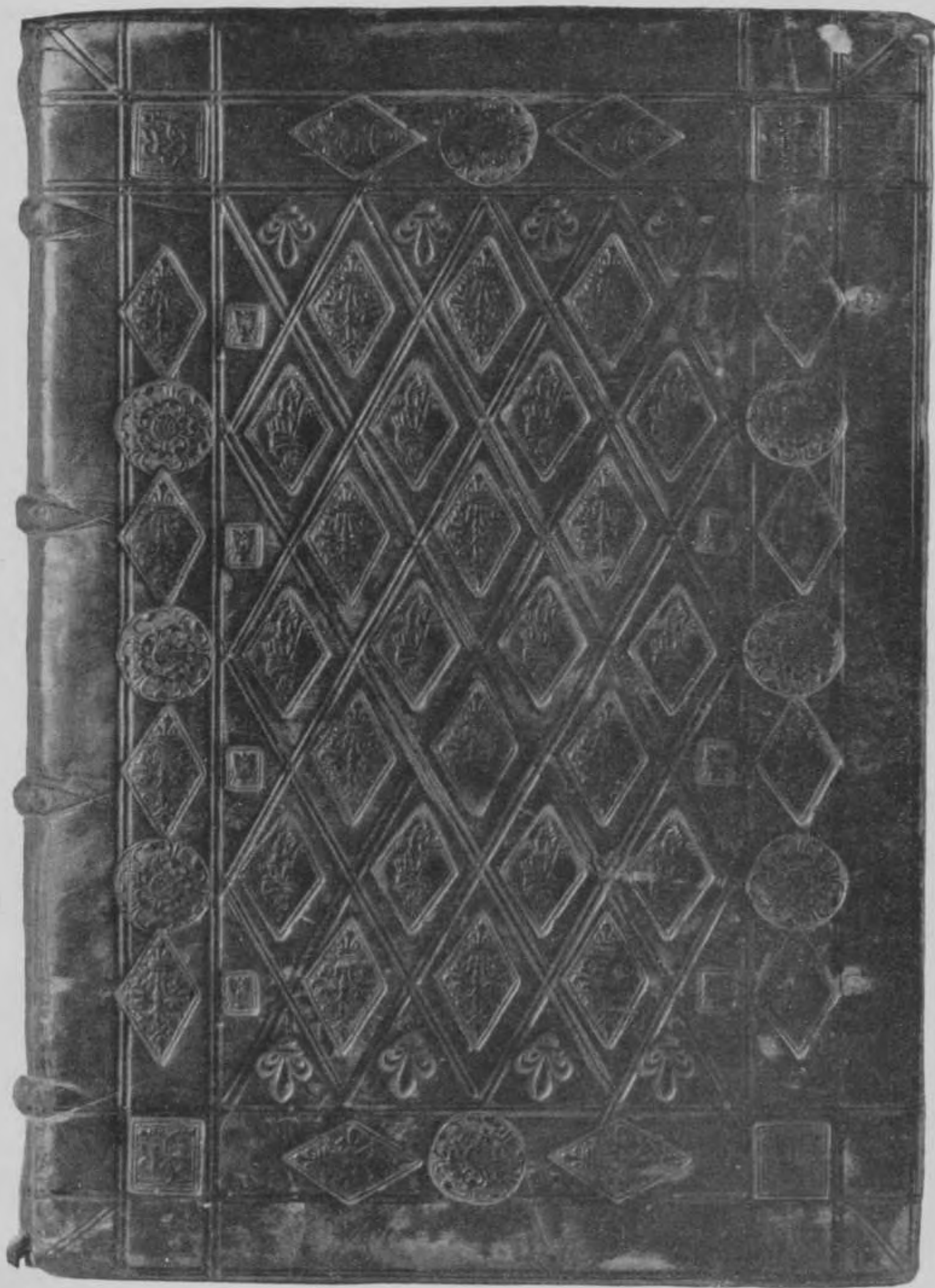
De kleine boekerij bevatte „slechts” 42.800 rollen. Ze is in 391 door de Christenen verwoest.

Als belangrijkste verzameling van hoofdzakelijk perkamenten noemen we de bibliotheek te Pergamum. Zij werd gesticht door koning Eumenest II, waarschijnlijk in samenwerking met zijn vader. Hun regeringsperiode was van 263—241 v. Chr. Ondanks de jaloezie en tegenwerking van de machtige Ptolemeeën, breidden zij hun bezit hartstochtelijk uit. En zeer waarschijnlijk is het aan deze strijd om de eerste plaats te danken geweest, dat men te Pergamum het perkament uitvond.

Verdere ontwikkeling van boek en band. Monnikenwerk

Zoals we reeds schreven, leende het perkament zich niet tot aaneennaaien of -plakken. En omdat de teksten vaak te uitvoerig waren om ze op enkele vellen te kunnen schrijven, kwam men er toe ze samen te voegen, door insteken of ze achter elkaar te naaien. Zo ontstond — wij gaven het reeds met enkele woorden weer — onze boekvorm. De gevouwen vellen werden eerst aaneengenaaid om stroken perkament. Deze stroken verbond men aan andere stukken perkament, die dan dienst deden als omslag. Toen men eenmaal deze vorm gevonden en aanvaard had, zocht men verder naar een vastere verbinding van het boek met de rug.

Wat dit betreft, is er in de kloosters uitnemend werk verricht. Daar zijn de bouwstoffen verzameld, waarmee men in latere tijden heeft kunnen bouwen. Het wekt geenszins onze verwondering, dat juist in de kloosters de kunst van het bewerken van boek en band zo algemeen beoefend werd. Geleerden en kunstenaars op vrijwel alle gebieden immers vonden in de stilte binnen de kloostermuren gelegenheid, zich geheel aan hun werk te wijden. Daar schreven zij hun manuscripten of maakten zij afschriften van bestaande boeken. Ter bescherming deden zij er een sterke



Kloosterband (Universiteitsbibliotheek, Utrecht)



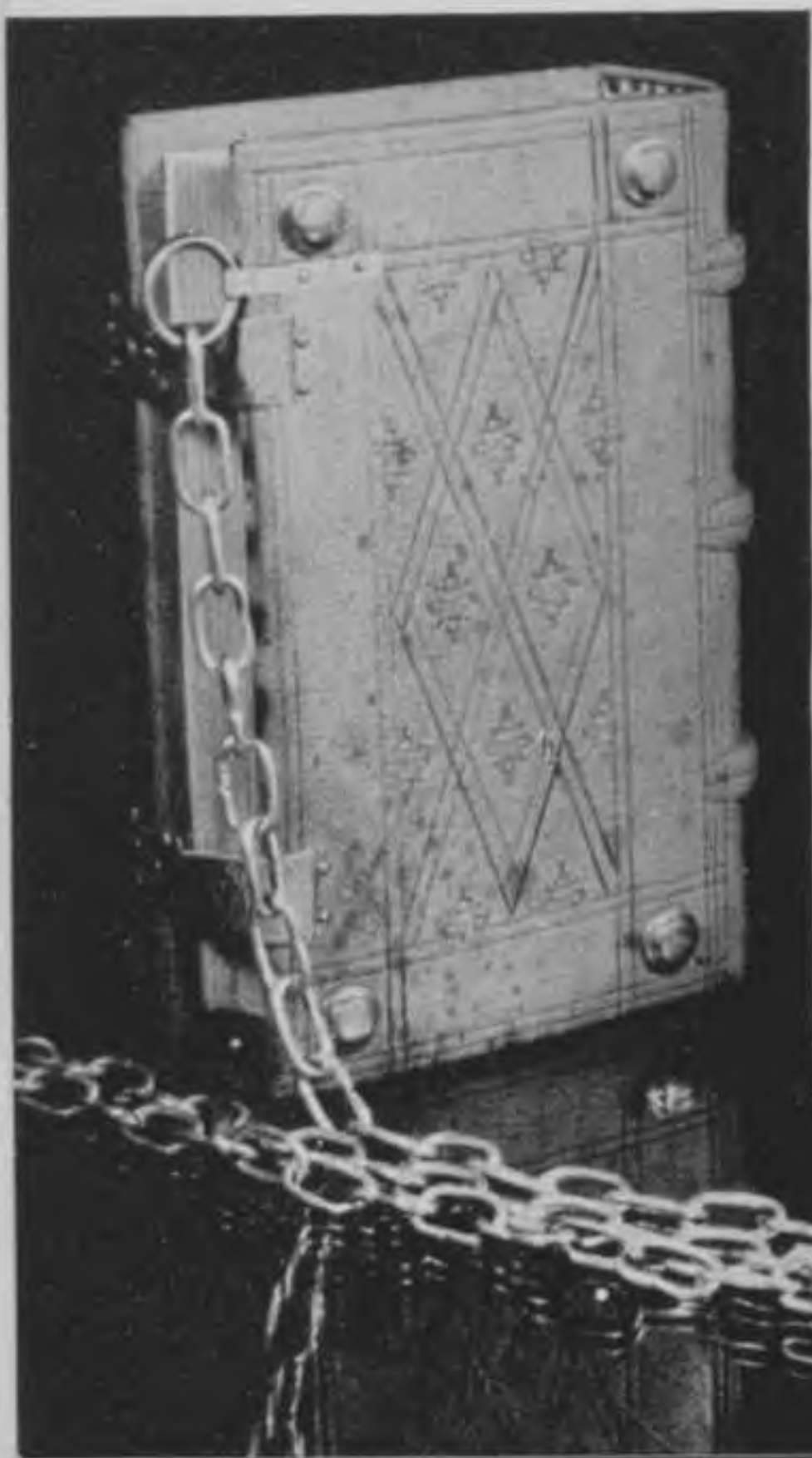
band omheen, die zij prachtig versierden.

Zo waren er monniken, die van geiten- en schapehuiden perkament maakten. Anderen sneden en liniëerden het materiaal, terwijl weer anderen de beschreven vellen samentnaaiden en in de band bonden, waarvoor zij kunstig smeedwerk in edelmetaal of snijwerk en ivoor gebruikten. Later pasten zij veelal leer toe.

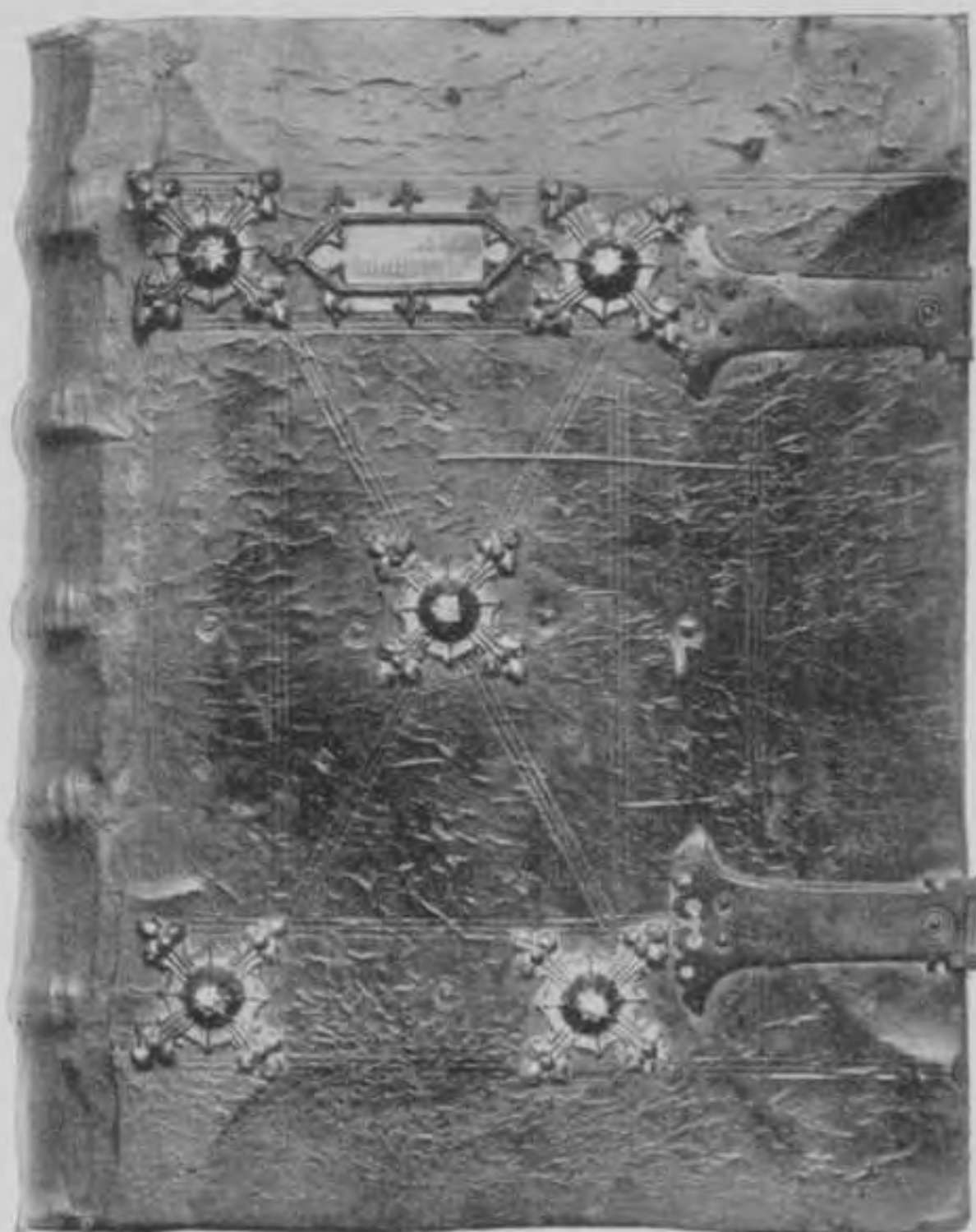
Reeds in de vijfde eeuw hadden de Ierse monniken een eigen methode van versieren. De Ierse monnik Dageus (zesde eeuw) werd al als boekbinder genoemd.

Wat betreft de methode van binden, men begon met de boeken te naaien op brede, leren riemen, ook wel op in elkaar gedraaide riemen, die dan als dikke koorden boven de boekrug uitstaken.

Vervolgens nam men dikke (meest eiken) planken, die enige centimeters groter dan de boeken waren afgezaagd en boorde op de plaatsen aan de rugzijde gaten, waarin de riemen pasten. Bovendien schaafde men de planken aan de rugzijde rond af, zodat ze beter aansloten tegen de boekrug. Vervolgens besmeerde men het leer met stijfsel, trok het dan zeer nat om het boek en spande het met touw strak langs de riemen, zodat die scherp uit-



Kettingband met sloten en koperen knoppen naar een oud voorbeeld (B. Ellermeyer, Amsterdam)



*Lederen band met slo-
ten en gegoten loden
knoppen om hand-
schrift (15e eeuw)
(Universiteits-
bibliotheek, Utrecht)*

stekend op de rug in het leer uitkwamen. Het gebruik van zulk rekbaar leer, dat men zo vochtig en strak aanbracht, had tot gevolg, dat de boeken later gingen trekken en de banden gingen gapen. Waarschijnlijk was dit de reden, waarom men er toe overging, de boeken met brede riemen of metalen haken te sluiten. Daar de boekvellen voor het naaien op maat waren gesneden, naaide men de katerns aan kop en staart door en om een riem heen, die met de andere verbonden werd aan de planken. Om die riem ontstond dus een met garen omwikkelde beschutting aan de boeksnede bij de rug. Dit is de oervorm van het kapitaalbandje, zoals wij het nu nog kennen.

De versiering — waarvan men bijzonder veel werk maakte — streek men met een vouwbeen of een strijkijzer op het leer. De stempels waren klein, omdat ze koud in het leer moesten worden gedreven. Dit gebeurde — evenals bij de goud- en zilversmeden — door een lichte slag met een hamertje te geven. Later ging men grotere stempels gebruiken, die men verwarmd in het leer drukte. Meestal waren het afbeeldingen van een mens, een leeuw, een



„Mopsie“, Liede-
Boeck. Lederen band
met zilver slot (afm.
80 × 50 × 38 mm)
(Universiteits-
bibliotheek, Utrecht)

kalf of een arend, maar ook vele zinnebeeldige voorstellingen kwamen voor, bijv. van de vier evangelisten.

De banden van zeer kostbare boeken versierde men met reliëf-figuren van ivoor, gedreven goud of zilver met email, paarlen, juwelen, enz. Voor gebedenboeken maakte men veelal een buidelvormig omkleedsel, zodat men ze met een zilveren of gouden ketting of gesp aan de gordel kon dragen (z.g. Jufferboekjes).

De spijkertjes en knopjes langs de kanten van de band dienden ter beschutting van het sierwerk en verhinderden, dat bij het openslaan het boek in aanraking kwam met de tafel. In vele openbare en hogeschoolbibliotheken was het gebruikelijk, de boeken met stevige ijzeren kettingen vast te leggen om te voorkomen, dat bezoekers ze onder hun wijde middeleeuwse mantels zouden meenemen. Zeer kostbare boeken wreef men in met cederolie om ze te behoeden tegen vocht en wormen, of men legde ze in een kastje van cederhout.

Een bewijs, hoe belangrijk de kloosters waren in de ontwikkelings-geschiedenis van het boek, is wel, dat de belangrijkste boeken-verzameling in Holland werd gevormd door die in het Benedictijnerklooster te Egmond. Ook Paus Nicolaas V, die van 1447-1455 de tiara droeg, noemen wij in dit verband: hij legde de grondslag voor de beroemde Bibliotheca Vaticana te Rome.

Nieuwe tijden, nieuwe vormen

In de tweede helft van de vijftiende eeuw en in het begin van de zestiende eeuw voltrok zich op bijna alle gebieden van politiek



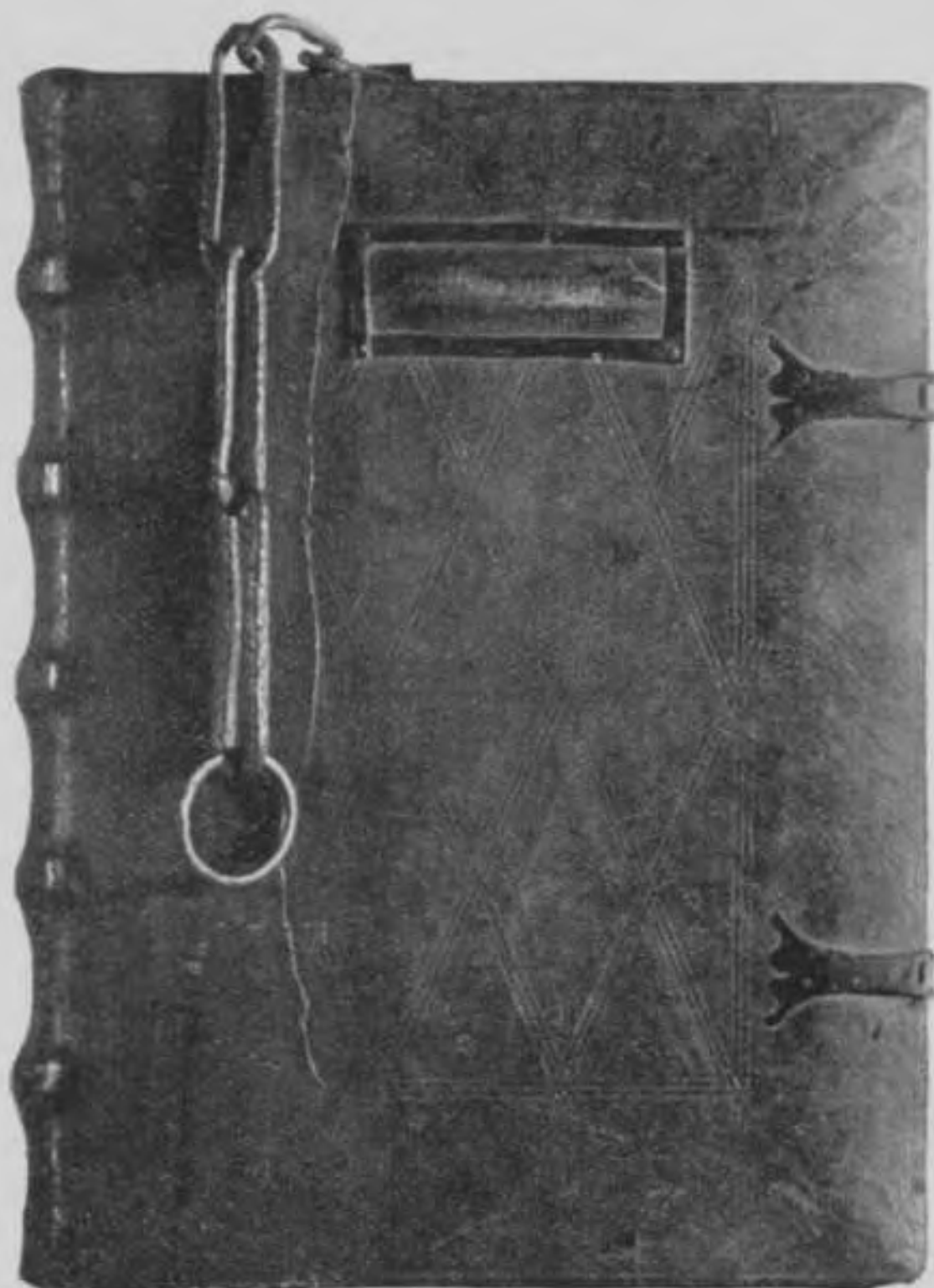
Lederen band met losse stempels (Universiteitsbibliotheek, Utrecht)

en cultuur een ommekeer. In de wereld van het boek kwam dit tot uiting in het verschijnsel, dat niet langer alleen de kloosters zich bezig hielden met het verzamelen van handschriften. De handel legde zich toe op het in- en verkopen van boeken. Hoewel de handelaars, die zelf in de meeste gevallen niet konden lezen of schrijven, de handschriften slechts als koopwaar beschouwden, deed deze handel het aantal boeken toch sterk toenemen. Behalve de monniken gingen leken-schrijvers zich toeleggen op het overschrijven van de handschriften. Was deze toeneming technisch reeds



*Lederen band
met plaatstem-
pel*

*(Universiteits-
bibliotheek,
Utrecht)*



*Kloosterband met ketting,
16e eeuw*

*(Universiteitsbibliotheek,
Utrecht)*

mogelijk geworden door de vervaardiging van papier uit vezelachtige stoffen (hetgeen omstreeks 1400 via de Arabieren in Europa bekend werd), zeer sterk werd zij bevorderd door de uitvinding van de boekdrukkunst omstreeks 1450. In de vijftiende en zestiende eeuw treft men reeds zelfstandige binders aan, een bewijs dus hoezeer de vraag naar boeken groeide.

Ondanks het feit, dat het boek een handelsproduct was geworden, bleef men de uiterste zorg besteden aan de versiering van de band. En hoewel men sindsdien op vele manieren heeft geprobeerd, mooie boekbanden te maken, mechanisch of uit de hand, altijd heeft de vergulding uit de hand zich kunnen handhaven en ook in de toekomst zal deze methode haar roemvolle plaats naast het vergulden met de pers behouden.

De oudste Europese boekbanden, die met de hand verguld zijn, treffen we aan in Italië in het laatste kwart van de vijftiende eeuw. Deze kunst, die van Oosterse oorsprong is, werd waarschijnlijk door de Arabieren uit de Levant of via de Moorse beschaving in Spanje naar Italië overgebracht, want vóór die tijd was de versiering met stempels altijd blinddruk.

Het Oosten

In het Oosten had de ontwikkeling van de boekband een ander verloop gehad. De grondstof papier was daar weliswaar reeds in het jaar 105 na Chr. bekend, maar het duurde nog tot het jaar 751, dat de Arabieren van enige gevangen genomen Chinezen het fabricatiegeheim te weten zijn gekomen. Het Oosterse papier nu, dat soepel was, vroeg niet zo'n zware band als het onhandelbare perkament, dat in Europa werd gebruikt. Daarom kon men volstaan met enige op elkaar geplakte vellen papier. Zo ontstond er een soort van karton, de voorloper van ons „bord”; de eerste bekleding was gekleurd papier, dat men echter spoedig verving door de bandbekleding van leer. Bovendien voorzag men vele banden van een klep, die dan aan de voorkant naar binnen werd gevouwen. Nu zo de aandacht was gevestigd op de binnenkant van de boekband, ging men er al spoedig toe over, de leren bekleding van de spiegel rijk te versieren. Aanvankelijk enkel met blinddruk; maar dat voldeed den Oosterling niet en hij zocht ijverig naar andere versieringsmethoden. Zo kwam hij tot het bedrukken met goud, waarschijnlijk op dezelfde manier als heden nog gebeurt. Nu eenmaal de weg gevonden was, ontwikkelde zich de versiering (die weliswaar gebonden was aan bepaalde figuren) tot die met punten (stiftvergulden) en zo verder, de ene methode uit de andere. Tenslotte kwam men er toe, de aanvankelijk geschilderde kleuren te vervangen door gekleurd leer. Over het algemeen is de Arabische band versierd met strenge lijnconstructies in symmetrisch ornament.

Hongarije

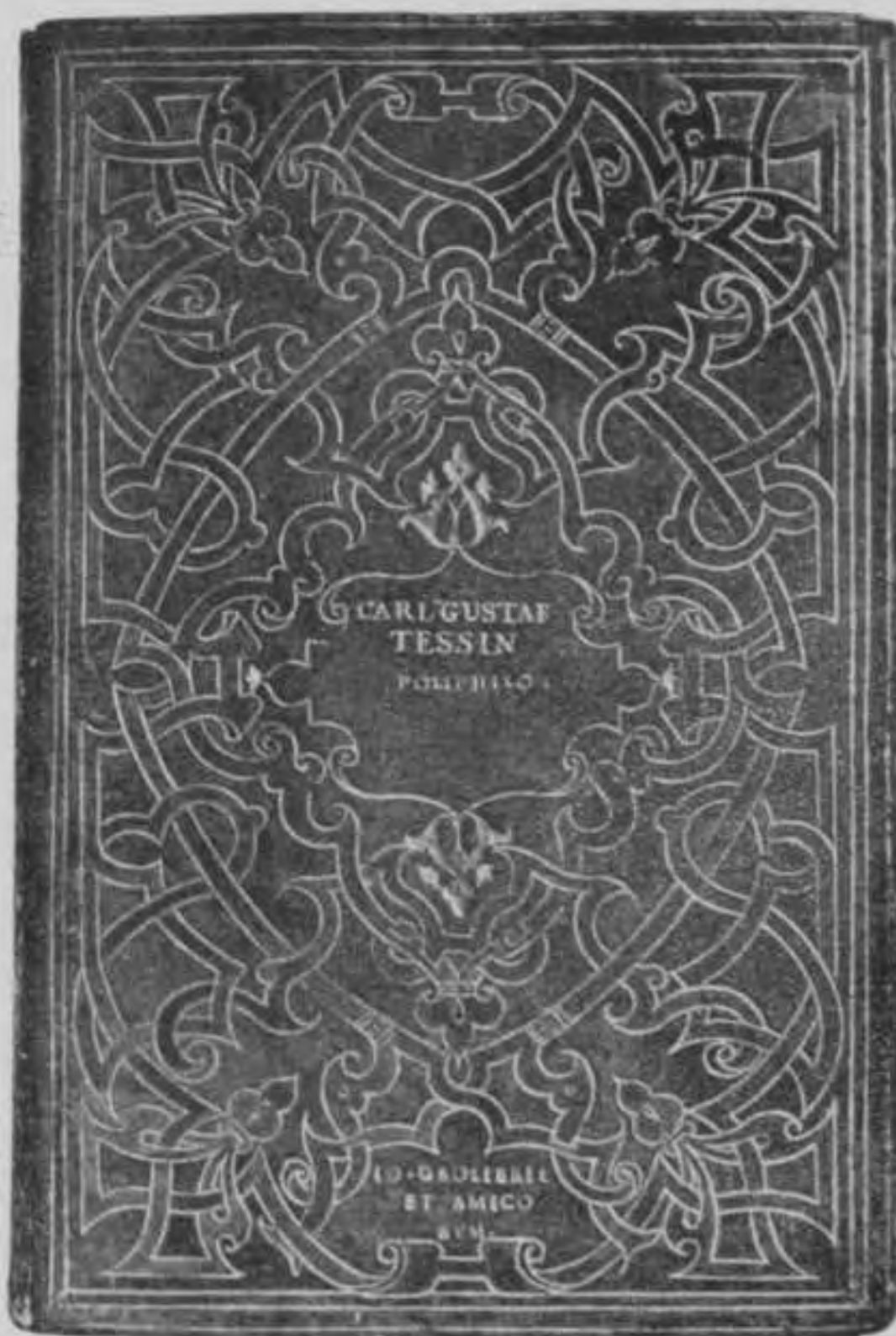
De Hongaarsche koning Matthias Corvinus stichtte in de tweede helft van de vijftiende eeuw een boekenverzameling, waaraan vele Italiaanse geleerden en kunstenaars meewerkten. Zij werden wel Corvine genoemd.

Italië

In dezelfde tijd, dat men in Hongarije kennis maakte met de Arabische boekband, brachten kooplieden tal van Perzische en Arabische manuscripten mee en trokken daarmee de aandacht van den beroemden Venetiaansen drukker Aldus Manutius. Hij legde zich vooral toe op het drukken van werken van de klassieke Griekse schrijvers, die hij in leer liet binden. Voor de versiering gebruikte hij Oosterse bandmotieven. In Italië was tijdens de

Renaissance de kunstzin onder de vorsten sterk ontwikkeld en in het boekencentrum Venetië was het natuurlijk vooral de boekdrukkunst, die hiervan profiteerde. Zo kwam het, dat er in de versieringswijze een grote omwenteling kon plaatsvinden en de Italiaanse boekband (die zich ook voordat de invloed uit het Oosten zich deed gelden, reeds van de overige Europese bindwijzen had onderscheiden door haar eenvoud en zuivere stijl) het voorbeeld werd voor de drukkers en binders in andere landen. Zij was niet overladen, zoals bijvoorbeeld de Duitse banden veelal waren, en toen reeds paste men in Italië het bordpapier toe en de methode van het inlaten van touwen in de rug. In Holland zou het nog tot het einde van de zeventiende eeuw duren, voordat men de oude houten plank en het om de touwen naaien verving door bovengenoemde modernisering, die waarschijnlijk eveneens uit het Oosten waren overgenomen.

Aldus Manutius nu brak met de slaafse navolging van het Oosterse ornament. Alleen de techniek nam hij over, zodat de stempels,



Band van Grolier, 1499

*(ontleend aan Kunstfaerdige
Gamle Bogbind, Köbenhavn)*



Band van Majoli, 1518

(ontleend aan Kunstfaerdige Gamle Bogbind)

gecombineerd met de bogendruk, een stylistisch oorspronkelijk en technisch uitstekend geheel vormden. De banden, die in opdracht van Aldus Manutius zijn vervaardigd, noemt men Aldusbanden.

Frankrijk

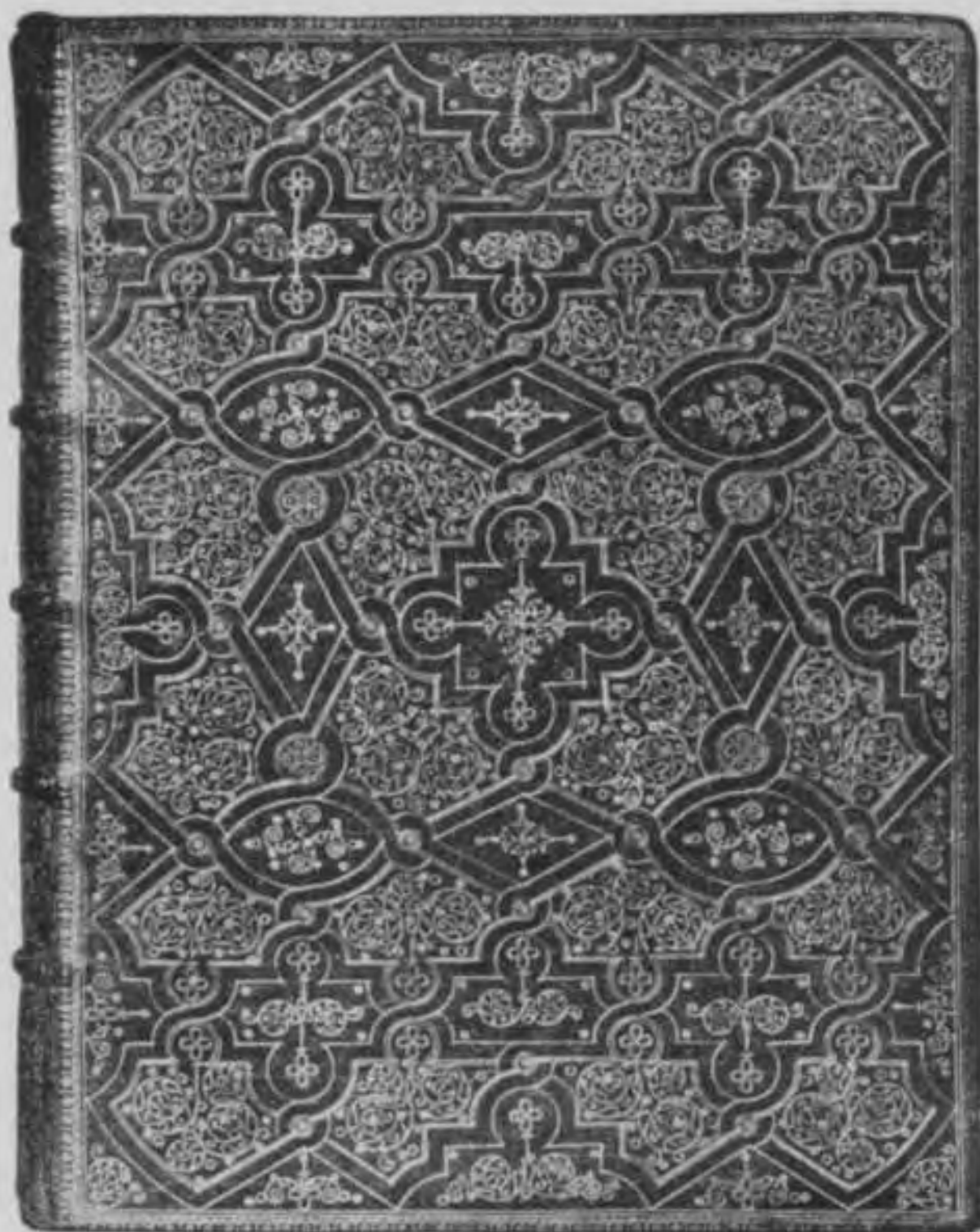
Een andere voor de boekverzorging belangrijke figuur uit de vijftiende eeuw was Jean Grolier. Onder zijn leiding werden tal van boeken gebonden en versierd. Het werk, dat zijn naam draagt, valt nu nog op door de opvatting en vooral door de technisch zo zuiver uitgevoerde vergulding uit de hand. Vele van zijn banden zijn van bruin kalfsleer, enkele in rood; voor de meeste gebruikte hij echter levantijs marokijn.

Thomas Majolie was een tijdgenoot van Grolier. Zijn werk onderscheidt zich door de afwisseling van kleuren en het opgelegde leer. Hij paste daarvoor vakken toe, die met naar eigen ontwerp gesneden stempels werden bedrukt.

In het algemeen echter verloren de Franse stempels hun oorspron-

kelijke karakter, tengevolge van de belangstelling, die het Franse hof in de zestiende en zeventiende eeuw toonde voor de kunst van het boekdrukken en -versieren. Want hoewel de koningen in vele opzichten deze kunsten voortreffelijk steunden, verbonden zij hieraan de eis, dat de lelie der Bourbons (bij ons bekend als de Franse lelie) en de initialen van den vorst op de band moesten voorkomen, zodat er maar weinig overbleef van de frisheid van de banden van Majolie en Grolier.

Gelukkig waren er echter ook binders, die zich wisten te onttrekken aan de invloed van het hof, zodat men ook uit die tijd smaakvolle Franse banden kent. Vooral die van Le Gascon verdienen vermelding. Zij hebben een geheel eigen cachet door de gouden versiering, die het gehele plat bedekt, afgewisseld met enige smalle banden, die het plat in vlakken verdelen. Gascons banden wijken af van die van Aldus, die wel fijne vormen hebben, maar waarbij elk stempeltje een enigszins bolvormig gedeelte heeft. Ze wijken ook af van de Golierstempels, waarvan de vorm is aangegeven met een fijne lijn en het stempelvakje gearceerd is.



*Band in Gasconstijl,
1656*

*(ontleend aan Kunst-
faerdige Gamle
Bogbind)*



Tweeling band, gebonden naar een frans voorbeeld uit de 16e eeuw in blank schapenleer door B. Ellermeyer, Amsterdam

Bij de Gasconstempel zijn het uitsluitend punten, die de figuur vormen. Het is een soort van stiftstempels, waarbij de vergulding echter streng in ornament wordt gehouden.

De Seuil's boekplat is voor slechts een zeer klein gedeelte bedekt. Het is versierd met enkele lijnen en zeer fijne ornamenten, die worden gevormd door dunne lijntjes en enkele puntlijntjes. Dit boekplat vormt de overgang van de zeventiende naar de achttiende eeuw.

In de achttiende eeuw liet men over het algemeen het middenvak van de platten leeg. Voor versiering nam men een randmotief uit tal van kleine, naast elkaar gedrukte stempels, meest van fijne lijnen. Het randmotief vond aansluiting in een aantal puntlijntjes, die tezamen een symmetrisch geheel vormden.

De Jansenistenband maakte vooral in de vorige eeuw veel opgang. Het boek werd gebonden in fijn marokijnleer, dat men glad gekolfd had. De rug werd alleen versierd met ribben, terwijl men er tevens de titel op aanbracht tussen de eerste en de tweede rib — en tenslotte eventueel een jaartal enkele millimeters boven de staart. Veel zorg besteedden de binders aan de bandspiegel. Soms gebruikten zij leer van dezelfde kleur, soms is het gehele schutblad van leer. In vele gevallen echter slechts even over de kneep, om daar aan te sluiten aan een passende papieren of zijden afwerking.

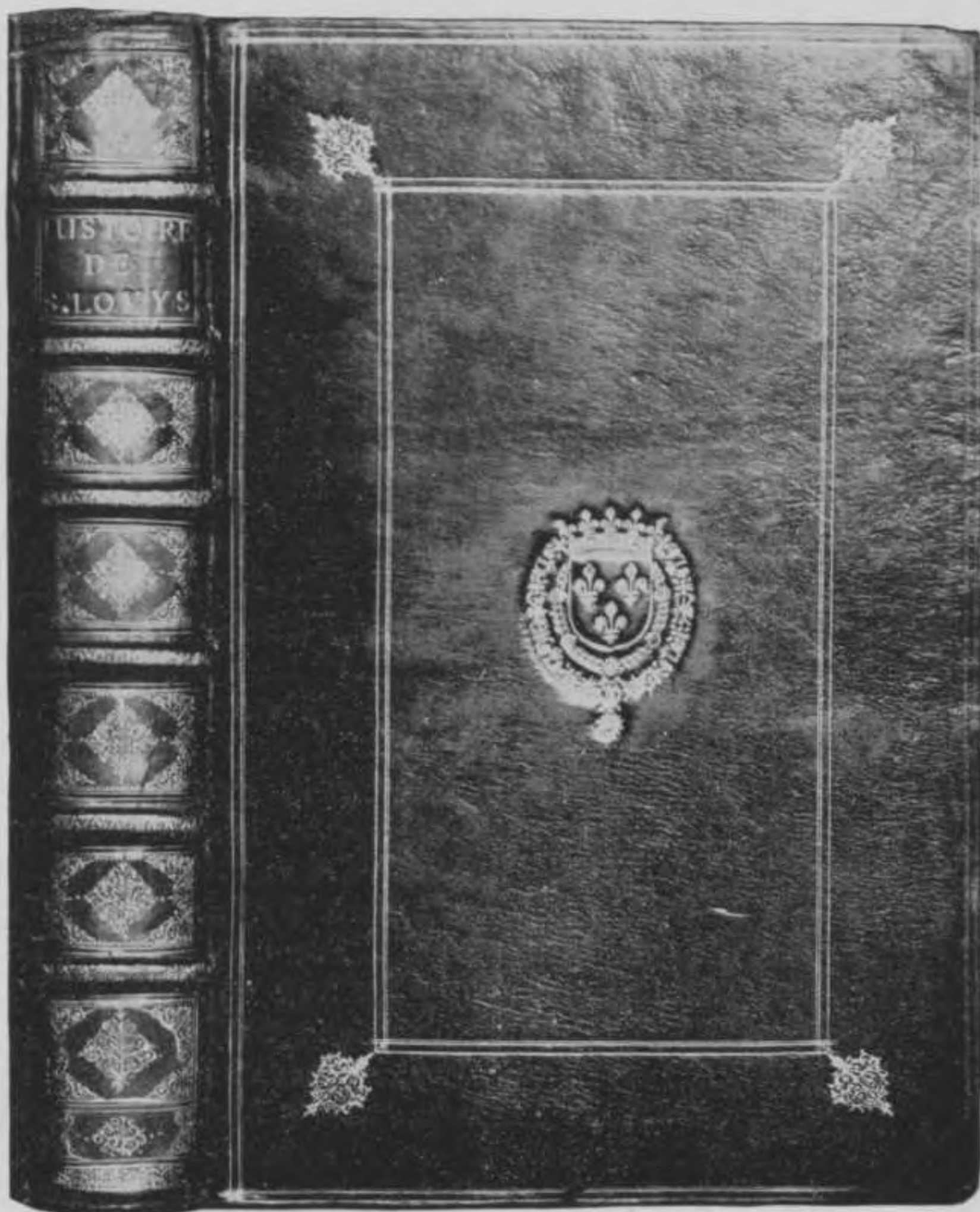
In de Napoleontische tijd was het de empire-stijl, die de bandversiering beïnvloedde. De invloed van het hof bracht de dwaze gewoonte in de mode om enkele letters op de band te plaatsen en wel meestal slechts in de hoeken.

Duitsland

In Duitsland is het eigen karakter van de boekband het beste bewaard gebleven, hetgeen in sommige opzichten leidde tot technisch achterblijven en conservatieve stijl, maar toch de Duitse band een eigen cachet gaf. Vooral de Gothische stijl vormt het punt van uitgang.

De vorsten van de Duitse staten hebben de boekbindkunst ten

*Franse foliant, 1668,
(Universiteitsbibliotheek, Utrecht)*





*Band van Jakob Krause, 1577
(ontleend aan Kunstfaerdige Gamle
Bogbind, Kōbenhavn)*

zeerste bevorderd. Velen van deze vorsten uit de vijftiende en zestiende eeuw hielden er uitgebreide boekenverzamelingen op na, waaraan zij dan een vasten boekbinder verbonden. Zo'n hofboekbinder was dan in de gelegenheid, vrijwel onafhankelijk te werken, hetgeen natuurlijk de vrije ontwikkeling van zijn stijl zeer ten goede kwam.

Het Duitse boek is veelal voorzien van sluitingen. De meeste Duitse banden uit de zestiende eeuw zijn met blind- en gouddruk versierd, terwijl de boeken in den regel nog op touwen genaaid zijn, die dan uitsteken als versiering van de rug. Ook ziet men vaak titels en jaartallen gedrukt op de platten van de boekband. Een geheel eigen karakter heeft de zwijnsleren band, waarvan de met blind aangebrachte versiering het aparte effect verhoogt.

Tenslotte noemen wij als uiting van de Duitse boekkunst de gedreven band, die het in rundleer gebonden boek een soort van reliëfversiering geeft. Door het opwerken van het leer kan men heraldieke figuren of vrij goed gelijkende koppen van den schrijver

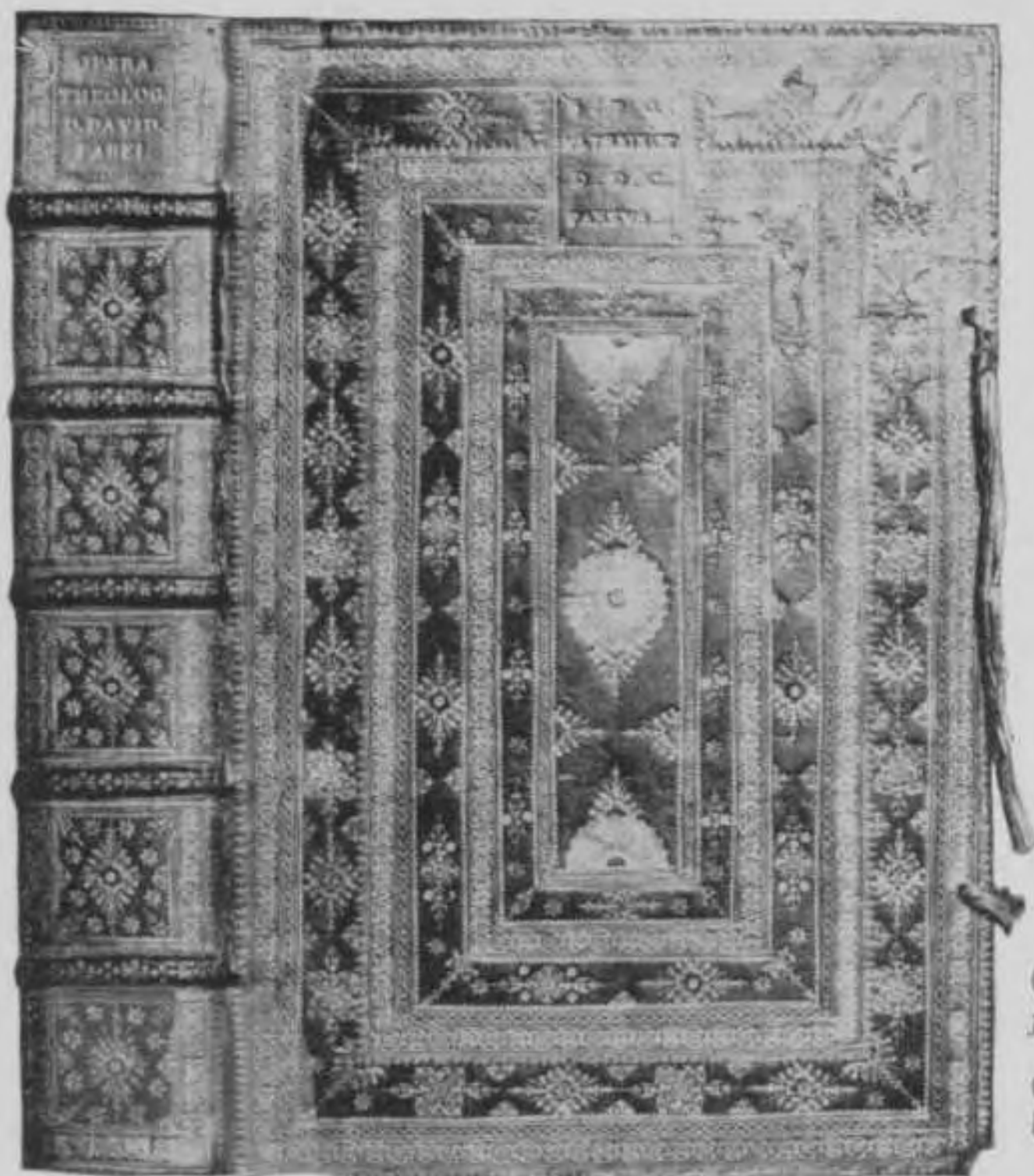
of den bezitter van het boek vormen. Bijzonder geschikt voor randversiering is een eikenbladmotief, aangevuld met lijnornamenten. Al bespeurt men ook bij de Duitse binderij later de invloed van de in Italië, Frankrijk en Hongarije zo bloeiende bindkunst, zij behield over het algemeen haar eigen karakter.

Engeland

Dit eigene vindt men ook in de oude Engelse bindkunst, waar op dezelfde wijze als in Duitsland het uit de hand vergulden werd toegepast. Waarschijnlijk is deze methode via Italië en Frankrijk ter kennis van de Engelse binders gekomen. Over het geheel genomen is de Engelse band uit de zestiende eeuw veel soberder dan de Italiaanse en Franse banden. Zij is geheel van leer en op het plat afgezet in eenvoudige gouden lijnen. Verder hebben zij in den regel kleine hoekstukjes en in het midden een embleem in gouddruk. De rug heeft ribben van de touwen, waarop het boek genaaid is. Bij sommige boeken is de rug zeer goed verguld: carré-verguld met kleine stempels, ook wel met gouden lijnen op en langs de ribben en uitgebreide titels, over twee of drie vakken verdeeld. Ook in Engeland deed de invloed van het hof zich op overdreven wijze gelden. De voor de vorsten gebonden boeken uit de zeventiende eeuw zijn veel rijker verguld en wijken sterk

Boekband in gedreven leder (ontwerp en uitvoering Justine van Aelst, Maastricht)





(quasi) Magnusband,
folio, 1642

(Universiteits-
bibliotheek, Utrecht)

af van de Franse versieringswijze, die — zoals wij zagen — in andere opzichten overdreef.

Men komt veel toepassing van bogendruk en lauriermotief tegen.

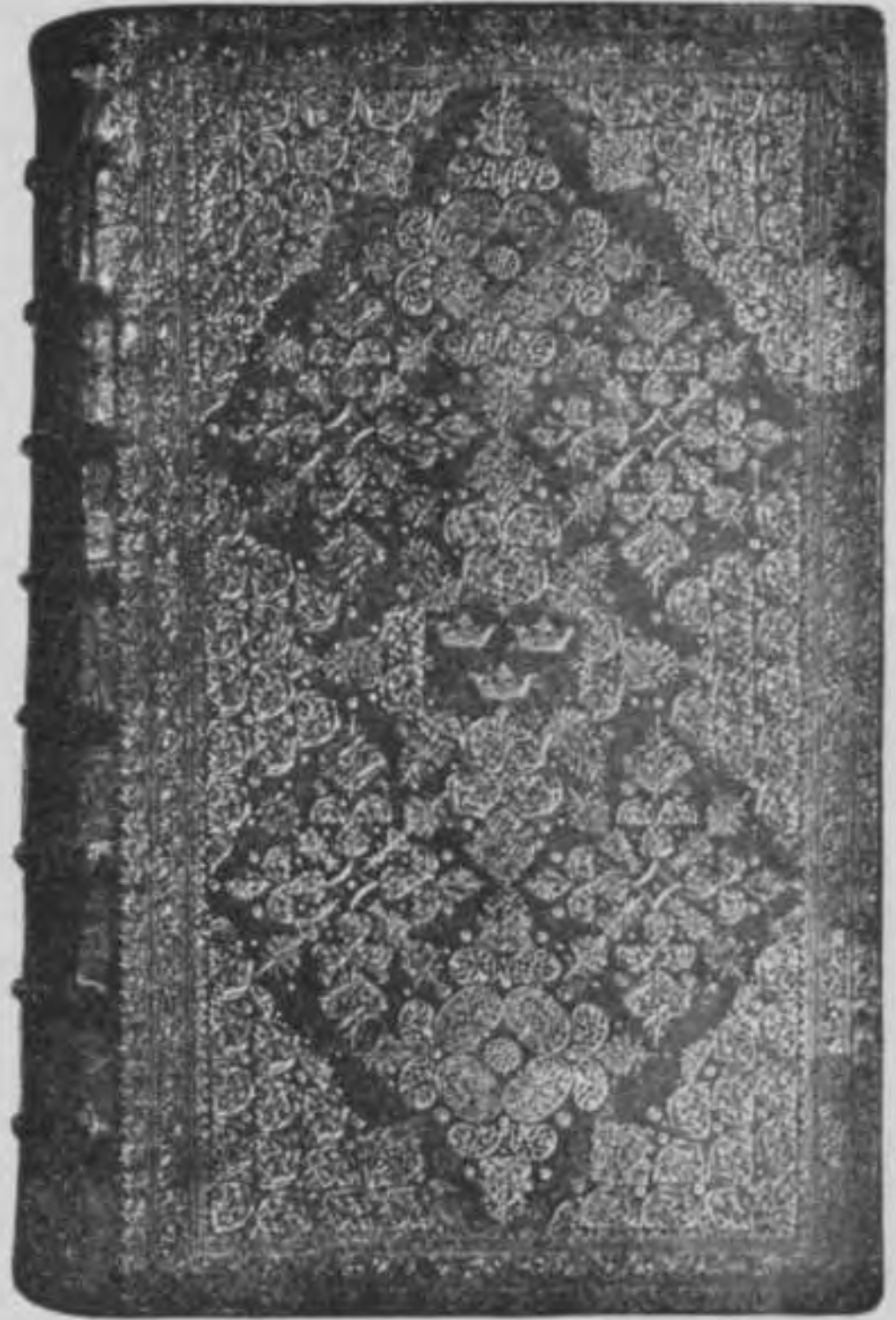
Spanje en Portugal

Ook in Spanje en Portugal zijn de vijftiende en zestiende eeuw de bloeitijd van het bindwerk. Hier vallen vooral de rijke versieringen op, veelal naar Moorse motieven.

Vlaanderen en Holland

In Vlaanderen deed vooral het naburige Frankrijk zijn invloed gelden, evenals in Holland.

In de zeventiende eeuw werden hier de boeken gebonden in perkament en in gekleurd kalfsleer. Men gebruikte nog de houten plankjes; de borden waren hier nog zo goed als onbekend. Die kwamen pas tegen het einde van de eeuw in gebruik. De zware boeken naaide men om de touwen, de kleine op perkamenten strookjes, die men daar door het perkament haalde. De platten werden



Magnusband, 1658

(ontleend aan *Kunstfaerdige
Gamle Bogbind, Kōbenhavn*)

versierd met enkele blinde lijnen of figuren. Op het midden drukte men een stempelblok.

De bekendste Hollandse boekbinders uit de zeventiende eeuw zijn Hendrik en Albert Magnus. Zij hebben bijzonder fraai werk gemaakt. Hun stijl doet sterk denken aan de Franse banden. Vooral de stempelmotieven en de indeling hebben veel overeenkomst met die van Le Gascon. Opmerkelijk is het verschil, dat Magnus telkens weer wist te leggen in elke nieuwe band, die hij maakte. Het schijnt, dat hij een groot aantal verschillende handstempels gebruikte en eveneens filetten. Sommige banden van Magnus hebben een rand van filetten of rollen. Het langwerpige middenstuk is dan geheel gevuld door puntstempelfiguren. De stempeldruk is vrij zuiver; de rollen en vooral de carré's op de rug sluiten echter slecht.

Toch moet men dit alles — goede en slechte kwaliteiten — in het juiste verband zien. Vroeger was de boekbinder in de volle zin van het woord binder van boeken, want zelfs het meest uiteenlopende werk verrichtte hij, dus ook alle technische bewerking.

Als zo'n band dan ook klaar was, gold het als het werkstuk van een vakman, een kunstenaar. En dit is het geheim van de charme van de oude banden: de maker had er iets van zijn eigen artistieke persoonlijkheid in gelegd. Want het is niet de technische afwerking, waardoor de antieke banden opvallen: vaak sluit het verstek slecht. Eerlijkheidshalve zeggen wij er bij, dat veel van het mooie schuilt in de gloed en de tint, die zowel het goud als het leer door de tijd verkregen hebben.

Voor de vergulding gebruikten de „oude meesters" goud van zo'n goede kwaliteit en passen zij zo'n uitstekend procédé toe, dat oxyderen uitgesloten bleek. En het leer looiden zij zo, dat het eeuwenlang kon stand houden. Deze methode is geheel in onbruik geraakt. Het valt dan ook geenszins te verwonderen, dat het oude handwerk, wat betreft de solide afwerking, verre staat boven het tegenwoordige bindwerk, hoewel er ook nu nog wel speciale gevallen zijn, dat er prachtig werk gemaakt wordt. Maar wat vroeger regel was, is heden uitzondering . . .

Calicot

De oorzaak van dit verschil moeten we niet zoeken in ontaarding of verslappende invloeden uit het buitenland, maar in het op zichzelf verheugende verschijnsel, dat het bezit van boeken zich hoe langer hoe meer uitbreidde tot alle maatschappelijke lagen van de bevolking. Dit proces begon al in de tweede helft van de achttiende eeuw. De boeken moesten dientengevolge goedkoper worden. Leer en perkament maakten het binden te duur en de papieren band was niet erg gewild. Dit leidde tot het gebruik van linnen, d.w.z. gewone ruwe katoen, zoals dat van de weverijen kwam. De boekbinders kleurden, bedrukten of persten het dan.

In Engeland waren er al vóór 1750 binders, die zich daarmee druk bezighielden. Het waren Archibald Leighton en Thomas Hughes. Zij hadden al gauw zoveel vaardigheid in dit werk, dat de andere binders zich al die moeite van drukken en kleuren niet langer wilden getroosten en het linnen, dat zij nodig hadden, kant en klaar bestelden. Dit bracht Archibald Leighton er in 1827 toe een fabriek te stichten, uitsluitend voor het vervaardigen van boekbinderslinnen of calicot, zoals hij het noemde naar de plaats van oorsprong: Calcutta in Br.-Indië. Omstreeks 1832 bracht hij het in de handel en, nadat hij een methode had gevonden om de verf zo te prepareren, dat er op kon worden verguld, bracht hij zijn bedrijf tot grote bloei. Ook anderen gingen zich toeleggen

op de fabricage van linnen, zodat er in 1840 al sprake was van een Engelse industrie van boekbinderslinnen en doordat het calicot in verschillende kleuren en persingen op de markt kwam en gretig aftrek vond, waren de binders in staat hoe langer hoe meer variatie aan te brengen.

Nayler, een Engelsman, die omstreeks 1827 enige jaren in Amsterdam was gevestigd, is de man, die het calicot in ons land heeft ingevoerd.

Cobden Sanderson en de moderne industrie

Zoals we hebben gezien, heeft de Franse smaak jarenlang de stijl van het bandversieren beheerst. Nu was het Franse werk inderdaad technisch goed verzorgd. Maar met de tijd veranderen de kunstvormen en het was de Engelsman Cobden Sanderson, die zich bewust werd, dat er nieuwe wegen gevonden moesten worden in de versiering van het boek. Hij was van huis uit geen binder, was dus niet groot geworden met de conservatieve traditie in de versiering. Des te gemakkelijker kwam hij tot een nieuwe, frisse stijl: heel eenvoudig, met enkele motieven van een blaadje, een bloem en een paar takjes, alles dikwijls herhaald, maar toch persoonlijk in iedere band. Behalve deze nieuwe, zo goed door-dachte en gezonde wijze van versieren, wekte hij op, terug te keren tot de oude bindwijzen. Hij heeft veel gedaan om het handwerk — en daarmee het kunstwerk — in ere te herstellen. Toch leidde dit niet tot de huidige versiering van het boek.

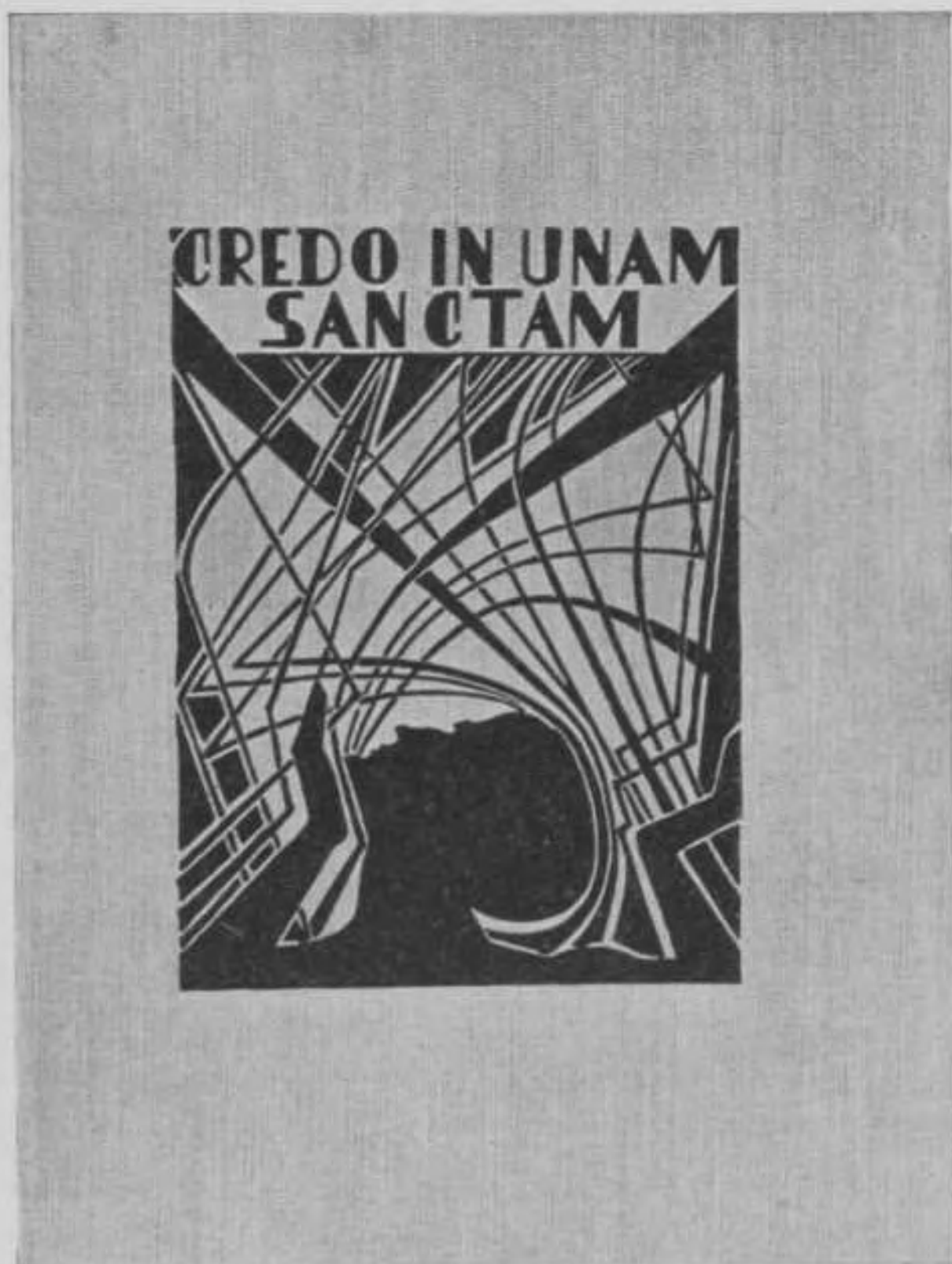
Wij hebben gezien, dat vele eeuwen het boek bezit was van enkelen, daarna uitsluitend van de kerk, vervolgens van vorsten, adel en rijke kooplieden en tenslotte, tegen de vorige eeuw, meer gemeengoed werd van de grote massa. Eerst had dit tot gevolg, dat de losse band in zwang kwam, maar toen eenmaal de boekbinderij geheel tot industrie geworden was, besloten de uitgevers al gauw, al hun boeken in linnen stempelbanden te doen verschijnen. Er was maar heel weinig tijd nodig, of de machines hadden het uit de hand vergulden van rug en plat verdrongen. Hetzelfde lot deelden het mozaiekwerk, de versierde goudsnede, de Leder-schnitt en tal van andere kunstige boekbewerkingen. Komen ze nog eens een enkele maal voor, dan kan de gemiddelde moderne mens niet begrijpen, dat men hieraan vroeger zoveel tijd besteedde. Helaas ziet hij dan niet het verschil tussen klatergoud en het echte edele metaal.

Deze vervlakking van de smaak was de oorzaak, dat aanvankelijk

de meeste massaproducten werden gestoken in kleurige, maar artistiek volkomen waardeloze en smakeloze banden.

Bezinning. Moderne stijl en techniek

Gelukkig bleef er een boekenminnend publiek, dat zoveel ontwikkeling en goede smaak toonde, dat het eenvoudiger en degelijker werk eiste. Zo kregen de serieuze vaklieden en kunstenaars weer de gelegenheid, zich te uiten. Sedert de laatste kwarteeuw is er dan ook in het bindersvak een frisse wind gaan waaien. Kunstenaar en vakman werken samen: de eerste ontwerpt, de tweede voert uit. Prachtige resultaten zijn er geboren uit deze vruchtbare samenwerking van idee en kunst enerzijds met moderne techniek anderzijds. In rythme van lijnen, harmonie van kleuren en zuivere uitvoering, staan de moderne banden aan de spits van alles, wat tot nu toe op dit gebied gepresteerd is. Doen ze wat betreft stijl



Stempelband
(ontwerp J. Toorop)

en elegantie van ontwerp niet onder voor de mooiste banden uit de Oudheid, wat de perfectie van uitvoering betreft, overtreffen zij ze verre.

Toch blijft de moderne band in één opzicht ten achter bij de klassieke en wel in constructie en materialen. Dit is een nadeel, dat nu eenmaal onverbrekkelijk verbonden is met de op zich zelf zo verheugende massale productie van het boek.

Maar des te meer juichen wij het toe, dat de boekenvrienden hoe langer hoe meer vragen naar het oude uit de hand gebonden boek of naar copieën van oude banden. Ook de albumband trekt meer de aandacht. Bovendien krijgt de binder veelal — als 't maar even kan — de vrije hand bij de uitvoering.

Mogen wij dit overzicht dan ook afsluiten met vast te stellen, dat het oude handwerk weer in het midden van de belangstelling staat, dat het zal herleven en tot nieuwe bloei komen!

Stempelband
(ontwerp Prof. R. N. Roland Holst)





HOOFDSTUK II

het ingenaaiDE boek

Het ingenaaiDE boek, gecartonneerd, met linnen rug

Dit soort van ingenaaiDE boeken heeft, in tegenstelling met gebonden boeken, geen overstekende kanten van de borden; zij werden met het boek gelijk gesneden. Niet alleen bij handels- of uitgaafwerk, maar ook in het zogenaamde particuliere werk komen de ingenaaiDE boeken voor, want tegenwoordig worden veel tijdschriften, romans en dergelijke, op deze wijze van een beschermend kleedje voorzien. Alleen het in alle opzichten nauwkeurig ingenaaid boek wordt hier behandeld. Laat ons als voorbeeld eens een tijdschrift nemen. Eerst dienen we na te zien of alles compleet is, terwijl we tegelijkertijd de nummers op volgorde leggen. Mankeert er iets dan wordt dit genoteerd, om eventueel later bijbesteld te worden. De afleveringen zijn meestal met twee of drie staaldraadjes gehecht. Deze worden stuk voor stuk opengebogen en verwijderd. De omslagen en de advertentie-vellen moeten we, indien niet anders is opgegeven, eveneens verwijderen. Daarvoor dienen de laatste soms uitgesneden te worden. In dit geval wordt het voorste losse blad aangeplakt, of met een smal strookje omgevouwen.

Dikwijls zijn de afleveringen van een tijdschrift slecht gevouwen; mocht dit het geval zijn, dan worden de blaadjes netjes overgevouwen, terwijl ze tevens van alle onreinheden worden ontdaan. Zijn de nummers bij de verzending, dubbel gevouwen op de post gegaan, dan zit er dikwijls zulk een scherpe kneep in, dat ze noodzakelijk gevocht moeten worden, om daarna in de pers — liefst tussen zinken platen — gezet te worden, waardoor we de kneep weg persen.

Bij nieuwe boeken begint men met lostrekken. Men zoekt het midden van de katern, knipt de daarin aanwezige draad door en trekt de gehele katern voorzichtig van de overige los. Met een mes of met de nagel, maakt men de rug van de katern schoon. Zijn er, niettegenstaande alle genomen voorzorgen, toch in de rug

blaadjes stuk gegaan of bevinden er zich scheurtjes in het blad, dan worden deze gerepareerd.

Heeft men met een boek te doen, dat reeds gebonden geweest is, dan dienen er eerst nog enige werkzaamheden aan het lostrekken vooraf te gaan. Wanneer de katerns moeilijk loslaten, zet men de rug van het boek eerst onder de stijfseel, waardoor de lijm oplost en de katerns losgaan. Dan worden de bladen ontdaan van de valse vouwen of zogenaamde oren en van andere mogelijke ongerechtigheden, waarna men met repareren kan beginnen. Hiervoor gebruikt men dun, taai papier, bijvoorbeeld Bankpost, steeds in de tint van het papier waarop het boek gedrukt werd. Bij een boek van tien of meer katerns repareert men van de eerste en de laatste katern de ruggen van al de blaadjes met een smal strookje papier. Hierbij dient opgemerkt, dat de stroken met de draad van het papier mede moeten worden gesneden, om te voorkomen, dat ze bij het drogen gaan krimpen, waardoor het blad zou kromtrekken. Het is noodzakelijk, dat de langsrichting parallel loopt met de rug van het boek. Op de volgende wijze kunnen we vaststellen hoe de richting loopt. Een tussen de nagels van duim en wijsvinger doorgetrokken scherpe vouw blijft in de langsrichting recht, maar gaat in de dwarsrichting golven.

De buitenste blaadjes van de vellen tussen de eerste en laatste katerns repareert men niet, de binnenste alleen dan, wanneer dit hoogst noodzakelijk is. Zelfs wanneer het buitenste blaadje doorgescheurd is, repareert men het niet met een strookje, maar zet het met een kantje stijfseel op het andere blaadje vast. Dit geschiedt om te voorkomen, dat de rug door de strookjes papier wordt opgedikt, hetgeen we vooral bij een ingenaaid boek zoveel mogelijk moeten vermijden. Bij muziekboeken moeten de bladen vlak openliggen. Het opplakken van blaadjes zou dit niet bevorderen, reden waarom bij deze soort boeken de blaadjes nooit opgeplakt mogen worden. Wanneer een boek niet stuk is en dus niet gestrookt behoeft te worden, verdient het toch aanbeveling, om het eerste en het laatste blad met een strookje papier te versterken. Bij grote en dikke boeken is het aanbevelenswaardig hiervoor een strookje calqueerlinnen te gebruiken. Dit strookje wordt dan aan de binnenzijde van het buitenste blaadje van de katern gezet.

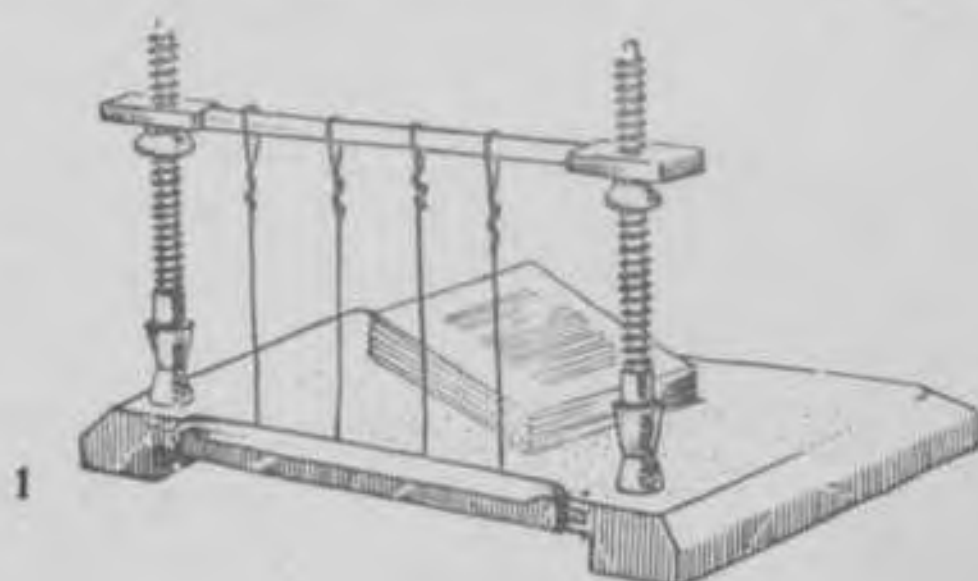
De reparatie van scheurtjes op het plat wordt altijd gedaan aan de achterkant van het blad, dus niet aan de zichtzijde. Een uitzondering maakt men, wanneer de voorzijde blanco is en de achterkant bedrukt. Loopt de scheur door de druk, dan repareren we met dun Japans of zijdevloeipapier aan beide zijden. De te

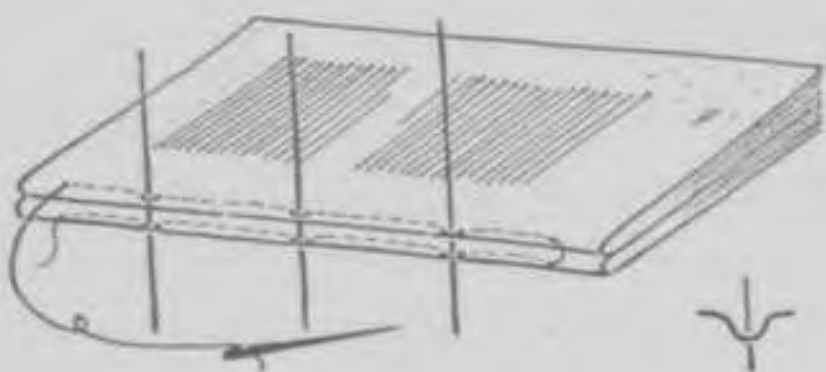
repareren plaats wordt hiertoe voorzichtig met de vinger of met een penseel met stijfsel aangestroken en 't strookje vloeit er op gelegd. Het overtollige wordt dan later, wanneer alles droog is, door afscheuren verwijderd. Indien de reparatie op deze wijze met zorg geschiedt, zal er later zo goed als niets van de scheur te zien zijn. Meestal zijn de bladen schuin gescheurd, zodat de gescheurde gedeelten over elkaar liggen; dan kunnen we ze weer netjes op elkaar plakken.

Bijzonder keurig werk wordt verkregen, wanneer de reparateur ook de kunst van bijkleuren verstaat, wat met verdunde waterverven kan geschieden. Een probaat kleurmiddel, dat vooral bij bladen van oude folianten kan dienst doen, is thee of koffie. Is alles zover gereed, dan zetten we de gerepareerde bladen tussen glansborden in de pers, waardoor alles glad en vlak wordt. Daarna slaan we de blaadjes dicht, om vervolgens weer katerns te maken. Hierbij moet men er op letten, dat de bladspiegels der pagina's goed op elkaar komen, terwijl er vooral voor gezorgd dient te worden, dat de blaadjes op hun juiste plaats komen, zodat de paginering goed doorloopt. Om de eerste en laatste katern van het boek, komt een zogenaamd oor of morsvel, ook wel morsstrook genoemd. Hiervoor gebruikt men liefst wit papier. Het oor wordt met een kantje van hoogstens 3 mm op de binnenkant van de eerste en de laatste katern geplakt en dan om de katern heen gevouwen. De meest practische manier om dit te doen, is de volgende: Men legt de twee oren met de gelijke kanten zo op elkaar, dat het ene 3 mm onder het andere uitsteekt; daarop legt men — weer op 3 mm afstand — een waardeloos stuk papier, terwijl onder het geheel eveneens een dergelijk stuk papier is gelegd. Dan strijkt men de twee kantjes der oren met stijfsel aan. Is dit geschied, dan neemt men een aangesmeerd oor en met een schoon stuk papier er onder, legt men de katern — met de kop gelijk — met de rug tegen het aangesmeerde gedeelte. Wanneer men nu het papier strak om de rug trekt en met de rechterhand aanstrijkt, is het oor — ondanks het smalle kantje — gemakkelijk en goed bevestigd. Zijn de oren op deze wijze aangeplakt, dan moet het boek in de pers gezet worden en het blijft daarin, flink ingeperst, een paar uur staan. Hierdoor wordt meer vastheid verkregen, die bij de verdere afwerking van groot voordeel is. Moet het boek op touwen genaaid worden, dan brengt men op de rug van de gelijkgestoten vellen een fijne zaagsnede voor de kettingsteek aan en bredere, diepere sneden op de plaats waar de touwen moeten komen. Deze laatste sneden moeten een V-vorm

hebben en zo breed en diep zijn, dat de touwtjes met het garen de ruimte geheel vullen. Voor het maken van deze snede is een speciale zaag in de handel, die op een binderij van enige betekenis zeker niet mag ontbreken. Wanneer men zó de zaagsneden maakt, verkrijgt men later, bij het in linnen maken, een geheel vlakke boekrug. Indien er op lintjes wordt genaaid, zaagt men het boek niet in. Alleen verdient een fijne zaagsnede voor de kettingsteek aanbeveling. Na deze bewerking kan het boek van schutbladen worden voorzien. Men neemt hiervoor ondoorschijnend wit, gekleurd of met een siermotief bedrukt papier; voor eenvoudig werk, waarover wij hier spreken, wordt doorgaans wit papier gebruikt. Het schutblad is een eenmaal toegevouwen vel papier, dat even groot als het boek moet zijn. De schutbladen worden op dezelfde manier aangesmeerd als de oren; ze worden onder het oor, gelijk met de rug en de kop van het boek, op de eerste en de laatste katern geplakt. Van groot belang is, dat men de schutbladen precies in de rug plakt, anders krijgt men later last van trekken. Om deze reden worden tevens de schutbladen zoveel mogelijk in de draadrichting van het papier uitgesneden. Een zeer goede manier is ook, het schutblad met het oor mede te naaien, waartoe men een smal strookje van schutblad en oor omvouwt en met de eerste en de laatste katern mede naait. Begrijpelijkerwijze zaagt men deze niet in; zodoende wordt een sterke verbinding tussen boek en band tot stand gebracht.

Nu kan het boek worden gecollationneerd. Dit moet steeds vóór het naaien geschieden, zodat een verkeerd innaaien der vellen uitgesloten is. Eerst (afb. 1) moeten nu de touwen op de naaibank worden gespannen. De klossen der spullen worden ongeveer 2 cm van de top af geplaatst, de vleugelmoeren van de naaihaken op de helft van de schroefdraad gedraaid en in de gleuf van de bovenlat gehangen. Onder aan de bank bevindt zich een losse schuif, die met twee houten pennen vast zit. Deze houten pennen worden even verwijderd en de schuif trekt men uit de bank. Wij nemen nu drie stukken vlastouw, die aan de bovenzijde met een lus om





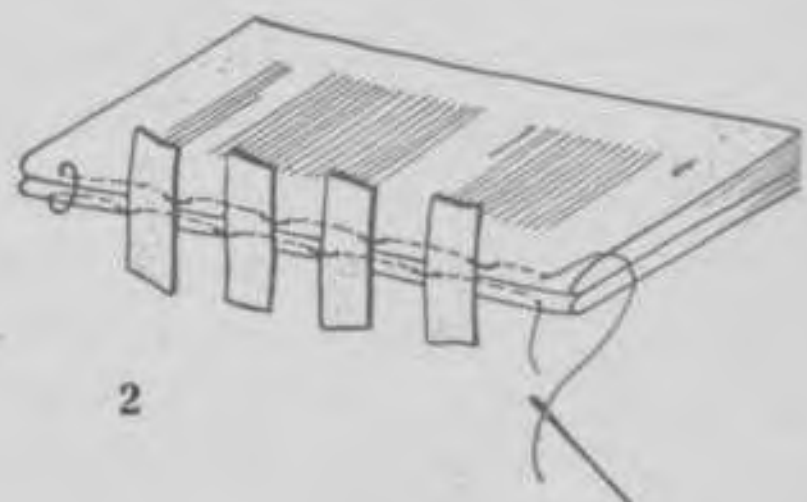
de naaihaken worden bevestigd en aan de onderzijde ongeveer 1 cm onder de plank aan de naaipennen. De schuif en één der houten pennen worden nu weer op hun plaats gebracht. Met de

andere wachten wij nog even. Het beste kunnen we nu één van de ingezaagde katerns nemen en de naaihaken zó verschuiven, dat de touwen vlak bij de naaihaken precies elk in een der zaaggleuven passen. Nu wordt de bovenlat met behulp der moeren omhoog gedraaid, zodat de touwen zich een weinig spannen. Bij de grondplank passen wij de touwen nu eveneens in de zaaggleuven van de katern; de touwen hangen dus nu precies evenwijdig. Nu de schuif goed aandrukken en de tweede houten pen weer op haar plaats brengen. Dan wordt de bovenbalk goed omhoog gedraaid, zodat de touwen strak komen te staan; zijn de touwen niet even lang, dan bijregelen met de vleugelmoeren van de naaihaken. De naaibank is nu klaar en we kunnen met naaien beginnen.

Men kan een boek heel en half doornaaïen. Het laatste geschiedt doorgaans bij boeken van meer dan vijftien katerns van stevig papier en ook wel bij boeken van minder katerns, doch waarvan de rug door het „stroken” erg opgedikt is. Eveneens zal men bij boeken, gedrukt op zogenaamd „opdikkend papier” (meest voor romans in gebruik), aan geheel doornaaïen de voorkeur geven, want hier zal het garen bij de minste persing in het weke papier wegzinken en dus geen rugdikte geven. Naar gelang van de papierdikte en van het aantal bladen, waaruit de katerns bestaan, neemt men dikker of dunner naaigaren; ook hangt het verder vrijwel van dezelfde omstandigheden af, of het boek heel dan wel half zal worden genaaid. Bestaat een boek bijvoorbeeld uit twee en vijftig dunne katerns, dan verdient het aanbeveling, om het op vijf touwen te naaien. Het is namelijk beter, een katern meer korte, inplaats van enkele lange steken te geven. Verder heeft men bij het naaien er rekening mede te houden, dat er altijd een weinig „kneep” aan het boek komt, waarvan later een gedeelte wordt weg geklopt, terwijl het andere gedeelte blijft, omdat men anders de kans loopt, dat het bord hoger dan de rug komt.

Inplaats van met touwen kan een boek ook genaaid worden op lint (afb. 2). Men neemt daarvoor stevig katoenband of ook wel zogenaamd suikerbakkerslint. Het lint moet stijf zijn en rijkelijk voorzien van pap, want wanneer dit niet het geval is, dringt

later de lijm te veel in, waardoor het lint hard wordt en bij het openslaan van het boek spoedig zou stuk springen. Onder geheel doornaaïen verstaat men, dat iedere katern afzonderlijk genaaid wordt, van de ene kettingsteek naar de andere, zodat bij het openleggen van het vel de draad geheel zichtbaar is, behalve op de plaats waar de touwen of lintjes zitten. De



kettingsteek verkrijgt men door om de drie katerns de naald achter het garen heen te halen, waardoor zich als 't ware een koordje op de rug vormt. Bij half doornaaïen echter neemt men niet elk vel afzonderlijk, maar twee tegelijk, en wel op de volgende wijze: Men neemt een katern en naait daarvan de eerste steek van de kettingsteek of tot aan het eerste touw. Dan neemt men de volgende katern en naait daarvan de tweede steek, vervolgens de derde steek weer in de eerste katern en de volgende weer in de tweede katern. Bij half doornaaïen begint men echter met de eerste twee katerns geheel door te naaien en al naar het uitkomt, ook de twee of drie laatste katerns.

Wanneer het boek is afgespannen, moet men bij het aantrekken der touwen oppassen, dat ze niet doorgehaald worden, daar dit grote last kan veroorzaken. Mocht het door onvoorzichtigheid gebeuren, dan neemt men een naald en een sterke draad. De draad steekt men met beide einden door het oog en men werkt de naald door de zaagsnede van het boek, er voor zorgende, dat men achter de steken van het garen blijft. De draad moet er bijna geheel worden doorgetrokken, zodat het einde er als een lusje bovenuit steekt; dan vlast men het touw aan de punt wat op, steekt het door het lusje, trekt dit voorzichtig geheel aan en verder door de zaagsnede, zodat het touwtje dus meegetrokken wordt, waarmede dan het kwaad hersteld is.

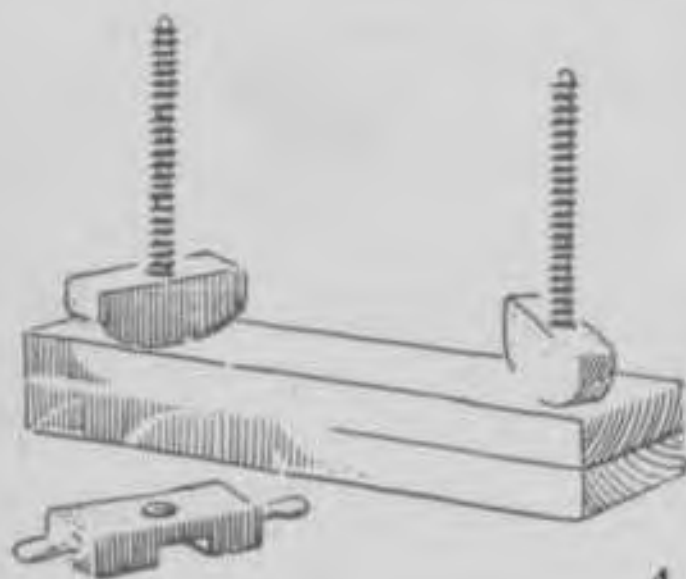
Wanneer het boek op een van de omschreven wijzen is ingenaaid, klopt men allereerst de overtollige dikte van de rug weg, waardoor er meer vastheid wordt verkregen. Daarna kunnen de touwtjes opgevlakt worden. Hiertoe neemt men een (afb. 3) spantouw-

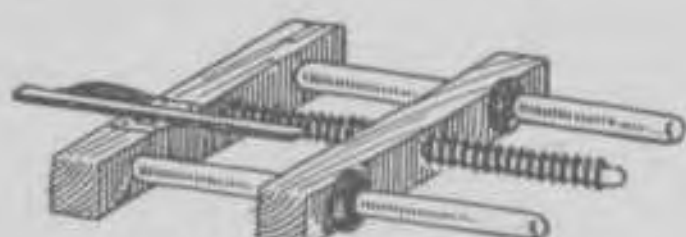
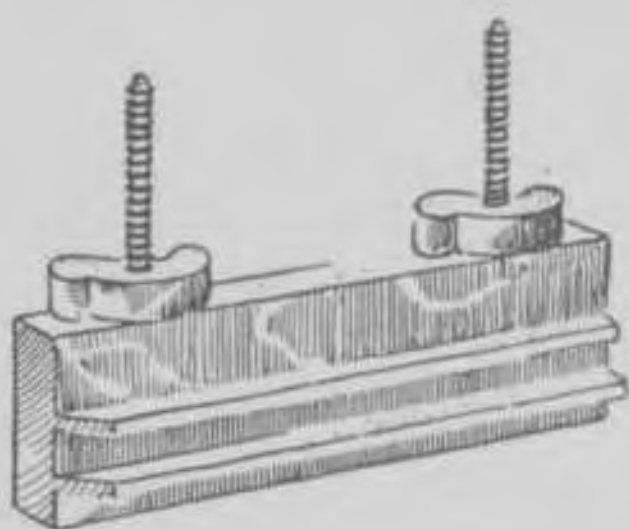


rafelaar; wij leggen de rafelaar vlak op het boek en schuiven een der touwtjes in een gleuf. Met het vouwbeen gaan wij nu snel over de rafelaar heen, telkens het touwtje rakende. Wij doen dat zolang tot er in het vlas geen enkele knoop meer zit. Knipt nu de touwtjes af tot ongeveer 3 cm om ze dan stervormig met stijfsel op de oren te plakken.

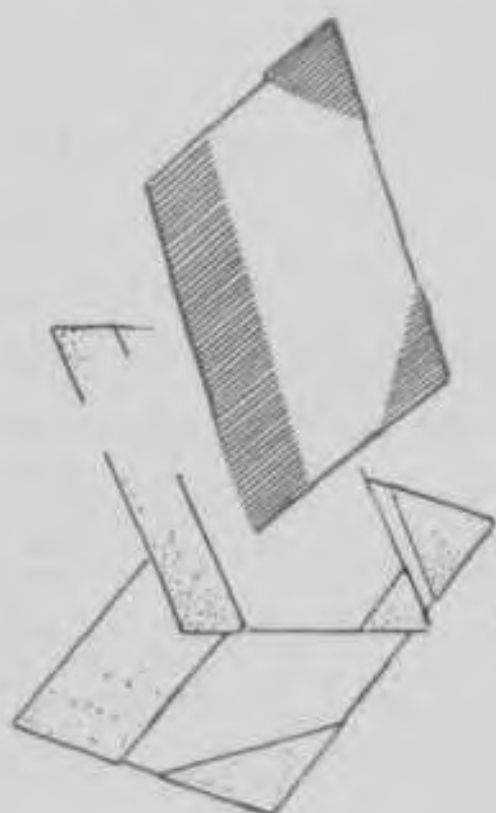
Is het boek op lint genaaid, dan worden de uitstekende gedeelten ook op 3 cm schuin afgeknipt en op de oren geplakt; we kunnen dan het boek in de borden zetten, daartoe gebruikt men bij voorkeur grijs bord, dat een zekere buigzaamheid en vastheid bezit, waardoor het beter materiaal is dan bijv. stroobord. Daar evenwel stroobord goedkoper is dan grijs, wordt in de praktijk voor dit werk meestal stroobord gebruikt. De dikte van het bord kiezen men naar gelang van dikte en grootte van het boek; te zware borden is nooit aan te bevelen, omdat dit een lomp voorkomen veroorzaakt. Het evenwicht tussen bord en boek moet steeds bewaard blijven; ook hier is dus de gulden middenweg aan te bevelen. Wanneer nu de borden haaks zijn toegesneden, smeert men ze met stijfsel en legt ze dan met de gesmeerde kant op het oor, zó, dat ze circa 5 mm evenwijdig uit de rug van het boek komen te liggen. De afstand van de rug moet verband houden met de dikte van het bord. Het boek wordt daarna in de pers (afb. 4) gezet, waarbij we vooral op moeten letten, dat kop en rug haaks staan. Na een uurtje in de pers gestaan te hebben wordt de rug gelijmd, wat met dunne lijm moet geschieden, en waarbij men vooral goed moet opletten, dat er geen lijm op het plat komt, wat bij het drogen korsten en ongelijkheden zou veroorzaken. Deze bewerking heeft ten doel de genaaide katerns met elkaar te verbinden. Het gebruik van dunne lijm dient ook om te voorkomen, dat de rug te hard zou worden, waardoor gemakkelijk openliggen later zou zijn uitgesloten. Men kan dit ook bevorderen door een vijftal druppels glycerine in de lijm te

doen, wat het uitdrogen voorkomt en de lijm enigszins elastisch maakt. Na het lijmen late men zo mogelijk natuurlijk drogen, aangezien kunstmatige warmte bij drogen de lijm te hard doet worden en laat afspringen. Men zorg er ook voor, dat het boek op rug en kop haaks gebleven is en er geen katerns binnen of buiten steken. Een boek, dat scheef gelijmd is, kan bijna onmogelijk recht gesneden worden, en daar





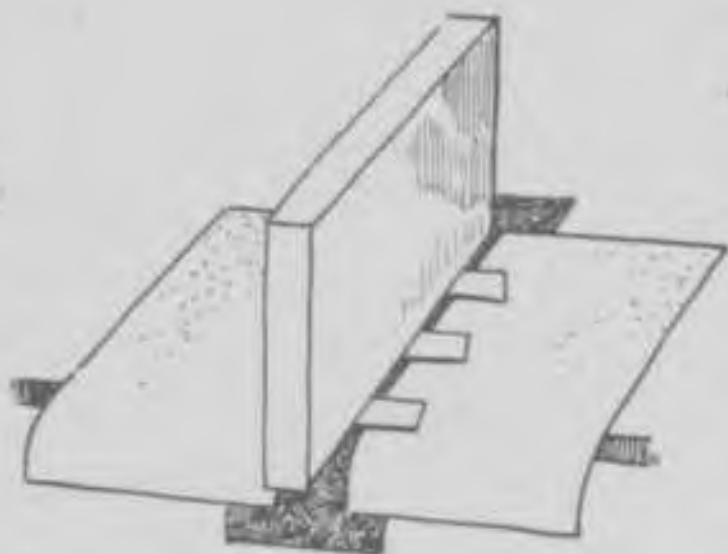
5



6

waar katerns naar binnen schieten, breekt het boek later het eerste stuk. Het eerst is thans aan de orde, het boek aan staart en kop af te snijden; de voorkant wordt later afgesneden, als de linnen rug is omgeplakt. De reden hiervan is het volgende. Bij het in het linnen maken is het mogelijk, dat de borden naar binnen schieten, waardoor de voorzijde ongelijk zou worden. Het snijden kan behalve met kunstig geconstrueerde machines op de ouderwetse manier gebeuren en wel op (afb. 5) de snijpers met ploegstel. Hierbij gaan wij als volgt te werk. Wij tekenen precies af welk gedeelte afgesneden moet worden, en trekken een lijntje op de plaats, waar de snede zal komen. Wij plaatsen de snijpers voor ons, met de rails naar ons toegekeerd en draaien met de persbeugel de moeren omhoog. Onder het boek leggen we een stukje bord om de pers straks niet te beschadigen. De bovenbalk wordt opgelicht en het boek tussen de beide balken

geschoven. Wij schuiven het boek nu heen en weer tot precies het lijntje zichtbaar is en draaien de moeren goed vast. Wij plaatsen de pers vervolgens met één zijkant op de grond, en de andere zijkant tegen onze knieën; nu kunnen we het ploegstel in de rails plaatsen, het mes rustende op de balken. Het mes van de ploeg moet iets meer uitsteken dan het boek dik is. Is de ploeg gesteld, dan schuiven wij die krachtig naar beneden en weer terug, waardoor een gedeelte van het boek wordt afgesneden. Telkens wordt de ploegspil wat aangedraaid en weer een gedeelte afgesneden, enz. Na het afsnijden wordt de linnen rug op (afb. 6) maat gesneden, bijv. voor een 8° formaat $\frac{1}{3}$ van de breedte, bij grotere formaten $\frac{1}{4}$ van het boek, waarbij wij er altijd voor zorgen, dat het linnen met de draad medeloopt. Dus rolrichting nooit uit de rolbreedte snijden. De linnen rug smeert men nu aan met lijm, de boekrug krijgt aan kop en staart een puntje stijfsel. Daarna legt men de linnen rug voor zich op tafel, neemt het boek met de rechterhand bij de voorkant en zet het met de rug midden



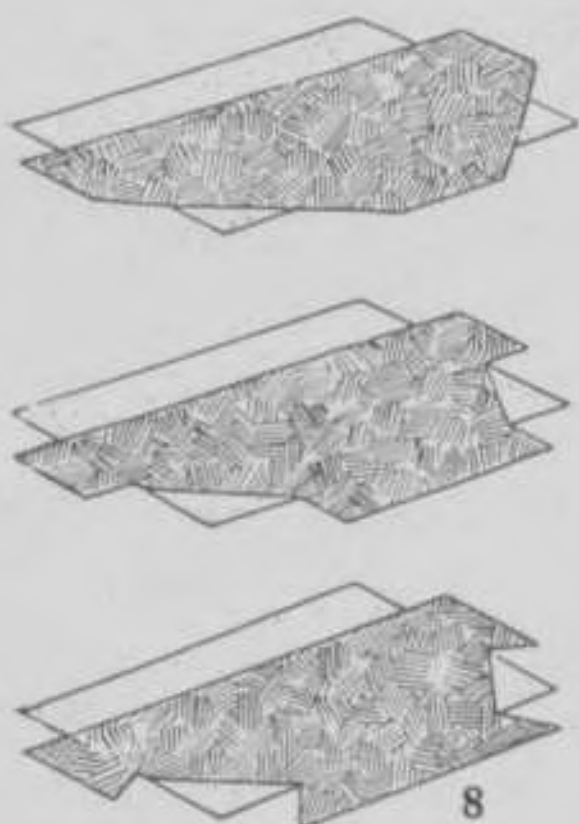
7

op het linnen, er goed voor zorgende, dat de platten en inslagen precies verdeeld zijn. Met het boek tilt men de rug op en strijkt deze luchtig aan, evenals de platten. Daarna zet men het boek op de rug, laat de borden (afb. 7) openvallen, snijdt de oren in en slaat het overschietende linnen aan kop en staart naar binnen, er op lettende, dat rug en bord een rechte lijn vormen. Hierna

slaat men het boek dicht, waarbij men er voor zorgt, dat de kneep recht is en strijkt dan alles met een aanwrijfpapier goed vast. Men doet dit met papier om te voorkomen, dat het linnen beschadigd wordt en gebruike daarom ook de platte kant van het vouwbeen. De kneep wordt daarna ingestreken. Deze bewerking komt ons als de sterkste en netste voor en daarom wordt zij aanbevolen. Nu wordt het boek aan de voorkant afgesneden en is men ervan verzekerd, dat terugtrekken van de borden niet meer mogelijk is. De hoeken worden aangezet. Als maat (afb. 6) voor de hoek kan men in de regel de rugbreedte van het linnen op plat nemen. Bij het aanzetten legt men de hoek op het bord en zorgt ervoor, dat aan de punt de dikte van het bord blijft staan. Hierna slaat men eerst de zijkanten in, zodat deze goed strak om het bord komen, duwt dan met nagel of vouwbeen het hoekje van het linnen naar binnen tegen de snijkant van het bord aan en slaat dan de voor-inslag om. Het inslaan, eerst van de boven- en onderkant, heeft ten doel de door het omslaan ontstane verdubbeling van linnen op de punt niet aan deze kanten te krijgen, omdat ze daar door meerdere hoogte aanleiding zouden zijn tot ongewenste slijtvlakjes. Zorg steeds bij het hoeken aanzetten z.g. verstek te vormen aan de binnenzijde van het bord. Men kan er dan zeker van zijn, dat de hoek goed aangezet is.

Nu kan het marmer toegesneden worden met een inslag van $\pm 1\frac{1}{2}$ cm. Marmer- en glanspapieren smeert men met dunne, niet al te warme lijm; stijfsel is hiervoor niet geschikt, omdat deze het fijne cachet van het papier en de glans gedeeltelijk doet verdwijnen. Koude lijm of gelatine is hier ook geschikt voor.

Voorts neme men nog twee zaken in acht: 1°. het linnen (afb. 8) moet zo weinig mogelijk door papier overplakt worden en 2°. alle inslagen moet men een gelijke breedte geven, omdat ze onder het aangeplakte schutblad zichtbaar zijn. Ongelijke, te brede of scheve inslagen zijn onaangenaam voor het oog en geven geen blijk van



nette afwerking. Is alles nu goed droog, dan kan met de laatste handeling begonnen worden, nl. het aanplakken van het schutblad. Het schutblad moet men nimmer aansmeren. Ook niet met lijm, omdat papier altijd rekt en dan groter wordt dan het bord en dus zou uitsteken. Ook is er kans, dat bij het weer krimpen van het papier de borden krom trekken. Men smeert daarom de binnenkant van het bord met stijf sel aan en klappt het boek dan weer dicht, goed uitkijkende, dat er geen stijf sel aan de buitenkant van het boek

komt, omdat dit met persen groot onheil met zich zou brengen. Vervolgens gaat het boek tussen pletborden, die gelijk met de borden of kneep worden gelegd, dan tussen planken in de pers, om na een etmaal matig persen weer tevoorschijn gehaald te worden.

Onwillekeurig zijn verschillende werkzaamheden in dit hoofdstuk wat breed besproken; vele werkzaamheden, die bij het gebonden boek op hetzelfde neerkomen, zullen we daar dan ook niet herhalen of zo terloops even aanstippen.



HOOFDSTUK 3

het gebonden boek

Bij het gebonden boek onderscheiden wij twee methoden. De ene (afb. 9), de Duitse methode genoemd, berust op binnenscharniering; de andere berustend op buitenscharniering (afb. 10) heet de Franse methode.

De Duitse methode laat aan de draging van de band meer speelruimte, is gemakkelijker in de behandeling, maar mist de vastheid van de Franse methode. De Franse band is door aansluiting aan het steunpunt of de kneep de sterkste; maar vereist dan ook voor bekleding sterker materiaal, omdat hierbij de scharniering kort en daardoor scherp is. Buckram en Art Canvas linnen zijn wel de aangewezen soorten linnen voor deze bekleding. Stellen we ons allereerst voor een eenvoudige halflinnen band volgens de Duitse methode te maken. We handelen met het boek als reeds omschreven bij het ingenaaide boek, wat het naaiklaar maken aangaat. We naaien een gewoon 8° formaat op 4, groter formaat op 5 of 6 touwen. Het verdient aanbeveling het boek meer te laten oplopen (de rug dikker te maken) dan strikt nodig is voor de later aan te brengen kneep. Met het lijmen wordt dan een deel afgeklopt; waardoor het boek aanmerkelijk vaster wordt. We zorgen er evenwel voor, niet te veel of te weinig kneep te laten staan en vooral goed gelijkmatig neer te kloppen. Hierna worden de schutbladen voorgeplakt, wanneer ze tenminste niet zijn medegenaid, wat verreweg het sterkste is. Nu worden de eerste en de laatste katern met een smal kantje aangestijfeld en dan weer gelijk dichtgeslagen. Dit dient om te voorkomen, dat later bij het rondzetten deze katerns zullen loslaten of verschuiven. Vervolgens worden de touwen opgevlakt en op het oor of morsvel geplakt, ten hoogste 2 cm breed en stervormig met het vouwbeen uitgestreken, opdat het later zo weinig mogelijk zal zichtbaar zijn. Is dit alles nu zorgvuldig gebeurd, dan volgt een gewichtig werk, namelijk het lijmen. Zorg er hierbij vooral voor, dat de rug goed gelijk is,

geen katerns binnen of buiten steken, en — wat vooral van groot belang



is voor de verdere afwerking — zorg, dat de kop goed recht (haaks) is. Dit bestrijken met lijm moet zó gedaan worden, dat de lijm zo min mogelijk op de rug zichtbaar blijft, maar tussen de katerns wordt ingebracht. Hiertoe wordt de lijm dan ook wel met een verwarmde hamer tussen de katerns in gestreken en lijmt men daarna nog eens over. Nadat het droog is, kan het boek



11

nu gesneden worden, om daarna te worden rond gezet. Is de lijm sterk ingedroogd, dan maken we de rug een weinig vochtig, wat het rondzetten vergemakkelijkt. Het rondkloppen gebeurt het beste op een zeer stevige onderlaag, bijv. een ijzeren plaat of zware steen. Bij het rondzetten begint men met de rugzijde van zich af te leggen. Men buigt het boek daarna een weinig naar zich toe, zodat de rug vrij vlak komt te liggen. Nu neemt men de hamer en tikt op de rug van het midden uit, om wat ruimte te geven. Hierna draaien we het boek om, zodat het dus met de rug schuin van ons af ligt. Men drukt het dan met de linkerhand stevig op de plaat of de steen en houdt daarbij de duim tegen de voorsnede. Met de andere hand drukt men het boek nu over de juiste ronding en klopt het daarna in de vorm bij. Vooral heeft men er op te letten met de linkerhand stevig het boek neer te houden. Daarna draait men het boek om, geeft het met de hand weer de gewenste rugronding en klopt het bij. Hoofdzaak is het vasthouden met de linkerhand, en het stijf klemmen van de duim tegen de voorsnee. Men denke er dus om, dat het boek meer met

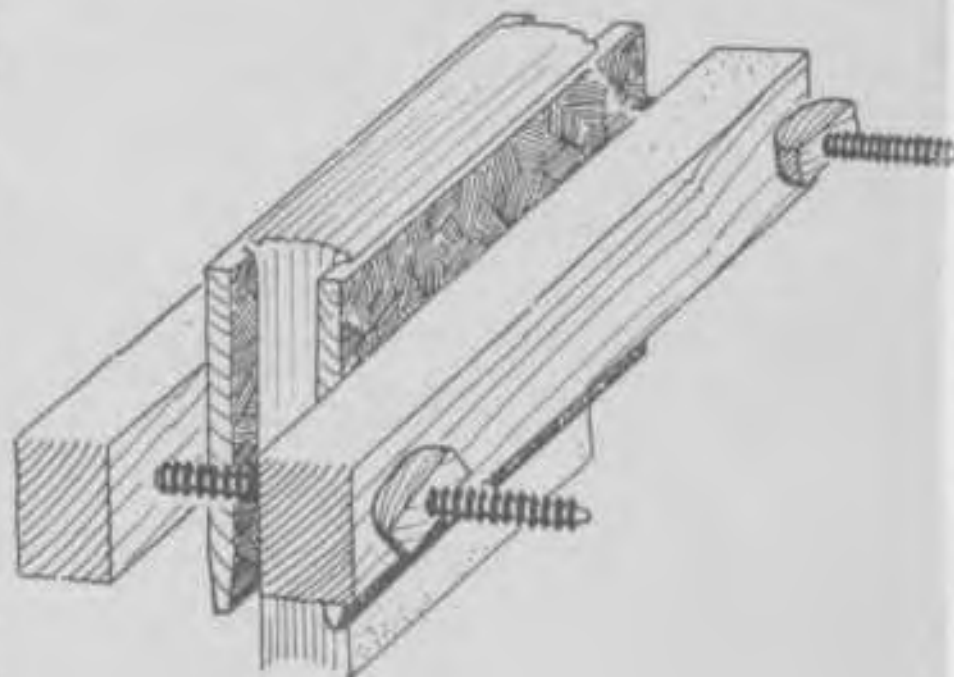
de handen moet worden gewrongen, dan met de hamer moet worden geslagen. Particuliere boeken worden zo rondgezet, dat de ronding van de rug gelijk is aan het derde deel van een cirkel. Een te ronde rug (afb. 12) aan een boek is lelijk; een te vlakke rug maakt het boek ontoonbaar, en dus is het wel zaak terdege op de juiste ronding te letten. Ook lette men er vooral op, dat de ene kant niet ronder is; dan de andere.

Nu volgt het knepen, een bewerking, die de rug iets breder maakt en van een paar opstaande kantjes voorziet om de band in te doen sluiten. Het boek wordt daartoe tussen twee



12

planken gezet, die in den regel 2 à 3 mm uit de rug verwijderd gehouden worden; bij het inpersen heeft men nu vooral daarop te letten, dat de boeken precies worden ingezet en de kanten der planken in één lijn boven elkander komen te staan. Staat het boek goed in de pers, dan begint men met het aanslaan van de kneep, wat met grote voorzichtigheid moet geschieden, opdat er later geen kuilen of valse knauwen ontstaan. Om een boek goed kneep te slaan begint men van het midden uit met de vlakke kant van de hamer gelijkmatig naar beneden te slaan; eerst de ene en dan de andere kant, waardoor de katerns ombuigen van het midden uit naar rechts en links. Men klopt dan verder met de bek van de hamer, totdat de uiterste katerns (afb. 13) op de planken aansluiten. Zo verkrijgt men de vorm van de rug. Door nu zachtjes na te kloppen worden alle ontstane ongelijkheden verwijderd. Men moet vooral zorgen niet te hard te slaan, want dat veroorzaakt deuken in de rug, die niet meer te verhelpen zijn. Vooral bij harde papier-soorten wordt het boek daardoor bedorven. Hierna gaat men over tot het cacheren of oppersen. Men stijfselt de rug flink in, laat de stijfsel even weken en maakt dan de rug weer schoon met het cacheerhoutje of -ijzer, of ook wel met het gewone vouwbeen. Daarna wordt met papiersnippers, bij voorkeur met rijffels, alles nog eens nagewreven, totdat alle overtollige kleefstof is verdwenen en er zich op de rug een stevige laag lijm en stijfsel, vast dooreengemengd, heeft gevormd. Na droging wordt het boek uit de pers genomen en kan het kapitaal- of besteekeband aangezet worden. Men noemt aldus de gekleurde weefsels, die aan kop en staart zichtbaar zijn en die in deze vorm alleen dienen tot versiering. Dit opzetten geschiedt met lijm, waarbij het dikke koordje van het weefsel op de boeksmeden komt te rusten. De kettingsteek, ontstaan bij het naaien, staat dikwijls iets verhoogd op de rug; daarom is het goed het kapitaal niet over de kettingsteek te laten vallen, omdat er anders node-loos een verhoging zou ontstaan. Hierna gaat men overlijken,



waartoe de rug met vrij dunne lijm wordt bestreken en beplakt met dun, doch taai papier, dat met de draad in langsrichting wordt genomen. Ook hier is het, als men net werk wil hebben, gewenst eerst een papier van kapitaalband of kettingsteek tot kapitaalband of kettingsteek te plakken, om pas dan de gehele rug te overlijmen.

Dit papier neemt men zo breed, dat het iets over het kapitaal heen steekt en legt het op de rug gelijk met de eerste katern aan; men wrijft het flink aan en snijdt het ook weer bij de laatste katern af. Daarna legt men het boek met de rug op tafel; met de punt van het vouwbeen wordt het kapitaal aangestreken en de uitstekende kantjes papier langs het kapitaal worden afgeknipt.

Is het overlijmen aldus geheel voltooid, dan begint men aan de bandbewerking. Men snijdt uit dun b.v. Zaans karton, een rug ter breedte van de ronding van de rug en een paar centimeter langer dan het boek is. Daarna neemt men een stevig stuk papier en plakt de rug daar midden in. Deze wordt van tevoren of daarna rondgezet. Voor dit rondzetten zijn een paar eenvoudige manieren in gebruik. We kunnen in een stuk stevig papier een rond stokje plakken, de rug dan tegen het omklede stokje leggen en vervolgens oprollen; het karton buigt zich dan om het stokje en is na het uithalen rond. Ook het ruggeblok bewijst hierbij goede diensten. In een dik stuk hout (afb. 14) zijn verschillende holten uitgeschaafd. Met een daarbij passend rond houtje wordt de boekrug nu in de vereiste vorm, door het inwrijven in de bepaalde blokholte gestreken. Natuurlijk worden steeds alle te gebruiken materialen met de draad in de lengte toegesneden, omdat het welslagen in hoge mate hiervan afhangt.

Het oor wordt nu aan kop en staart enige centimeters vlak langs de rug ingeknipt. Dit dient voor de inslag van het linnen. En nu kan de rug om het boek worden geplakt, waarbij we alleen de overstekende strook papier met lijm smeren en het boek precies in de rug leggen, er vooral voor zorgende, dat de kneep scherp wordt ingestreken. Daarna wordt het bord op maat gesneden, rondom ± 3 mm laten uitsteken en 2 à 3 mm uit de kneep verwijderd. Deze afstanden houden verband met grootte en dikte van het boek. Ook bij de keus van de bordsoort en borddikte



14



14a

moeten we hiermede rekening houden. De borden worden dan met stijfsel aangesmeerd en op het boek geplakt met inachtneming van het bovengenoemde (afb. 14a). De kartonnen rug en het uitstekende papier worden daarmede gelijk geknipt en dan kan het linnen worden omgeplakt.

Het linnen wordt, met dunne lijm gesmeerd, om het boek gelegd, de rug flink aangestroken en in de geul tussen kneep en bord gedrukt; het overstekende linnen wordt om de rug en borden heen-
gewerkt. Hiertoe (zie afb. 7) legt men de borden open en het boek met de rug op de werktafel, zó, dat de inslagkant buiten de tafel is. Het boek wordt met de linkerhand omhoog gehouden en een weinig uit de rug gelicht, het overstekende linnen met de rechterhand tussen boek en kartonnen rug en om de borden heengewerkt, met de punt van het vouwbeen gladgestreken, zodat plooien verwijderd worden. Deze zelfde bewerking wordt aan de andere zijde herhaald en het boek wordt toegeslagen. Eerst aan de ene en dan aan de andere kant leggen we het bord nog even open en buigen het naar de voorkant om beter passen in de knepen te bevorderen; mogelijke oneffenheden der kappen worden gladgestreken en bijgewerkt, het linnen nogmaals onder papier vastgewreven en daarna worden op de reeds omschreven wijze hoeken en papier (zie afb. 8) omgeplakt. Ons rest nu nog de schutbladen aan te plakken. Met stijfsel wordt het schutblad aangesmeerd en de borden worden dichtgeklapt, om daarna in de pers gezet te worden. Dit in de pers zetten kan gewoon geschieden tussen planken, met een pletbordje belegd, of ook wel met planken, die aan de rugzijde voorzien zijn van een ijzeren band, welke ± 2 mm boven de planken uitsteekt. Het uitstekende gedeelte zetten we in de kneep om dan het boek in te persen.

Hebben we uit het voorgaande de Duitse methode leren kennen, thans zullen we de Franse methode nader bezien. Veel van wat bij de vorige methode beschreven is, geldt ook nu. Het verschil ligt hoofdzakelijk in de scharniering der borden. We nemen dus aan, dat het boek — met inachtneming van al het voorgaande — klaar is om gekneept te worden. Het kneepkloppen moet (afb. 11) zo geschieden, dat de kneep of opstaande kant iets lager wordt dan de dikte der te gebruiken borden. Is deze hoger, dan sluit de kartonnen rug niet aan de borden aan; is zij veel lager, dan kan het boek later niet goed worden aangeplakt. Hierna worden de borden aan de rugzijden ter breedte van 4 à 5 cm met stijfsel aangesmeerd en precies tegen de kneep aangelegd; de

touwen worden waaier- en straalvormig opgeplakt op de buitenkant van het bord. Hierover legt men een dubbel gevouwen stuk papier, waarvan de bovenliggende zijde ± 1 cm smaller is gevouwen, om een deuk in het bord te voorkomen, als het boek straks wordt geperst. Dit papier wordt gelijk gehouden met de rugkant van het bord; het mag dus niet over de rug heensteken. Het boek wordt nu geheel tussen planken in de pers gezet en moet daar drogen. Hierna wordt het loszittende papier van de opgelegde strook afgescheurd. Dit moet zeer vlak gebeuren. Hapert er iets aan, dan kan het met fijn schuurpapier worden bijgewerkt. Vooral moeten de touwen goed „verplakt” zijn. Het boek wordt daarna, zoals reeds beschreven is, gekaptaald en overlijmd met dun, taai papier. Hierna stelt men het boek op de voorkanten, om zich te overtuigen, dat het goed recht staat en laat het aldus drogen. Is dit gebeurd, dan worden de uitstekende kantjes papier langs het kaptaal afgeknipt en de oneffenheden langs kneep en papier met een zachte vijl weggenomen. Nu kunnen we aan het gereedmaken van de rug beginnen. We snijden hiertoe uit niet te dik Zaans karton de rug ter breedte van de boekrug en precies zo lang als de borden; de rug wordt op de omschreven wijze rond gezet, het linnen aangesmeerd, de rug nauwkeurig in het midden gelegd en het boek met de rug in de ronding gelegd en terwijl we het vasthouden op de zijde gelegd. De andere kant van het linnen wordt nu over het voorplat gelegd en beide kanten worden strak aangetrokken en verder op de reeds omschreven wijze afgewerkt.

De geheel linnen band eist dezelfde voorbehandeling, doch voor het gemakkelijk omplakken van het linnen is het gewenst de kartonnen rug eerst vast te zetten, wat op tweeërlei manier kan gebeuren. Ten eerste door het midden van de rug in de lengte langs de uiterste kant een millimeter met lijm te bestrijken en zo op de rug van het boek vast te zetten. Ten tweede door aan het overlijmpapier een strookje van ± 1 cm breedte om te vouwen; zet de voorkant dan tegen de kneep, wrijft het strookje goed vast, vouwt het overblijvende aan de andere kneep om, bestrijkt het strookje van ± 1 cm met lijm en plakt het andere gedeelte hierop. Hierdoor ontstaat er op de rug een zakje, dat onder en boven met het kapitaal wordt gelijk gemaakt, en waarop nu de rug kan geplakt worden. Als men nu aan kop- en staartzijde het zakje ± 2 cm ver heeft ingeknipt om het linnen door te laten, kan de verdere afwerking plaatsvinden. Het linnen wordt aangesmeerd, het boek er op gelegd en omgekeerd, zodat het losse

gedeelte van de tafel afhangt. Men wrijft het voorplat vast, houdt het boek met de linkerhand op tafel, om met de rechterhand het linnen strak over de rug te trekken. Dan omkeren en het linnen over de achterkant vast aanstrijken, natuurlijk onder bedekking van een aanwrijfpapier en vervolgens inslaan zoals reeds is omschreven. Ten overvloede (afb. 7) zij hier nogmaals in herinnering gebracht, dat men aan de inslagen van het linnen of papier dezelfde breedte moet geven, omdat deze inslagen door het schutblad zichtbaar zijn. Hoe menig vrij goed gebonden boek verraaft aan dergelijke kleinigheden, dat de vervaardiger alle smaak en kunstgevoel mist. Hierbij dient opgemerkt te worden, dat de geheel linnen band evengoed met ingestreken kneep, dus volgens de Duitse methode, gemaakt kan worden, wat dan ook heel veel gedaan wordt.

Nu blijft nog over het aanplakken van de schutbladen. Dit is nu lang niet zo gemakkelijk als bij de methode met ingestreken kneep. Vele, tot zover goed gebonden boeken worden dan ook door deze behandeling bedorven. Men legt het boek met opengeslagen bord voor zich, scheurt het morsvel (afb. 15) of oor uit, reinigt de kneep van resten papier en lijm met een zeer fijn stukje schuurpapier en klopt het bord in de kneep zachtjes neer. Hierna bestrijkt men het schutblad met stijfsel of lijm (enkele soorten linnen kunnen geen stijfsel verdragen) en neemt het schutblad met de linkerhand op, trekt het over de opstaande kant van het bord en plakt het overal goed vast. Voor het aanwrijven in de kneep bedient men zich van een aanwrijfpapier met vouwbeen en vinger. Het papier wordt scherp en haaks ingestreken. Is één kant gereed, dan legt men een plank op het boek tegen de kneep en keert alles om. Men behandelt de andere zijde van het boek op dezelfde manier en laat het open drogen. Is de kneep nu droog genoeg (niet uitgedroogd), dan is het ogenblik van toeslaan aangebroken en wordt het boek tussen planken in de pers gezet, nadat we eerst tussen bord en boek een dun pletbordje gelegd hebben, waardoor er bij het inpersen enige ruimte in de kneep ontstaat. In veel gevallen verhoogt dit het aanzien van de binnenzijde der borden. In het algemeen geeft het persen en in de pers drogen van een boek, nadat het alle kunstbewerkingen heeft ondergaan, een fijner cachet.





HOOFDSTUK 4

DE HALFLEDEREN BAND

De heel en half lederen Franse band wordt eigenlijk als de echte boekband beschouwd. Ze is voor versiering in het bijzonder aangewezen en vereist een andere bewerking dan een linnen band. Vermoedelijk is de benaming Franse band ontstaan in de tijd toen koning Frans I over Frankrijk regeerde (1515—1547). Hij was een bekend boekenliefhebber, die zijn boeken liet binden in heel lederen banden. Anderen volgden deze wijze van binden, doch wegens het kostbare materiaal stelde men zich tevreden met half leder en hoeken. Zo ontstond de half Franse band, kortweg Franse band genoemd. Nu is een boek gebonden in half leder, nog in geen geval een Franse band, want het gebeurt maar al te veel, dat het een losse band is, waarin het boek is vastgemaakt, of een heel eenvoudig gebonden boek, omtrokken met een lederen rug. Neen, bij een echte half Franse band zijn de borden aangeregen en tegen een scherpe kneep goed aangezet; hij heeft een lederen rug met of zonder ribben, al naar de versiering dat eist, en een doorgaand schutblad. Stel nu voor, dat we een gebrocheerd boek krijgen, om te binden in half leder met ribben, vergulde kopsnee, voorkant en staart bijgesnoeid. Vele boekenvrienden (Bibliophielen) prefereren de gesnoeide snede; zo'n gesnoeid boek krijgt een kunstzinniger uiterlijk, ook valt het minder op, wanneer de boeksneede door ouderdom wat smoezelig wordt. Deze wijze van snedebewerking is van Franse oorsprong. Ze heeft naar mijn mening alleen reden van bestaan, als het boekwerk gedrukt is op papier met geschepte randen. Vele boekenvrienden willen evenwel in alle gevallen de witmarge zo groot mogelijk houden, omdat er anders kans bestaat, dat het evenwicht tussen drukspiegel en witmarge verloren gaat. Ook wordt wel de methode gevolgd de kanten van het blad ruw te maken met vijl of rasp. Deze namaak is te verwerpen en heeft met schoonheid niets uitstaande. De Duitsers daarentegen hebben als gewoonte de boeksneede rondom te kleuren, waardoor er een geheel gladde snede ontstaat, wat voor het weren

van stof zeker bevorderlijk is. Ons eerste werkje is nu de boeken van het omslag te ontdoen, wat voorzichtig moet gebeuren, omdat het bij de Franse methode gewoonte is het omslag mede in te binden. Dit heeft natuurlijk alleen reden, als op de omslag b.v. een afbeelding voorkomt, die in het boek niet aanwezig is, of wanneer het omslag zo kunstzinnig is, dat men het wil behouden. Anders heeft het, naar mijn mening, geen zin, omslagen mede in te binden.

Na deze handeling wordt het midden van de katern opgezocht en het zich daar bevindende draadje met een scherp mes doorsneden. De tweede helft van de katern wordt nu omgeslagen, zodat men bij vel 2 terecht komt. Terwijl de rechterhand op het boek rust, trekt de linkerhand de katern van het boek af. Aan de afgetrokken katern bevinden zich lijmresten, die we verwijderen, door de katern op de rand van de tafel te leggen en dan met een scherp mesje in een schuin glijdende beweging af te schrapen. Ook kunnen we door de katern in de linkerhand te nemen de lijm verwijderen met de nagels van de rechterhand. Bij reeds gebonden boeken is dit losmaken iets lastiger. Vóór het losmaken wordt de rug van het boek met stijf sel ingesmeerd; de lijm zal dan losweken, waarna de plakstof met een oud mes wordt verwijderd. De eerste en de laatste katern van het boek worden nu voorzien van een strookje linnen of sterk papier. Dit strookje wordt binnen in het buitenste velletje van de voor- en de achterkatern geplakt, waarna het omslag, dat mede gebonden moet worden, verzorgd kan worden. Om te beginnen wordt het voorplat van het omslag afgesneden. Wij laten de rug en de achterkant aan elkander zitten, bepalen ons eerst bij het voorplat en hangen dit met een katoenen of papieren strookje om het eerste vel. Dit kan ook op een nog andere manier geschieden. Is het omslag dik, dan wordt daar eerst een gebroken rug aan gemaakt. Van het voorplat wordt aan de rugzijde een strookje van circa 1 cm afgesneden en het geheel dan weer met een strookje papier gelast. Dit strookje laten we ± 1 cm breder en trekken het geheel dan om de katern heen. Het achtergedeelte van het omslag kan ook verschillend bewerkt worden. Ten eerste kunnen we de rug naar binnen vouwen en gewoon medenaaien. Ten tweede kunnen we het omslag met een strookje een halve cm uit de rug plakken. Nu de onderschutbladen. Deze moeten steeds zoveel mogelijk de kleur van het boek hebben: het staat altijd lelijk, wanneer de schutbladen zo tegen het boek afsteken. We nemen hiervoor 4 bladen of 8 pagina's. Behalve dat zij dienst doen als onderschutblad, bereikt men hiermede, dat

men bij openslaan van het boek niet direkt met de deur in huis valt. Dan komen de oren. Wij nemen hiervoor wat afval, sterk en niet te dun of te dik en vouwen daar dubbele oren van, die bij het aanplakken van het schutblad worden uitgescheurd; zij dienen voor ruimten tussen de knepen en de borden en tevens als bescherming van de onderschutbladen.

Op de vellensnoeischaar wordt nu het boek, dat een ruwe snede zal krijgen, bijgesnoeid. De bedoeling is alleen de uitstekende delen bij te snoeien. Na deze behandeling moeten we de boeken enige uren inpersen om een vast boekblok te verkrijgen. Hebben de boeken enige tijd in de pers gestaan, dan kunnen ze worden ingezaagd (zie linnen band). Alleen heeft men nu rekening te houden met het aantal ribben, dat eventueel op de rug zal worden aangebracht. Deze ribben zijn maar een imitatie en bedoeld als versiering. Om deze imitatie zo volkomen mogelijk te maken, zaagt men de boeken in op de plaats waar de ribben zullen komen, waardoor de touwen dus onder de ribben komen te liggen. In den regel naait men òf 5 òf 6 touwen, al naar de grootte van het boek. Deze boeken naait men altijd heel door. Het verdient aanbeveling, het boek meer te laten oplopen (de rug dikker te maken), dan strikt nodig is voor de later aan te brengen kneep. Voor het lijmen wordt dan een deel afgeklopt, waardoor het boek aanmerkelijk vaster wordt. We zorgen er evenwel voor niet te veel of te weinig kneep te laten staan en vooral gelijkmatig neer te kloppen.

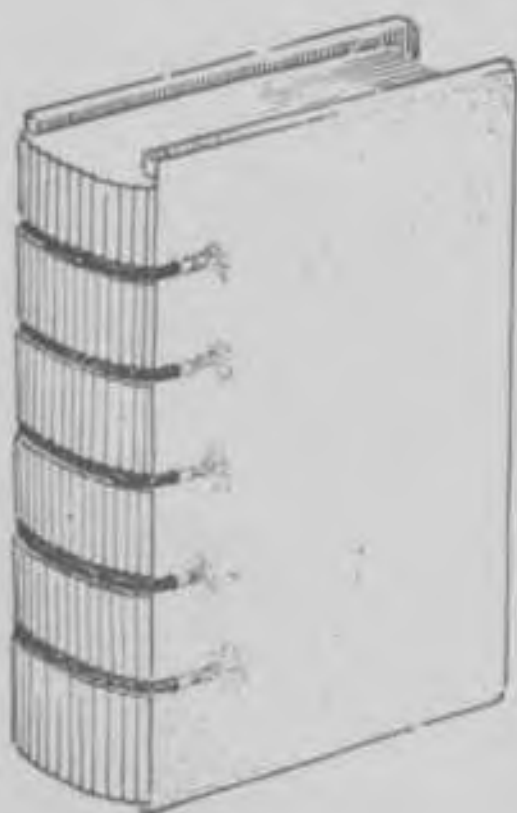
Wanneer men de katerns niet beschadigen wil door zaagsneden in de rug, kan men de boeken ook naaien op touw zonder inzagen. Men naait ze dan als op band; de touwen worden van tevoren wat uitgevlast. Men past deze manier toe bij boeken van bijzondere waarde. Na het naaien worden de eerste en de laatste katern met een smal kantje aangestijfseld en gelijk dichtgeslagen, waardoor het uitgesloten is, dat deze katerns bij het rondzetten verschuiven. (Voor lijmen en rondzetten zie linnen band.)

Bij boeken, die aan drie kanten worden afgesneden, past men de volgende methode toe. Eerst het boek rondkloppen, dan terugstoten en met een breed lint opbinden. Het lint verhindert terugschuiven. De voorsnede kan daarna afgesneden worden. Als het lint nu wordt losgemaakt, herneemt het boek zijn ronde vorm; de voorsnede is zuiver rond, zonder de trapjes, die bij rondzetten nogal eens ontstaan. Hierna komen dan de staart en de kop aan de beurt om afgesneden te worden. Voor het kleuren van de boeksnode, kunnen we bijna alle soorten van aardverven gebruiken.

Deze verven worden op een steen fijngewreven, met stijfsel tot een dikke brij geroerd en dan met water verdund. Ook anilineverfstoffen zijn voor dit doel heel geschikt. Deze gekleurde of verfsneden worden met een agaaststeen gepolijst of met een borstel met was gladgewreven. Bij het bruineren van de verfsnede moet men wel opletten, dat de verf voldoende is ingedroogd en dat er niet teveel was op de snede wordt aangebracht. Hierdoor zou de snede nooit mooi glad en egaal worden. Deze snedeversiering heeft bovendien een practisch nut, nl. dat de gladde snede nu gewapend is tegen het indringen van stof. (Voor het knepen zie gebonden boek.)

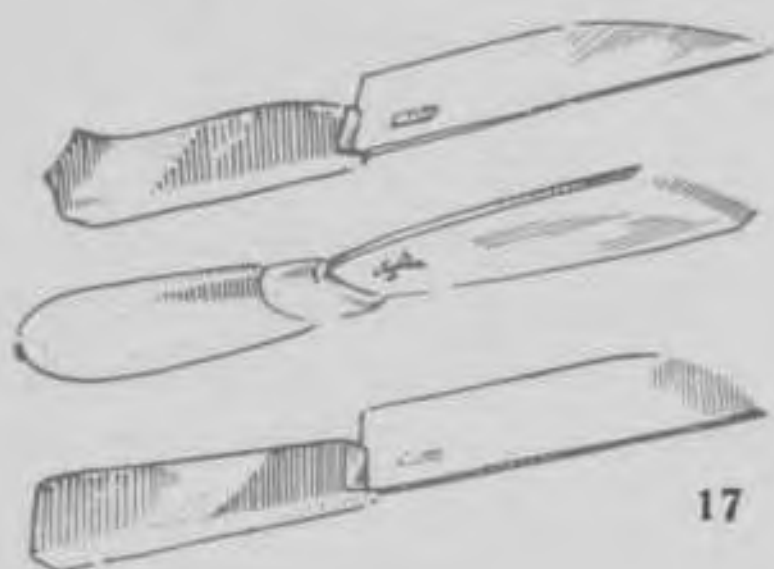
Voor de borden kiezen we grijs bord. De dikte moet in overeenstemming met het boek zijn, niet te dun, maar vooral niet te dik; dat staat altijd lomp. Inplaats van het bord vooraf op maat te snijden kan men het wat groter laten blijven, om later de juiste maat te krijgen. Men plakke tegen de borden een velletje papier; hiervoor wordt een papiersoort genomen, die goed rekbaar is; de krimp zal de borden in de juiste vorm doen trekken. De borden worden ook met een smal reepje vloeipapier aan de rugzijde omplakt. Dit dient om het opschuiven van de kanten in de kneep te voorkomen. Is alles voldoende droog, dan kan men beginnen met het aanrijgen van de borden. Men legt het bord op het boek tegen de kneep en tekent tegenover de touwen, op een afstand van ongeveer 3 à 4 mm van de kant, deze met passerpunt of potlood op het bord af. Nu neemt men het gemerkte bord, legt dit op een dikke onderlegger van bordpapier en steekt op de gemerkte plaatsen met een els of priem gaten, van de kant af schuin naar binnen lopend. Dan keert men het bord om en steekt nogmaals gaten van binnen naar buiten; het tweede gat is van het eerste

ongeveer driekwart cm in schuine richting verwijderd en ook weder schuin doorgestoken. De touwen worden na het uitvassen met stijfsel bestreken en in een punt gedraaid; ze doen dan als naald dienst voor het aanrijgen van de borden. Men houdt nu het bord schuin opstaande tegen de touwen en steekt deze door de gaten, trekt ze binnenin aan en steekt nogmaals naar buiten; trekt de touwen nu strak aan, opent het bord, om dan op een onderlegger van steen of ijzer alles met de hamer glad te slaan. Het bord wordt dan weer dichtgeslagen en de touwen tot op 1 cm afgeknipt. Het overblijvende deel wordt



straalsgewijze (afb. 16) op de borden geplakt. Dan wordt een dubbele strook papier op voor- en achterplat geplakt, gelijk met de rug, en enige uren tussen zinken platen ingeperst. Na droging wordt het overtollige papier weggescheurd en met fijn schuurpapier verder bijgewerkt. Hierna worden dan de borden op maat gesneden met kantliniaal en formeermes. De kantliniaal is van een opstaande kant voorzien ter breedte van de uitstekende kanten der borden. De breedte is verder regelbaar door een strookje karton tegen de kant te lijmen. Men legt de staande kant tegen het boek en snijdt het overtollige bord weg. Dan snijdt men met een scherp mes aan de rugzijde der borden een schuin hoekje weg. Die schuine hoeken hebben later bij het maken van een goede kap veel te betekenen en bovendien trekt het bord minder. Hierna kan het kapitaal of besteeband aangezet worden. Zo noemt men de gekleurde weefsels, die aan kop en staart zichtbaar zijn en die in deze vorm alleen dienen tot versiering. Bij de geheel lederen band behandelen we dan het echte besteken.

De kettingsteek, ontstaan bij het naaien, wil wel eens verhoogd op de rug zichtbaar zijn, daarom is het goed het kapitaal niet over de kettingsteek te laten vallen, omdat er anders een onnodige verhoging zou ontstaan. Hierna gaat men over tot het overlijmen, waartoe de rug met vrij dunne lijm wordt bestreken en met dun, doch taai papier beplakt. Neem het overlijmpapier nooit dwars en laat de draad met de rug meelopen. Het overlijmpapier moet zo breed zijn als de rug — dus van kant tot kant — en boven het kapitaal uitsteken. Dit overstekende deel wordt voorzichtig langs het kapitaal bijgeknipt. Hierna plaatst men het boek op de voorkant, om zich ervan te overtuigen, dat het goed recht staat, en laat het aldus drogen. Intussen snijden we uit dun karton een rug ter breedte van de ronding van de rug — dus aansluitende van bord tot bord — en ter hoogte van die der borden. Natuurlijk moet de looprichting van het ruggebord in de lengte gaan. De rug wordt thans rondgezet, zoals reeds is beschreven op pag. 49 (zie afb. 24 enz.). Men zorg er evenwel vooral voor, dat de rug niet gebroken wordt. Vervolgens zetten we het boek in de blokpers met de staart naar ons toegekeerd en zetten er dan de kartonnen rug in de juiste stand op. Dit kan men het beste doen door de kartonnen rug te voorzien van een heel smal lijmbandje. Schuur de scherpe kanten van de rug af en verdeel de rug dan eerst in vakken, evenwel zó, dat het vak aan de kop ± 4 mm en dat aan de staart ± 6 mm groter wordt dan de andere vakken. Het



aantal ribben wordt geregeld naar de grootte der boeken; men geeft gewoonlijk een 8° boek 5 ribben en een 4° boek 6 ribben op de rug. Bij de versiering bestaan hier natuurlijk uitzonderingen; in verband met deze versiering zijn andere indelingen mogelijk. De ribben maakt men door strookjes bordpapier, bijvoorbeeld grijsbord 20, of touwtjes of reepjes leer dwars over de rug te plakken. Men kan ze zo breed of smal snijden en er zoveel op elkaar zetten als men nodig oordeelt. Men laat de ribben altijd enige centimeters over de rug steken. Deze uitstekende stukken worden met een scherp mes schuin bijgesneden, en dan verder rond aflopend bijgeschuurd. Nu kan in de tijd dat

een en ander droogt, het leder toegesneden en gedund worden. Als norm neemt men veelal een derde (afb. 18) van de breedte van het boek. De hoeken worden dan — diagonaal gemeten — weer even breed als de rug genomen, waardoor er een harmonische verhouding wordt verkregen. Een vaste maatstaf is evenwel niet te geven, omdat veel afhangt van de combinatie van kleuren en de toepassing daarvan; ook het formaat van het boek speelt daarbij een rol.

Leder dunnen is een heel moeilijk werkje. Hiertoe neemt men een lithographische steen, die geheel glad geslepen moet zijn. Verder een dunmes (afb. 17) of dunbeitel.

Hier volgen eerst enkele eigenaardigheden van het leder. De haargroei van het dier loopt meestal van de rug naar de buik; tegen deze richting in dunt het beste. Bij het uitsnijden lette men hierop. Met de rugzijde van een mes rekt men het leder aan de achterzijde, wat het dunnen vergemakkelijkt. In het algemeen dunt vochtig leder gemakkelijker dan droog leder. Bij het dunnen houdt men het leder met de linkerhand vast, het mes in de rechterhand met de schuine kant naar boven. Vooral in het begin houde men het mes zo vlak mogelijk. Bij enige oefening verkrijgt men spoedig resultaat. Na enkele streken haalt men telkens het mes met de geslepen kant over de dunsteen, om de braam weer om te

krijgen; de steel van een Goudse pijp kan hier ook goede diensten bewijzen.

We beginnen met het dunnen van saffiaanleder te beschrijven. De inslagen aan kop en staart moeten zo gedund worden, dat het dunnen juist op de dubbele breedte van de inslag begint (afb. 19) en aldus regelmatig tot niets uitloopt. Is het leder bijzonder dik en stug, dan moet de scharnier, d.i. de verbinding tussen rug en bord, worden uitgedund. Ook voor de ribben kan het nodig zijn de rug extra uit te dunnen. Wat op de volgende wijze kan gebeuren. Men tekent met potlood precies af, welk deel dienst zal doen als rug en kneep; dan neemt men een dun koperen rolletje, hangt daar het leder over met de vleeszijde naar boven en bewerkt dan met glas of schuurpapier dit gedeelte zolang tot een gelijkmatige dikte is verkregen, die kan verhinderen, dat later de borden niet dichtslaan. Gelijkmatic dunnen, met vermijding van oneffenheden, is een eerste eis, omdat later alles zichtbaar is. Generfde ledersoorten moeten na het dunnen nog vóór het in het leer maken een behandeling ondergaan. Men bevochtigt het leder met verdunde azijn, legt het dan op tafel met de generfde zijde naar boven, slaat het dubbel, legt de handen gestrekt er over en rolt het dan op en neer in beide richtingen, waardoor de nerf beter gaat spreken. Bij zachte of krispelnerv kan de vleeszijde met dunne stijfsel worden bestreken, waardoor meer vastheid wordt verkregen. Voor het in het leder maken, laat men zulk behandeld leder eerst drogen tussen afvalvellen.

Ecrasé glad bewerkt leder, vraagt een andere behandeling. Ecrasé glad geperst of gewalsd leder is bijzonder hard en stug en dient dus in zijn geheel wat dunner te worden, hiervoor kunnen glasscherven of een strook karton, met schuurpapier beplakt, goede diensten bewijzen. Men moet het leder met glas of schuurblokje streek na streek van links naar rechts schrapen, het leer omkeren en dan hetzelfde werkje herhalen, totdat de juiste dikte is verkregen. Bij boeken met ribben is het meestal nog nodig, de rug uit te dunnen, opdat de ribben later scherp uitkomen. Door op deze wijze het leer te bewerken, is een beter en sneller resultaat te verkrijgen, dan met het dunnen alleen, dat evenwel weer dienst kan doen, om op de reeds beschreven manier de inslagen te bewerken. Ecrasé leder verliest door deze bewerkingen veel van zijn charme, waarom het aanbeveling verdient het leer met de gladkolf te bewerken.

Nemen we aan, dat het leder thans gereed is, dan wordt het met stijfsel, die niet te dik maar ook niet te dun mag zijn aangesmeerd.

Laat het nu een poosje liggen, het vocht trekt dan in het leder. De dikke stijfsel, die op het leder achterblijft, wordt vervolgens met de kant van het vouwbeen verwijderd, waarna de rug voor de tweede maal wordt ingesmeerd. Door het vocht wordt het leder soepeler en daardoor gemakkelijker te verwerken. Het boek neemt men nu in de rechter- en de lederen rug in de linkerhand; de rug wordt daarna om het boek geslagen, waarbij we er rekening mee houden, dat de boven- en de onder-inslagen gelijk verdeeld zijn, evenals de voor- en achterkant op het plat. Hierna wordt het boek in het verguldpersje gezet en begint men de rug aan weerszijden met de muis van de hand te bewerken, om het leder glad tussen de ribben te krijgen. Vooral de kappen mogen niet te sterk ingetrokken worden. Alles moet gelijkmatig gaan. Zorg er ook voor, dat de rug niet hol gaat staan, hetgeen kan gebeuren als het midden-gedeelte teveel wordt aangetrokken. Na deze bewerking moeten de ribben reeds goed uitkomen. Was nu eerst met schoon water het leder af, waardoor alle stijfselvlekken verdwijnen en er een egale kleur wordt verkregen. Vervolgens worden de ribben verder met de ribbetang bewerkt (afb. 20). We nemen de ribbetang in de rechterhand, klemmen de ribben tussen de opstaande kanten van de tang, waarna dan enige malen met tamelijk zware druk heen en weer wordt gestreken, zodat de rib scherp tevoorschijn komt en tevens recht gericht wordt. Bij harde leder-soorten is deze bewerking soms niet voldoende. Men neemt dan een strookje dun karton van circa 2 cm breed, trekt dit met de linkerhand over de rug langs de ribben en strijkt met het vouwbeen de ribben één voor één scherp in, eerst alle ribben aan de ene kant en vervolgens aan de andere kant. Het is wel gewenst de rug nu een poos te laten drogen. Het boek wordt dan uit de pers genomen, waarna de inslagen, die niet breder moeten zijn dan circa $1\frac{1}{2}$ cm, opnieuw aangestijfseld worden. Men houdt met de linkerhand het boek vast, laat de borden openvallen, slaat met de rechterhand het leder in, vooral gelijkmatig, en trekt dan de inslag bij de kartonnen rug 1 mm uit (dit voor het maken van de platte kap), terwijl de inslagen nogmaals flink vast worden aangedrukt. Daarna plaatst men de vinger in de kneep van het boek, houdt met de duim de inslagen in zijn macht, drukt dan met het lichaam het bord geleidelijk naar voren, smeert de gapende kneep met stijfsel en sluit het boek. Nu wordt een sterke draad langs de kappen gebonden in de kneepgleuven. Voor het terug- of losschieten is het het beste, de draad tweemaal om de kneep te winden. Door het nu rechtstandig neer te zetten,

met de lederinslagen buiten de werksteen, kan men de inslag zuiver bijwerken en door met duim en vinger de omwoelde draad te steunen, kan men met het vouwbeen het leder scherp gelijk met het bord trekken. Vervolgens wordt met een reepje karton, dat men om de rug van het boek trekt, doch gelijk aan de hoogte der borden, het kapje gemaakt, hetgeen op de volgende wijze kan geschieden. Het 1 mm uitstekende deel leder aan de rug, wordt met de vlakke kant van het vouwbeen platgestreken, waardoor het als het ware een dakje vormt (afb. 21) over het kapitaaltje. Het middengedeelte van de kap moet de dikte hebben van de borden en naar de kneep dunner toelopen (afb. 22). De kappen mogen niet hoger worden dan de borden, doch ook niet lager, en in geen geval scheef zijn. Zij moeten met de borden een rechte lijn vormen. Door nu het boek met de ingeslagen kap op de werksteen te zetten, kan men de ronding met het vouwbeen afwerken, dat wil zeggen, door het boek met de kap te doen rusten op de steen en het vervolgens om te keren om de andere zijde eenzelfde behandeling te doen ondergaan. Tenslotte zet men het boek nog even in het verguldpersje om met de ribbentang nogmaals de ribben zuiver recht te zetten. Is alles nu droog genoeg, dan



20

wordt de draad verwijderd en de leder-inslag aan kop en staart met water bevochtigd, waarna de borden recht worden aangedrukt (zonder bevochtiging kan de inslag licht inscheuren). Voorzichtig en gelijkmatig klopt men de borden in de kneep neer. Het oor wordt nu verwijderd en met de punt van de lans (afb. 23) maakt men de kneep goed schoon. Een stukje fijn schuurpapier bewijst hier goede diensten. Daarna kunnen, indien men dit wenst, de hoeken worden aangezet.

Hiervoor bestaan enige mogelijkheden; men kan nl. de punten van de borden ontdoen van de scherpe punt, of men kan een lichte ronding aan de punten geven. Nu kan men bij beide manieren inslaan of liever gezegd intrekken, zoals bij een ronde hoek; men kan echter ook een gewone punthoek inslaan. In elk

21



22



23

geval dient men er voor te zorgen, dat het leder niet dubbel over de punt komt te zitten. Bij de verdere afwerking hebben we er nu vooral voor te zorgen, dat inslag van hoeken en rug een rechte lijn vormen, en niet op heuvelprofiel gelijken. Bij het omplakken van de platten nemen we de inslag van het papier recht; dit is verre te verkiezen boven de gewoonlijk schuin afgesneden hoeken, omdat de binnenkant van het bord nu een veel prettiger aanzien verkrijgt door de strakke lijnen. Van tevoren wordt de inslag van het leder aan de binnenkant der borden met een lauwwarme gladkolf geglansd. Een zelfde bewerking passen we toe op de kanten der borden.

Ecrasé-leder wordt na enige bevochtiging tussen zinken of koperen platen gladgeperst. Voor de platten worden opgeplakt, dient het gedeelte, dat door het papier zal bedekt worden, ten hoogste 2 mm geglad te worden. Dit kan gemakkelijk langs een houten liniaal gebeuren, met een warme kolf en onder flinke druk. Het omplakken van de platten kan met bonte papieren geschieden. Buitengewoon aardige papieren kan de boekbinder zelf vervaardigen. Tot de eenvoudigste soort behoort wel het stijfseimarmer; de hiervoor te gebruiken papiersoorten kieze men uit gelijmde soorten. Als stijfseimarmer kan men het best de tarwestijfseimarmer gebruiken, die na koken wordt aangemengd tot een brijachtige massa. Men drukt de stijfseimarmer door een doek, zodat ze geheel vrij is van klontjes en vellen, waarna ze kan gekleurd worden met aardverf, die wordt aangemengd als sneeverf. Ook de marmereerverven zijn voor dit doel te gebruiken. Aan het geheel wordt wat ossengal toegevoegd die het mengsel vloeier maakt, en de verf is gereed. Het overmatig toevoegen van verf aan de stijfseimarmer is niet goed omdat er dan geen goede licht- en schaduwwerking, die bij stijfseimarmer de voornaamste factor is, verkregen wordt. Men bevochtigt het papier met een natte spons, daarna smeert men er met een goede kwast de gekleurde stijfseimarmer op. Men kan dit in verschillende richtingen doen, al naar wat men maken wil. Dan worden de figuren in de verf aangebracht. Een heel aardig effect verkrijgt men door twee vellen, elk met een andere kleur bewerkt, op elkaar te leggen, aan te strijken, vervolgens weer van elkaar te trekken en er dan figuren op aan te brengen. De figuren kunnen met verschillende kammen, kwasten, sponzen, vingertoppen enz. worden aangebracht. Door het met spiritus te besprenkelen en de spiritus te kleuren, verkrijgt men ook heel aardige effecten. Het op batik lijkende papier verkrijgt men door het eerst tot een bal te knijpen en dan weer uit te vouwen en met verf in te

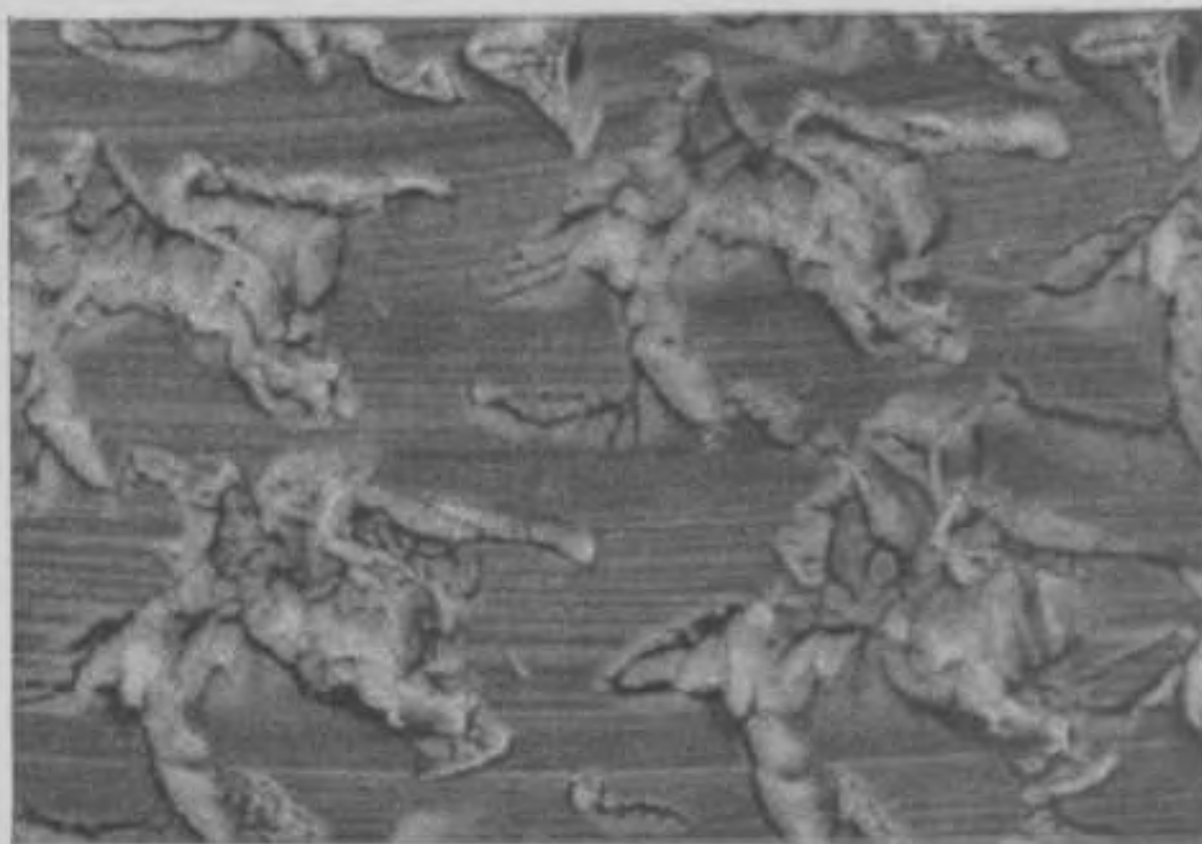
smeren. Aldus ontstaan die aardige aderen, die aan batik doen denken. Met een beetje fantasie en smaak zijn de mogelijkheden haast onbeperkt. Heel aardige papieren zijn te maken van water- of olieverfmarmers. Om dit te maken heeft men een zinken bak nodig, die men met water vult en enige bakjes en penselen voor de verf. Als verf gebruikt men olieverf of drukinkt. Men verdunt deze met lijnolie en terpentijn tot ze een vloeibare massa wordt. De bewerking is als volgt. Met de penselen drubbelt men de kleuren vlug na elkaar in spiraalvorm van rechts langs de kanten naar het midden van de bak. Men laat de verf uitdrijven, haalt vervolgens met een houtje de verf in slingerende beweging dooreen, legt het vel papier op de verf, waarna het voorzichtig wordt opgenomen en uitgehangen om te drogen. Verschillende kleur-schakeringen en patronen zijn er te maken. Fantasie en smaak zijn bij dit alles een eerste voorwaarde. Tenslotte zijn er verschillende soorten marmer te maken op duurzame grond. Het zou ons echter te ver voeren deze methode hier te bespreken, temeer, daar de fijnste Franse bandmarmers in de handel verkrijgbaar zijn. Zijn de boekplatten nu met de gekozen papieren beplakt, dan rest ons nog slechts de schutbladen af te werken. We bepalen ons dan tot het doorgaande (afb. 24) schutblad. Deze soort schutbladen brengt men meestal aan in half lederen banden. Voor het doorgaande schutblad, een schutblad dus uit één stuk doorgaande van boek op band, kiest men in den regel dezelfde papieren als voor het plat. Om ze op de juiste maat te snijden, neemt men twee stukken papier en legt die met de gekleurde zijden op elkander. Dan legt men er het boek, met een bord teruggeslagen, plat op, tekent langs de drie bordkanten zuiver af en geeft ook de breedte van het bord in de kneep aan. Nu snijdt men het papier af ongeveer op een halve centimeter binnen de potloodlijnen en aan de kneep in schuine richting. Heeft men de schutbladen zover op maat, dan smeert men het gedeelte, dat op het bord komt, plus de kneep met dunne lijm aan. Het boek legt men dan voor zich op tafel, vervolgens neemt men het schutblad en legt de aangesmeerde kant zuiver op de juiste afstand op het bord en wrijft het goed vast aan. Daarna draait men het boek zó, dat het bord tegen het lichaam kan steunen; het schutblad wordt in de kneep gedrukt en dan met een strook papier bedekt, waarna de kneep goed vast wordt gewreven. Als de kneep zuiver haaks is inge-



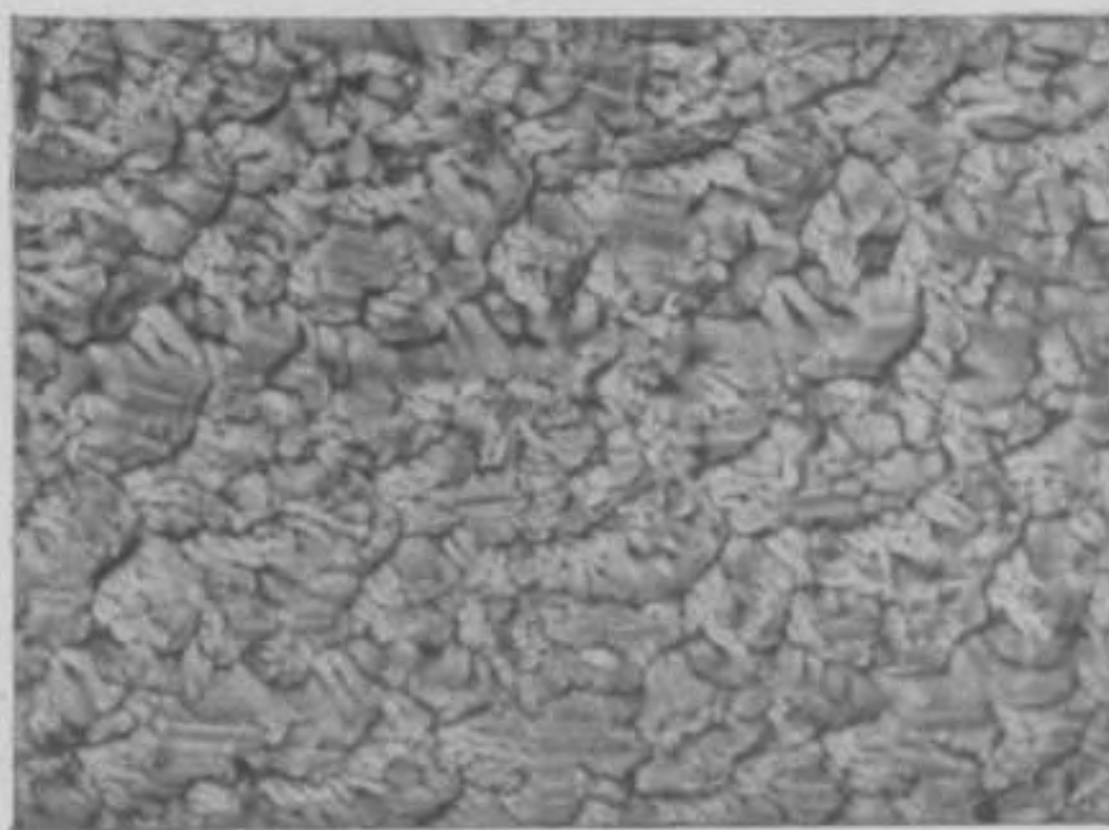
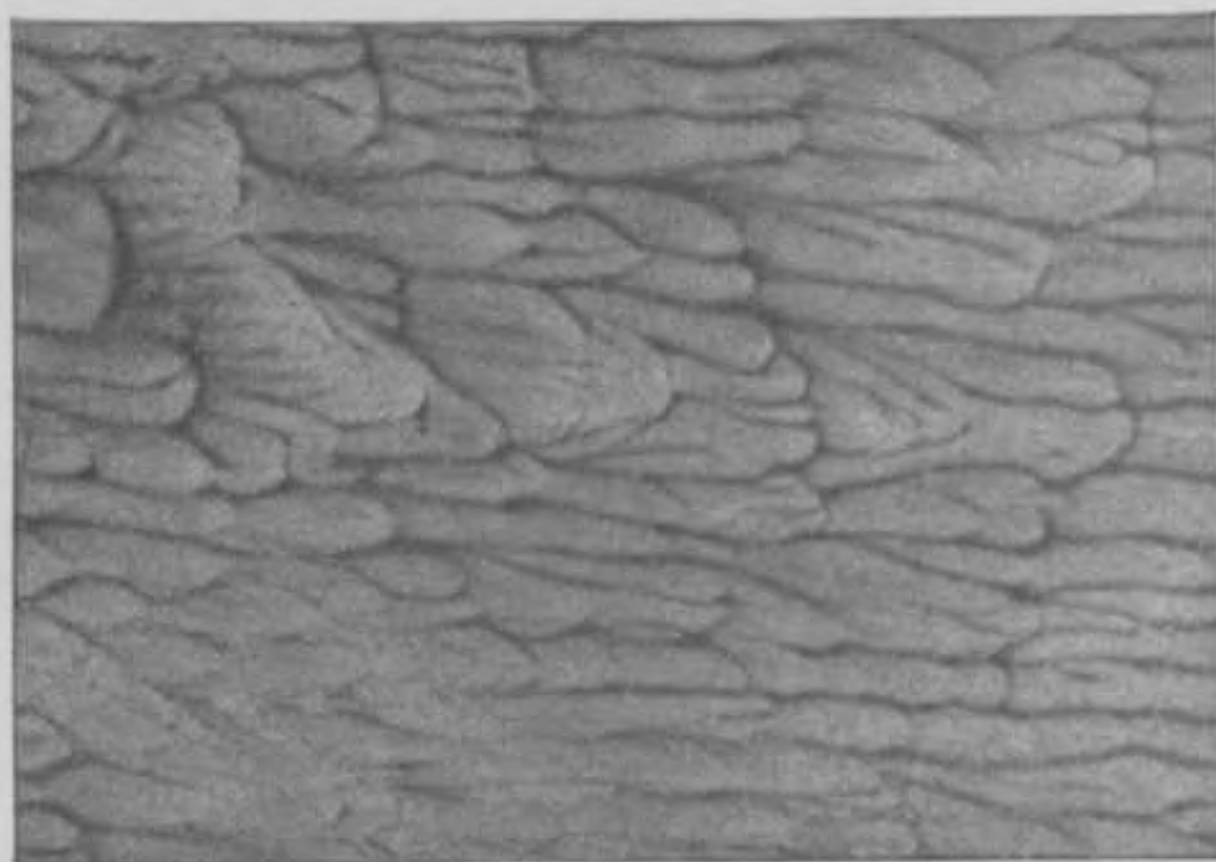
wreven, smeert men het vliegende blad aan met dunne lijm. Om de andere helft van het schutblad goed strak en vast te plakken, legt men een plank tegen de kneep en keert men het boek om, om dan de andere zijde een gelijke bewerking te doen ondergaan. Heeft alles een kwartiertje zo gelegen, dan worden de borden toegeslagen, waarna tussen de schutbladen een stuk pletbord wordt gelegd; het geheel zet men minstens een nacht in de pers te drogen. Bij glad of ecrasé-leder kan men de pletborden ook aan de buitenzijde gebruiken; bij generfd leder neemt men vloeï of drukstof om de nerf niet weg te persen. Na het persen worden dan de overstekende randen van het schutblad bijgesneden of afgeknipt.

M A R M E R P A P I E R E N

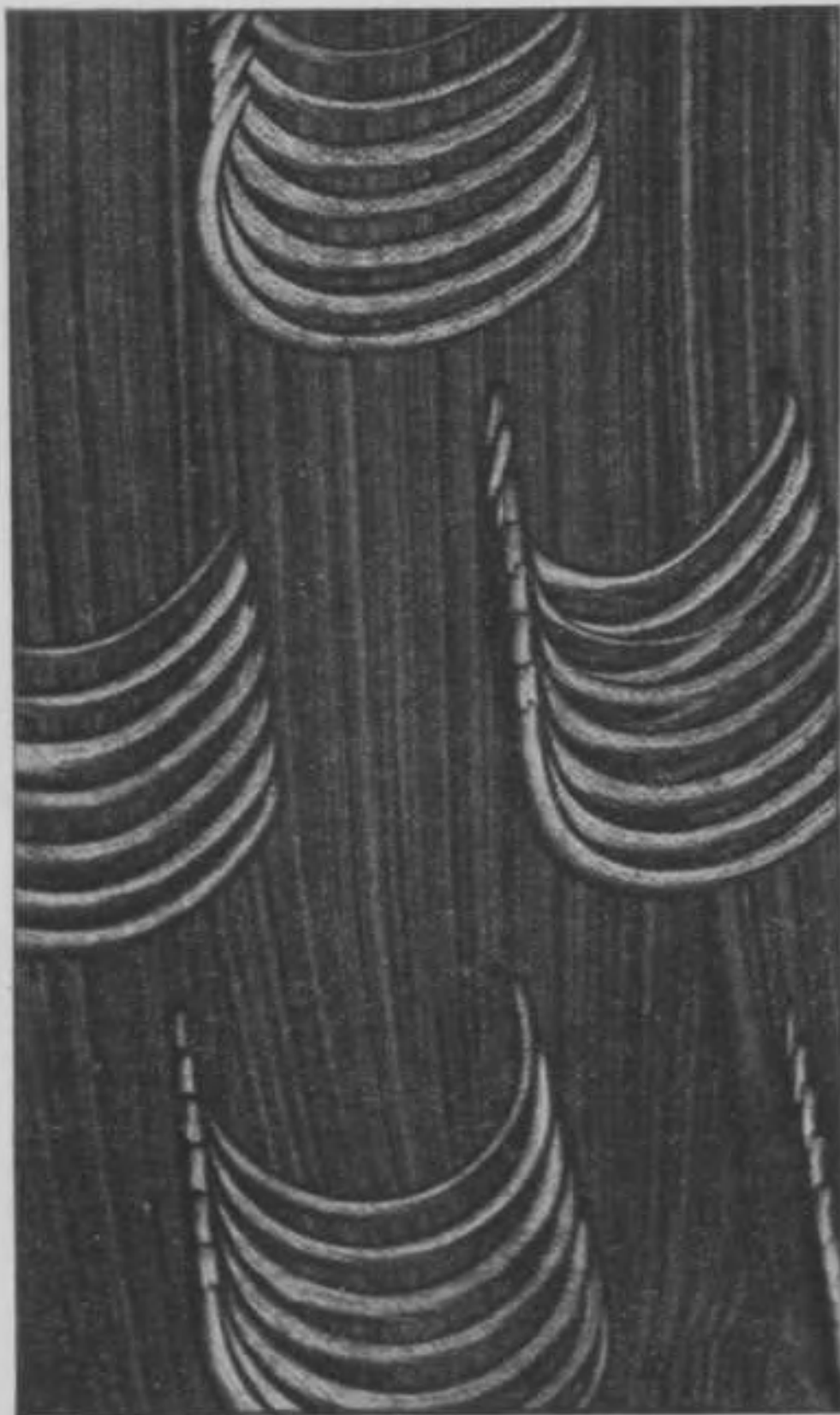
Dit staal is gemaakt op wit papier, de stijfsel, gekleurd met blauwe aniline-verf opgelost in spiritus, met flinke kwast streek na streek opgesmeerd; daarna met papieren propje vlug afgedept.



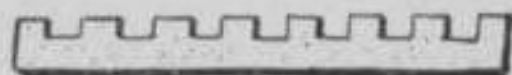
Dit staal is op de volgende wijze gemaakt: stijfsel, gekleurd met groene aniline, opgelost in spiritus; twee vellen grijs papier met flinke kwast ingesmeerd op elkaar gelegd aangestroken en dan van elkaar getrokken.



Dit staal is gemaakt op wit papier; stijfsel, gekleurd met groene marmereer verf, opgebracht met kwast, daarna met stevige spons gedepst.



Dit staal is gemaakt op wit plain linnen; de stijfjes, gekleurd met bruine marmereer verf, met flinke kwast streek na streek opgesmeerd; de figuren werden met een kammetje gemaakt; uit een stukje bord werden zes stukjes geknipt zodat er zeven banden bleven staan.



Dit staal is op chamoispapier gemaakt; stijfjes, gekleurd met bruine aniline, opgelost in spiritus; het vel ingesmeerd en dan met afgesleten kwast al drukkende een slag omgedraaid en vlug opgetild.





HOOFDSTUK 5

VERSIERING half lederen band

Bij het vergulden op leder moet men nooit een sterke druk uitoefenen. Vooral bij titeldruk moet men hiervoor oppassen, reden waarom vóór het drukken het titelveld veelal geglad wordt. Hiervoor wordt het leder eerst een beetje vochtig gemaakt en wordt met een vouwbeen de nerf neergestreken; vervolgens maakt men de kolf warm en polijst men het vak glad. Het leer wordt dan vaster, de letters zakken niet zo spoedig weg, en zullen veel scherper en duidelijker uitkomen. Dikwijls wordt het titelveld in een andere kleur gemaakt. Hiervoor gebruikt men gespouwen leder, zgn. titelleer. Veelal vindt het titelschildje toepassing bij blank leder, zoals blank bazaar, blank kalfsleder enz. Men maakt deze schildjes zo dun mogelijk

*Moderne rugversieringen
(ontwerp D. N. Esveld, Amsterdam)*





en ongeveer 2 mm smaller dan de rugbreedte, en plakt ze met stijf sel op het leder. Het staat altijd mooi als de ribben aan de bovenkant een beetje schuindun toelopen, waardoor ze hoger lijken. Deze vorm aan de ribben maakt men op de volgende manier. Bij een lijnfilet wordt de schuine kant glad gepoetst en dan warm langs de ribben afgedrukt, niet als gewoonlijk recht, doch met de schuine kant strak tegen de ribben. Dan wordt de lijn enige malen heen en weer gehaald, waardoor de kanten van de rib worden gepolijst en aan de bovenkant smaller toelopen, zodat de rib hoog en scherp op de rug komt te staan. Wil men de rib met goud versieren, dan gebruikt men daarvoor een parellijntje, dat midden en recht op de bovenkant der rib in goud wordt afgedrukt. Wanneer men de rug met kadervergulding wil uitvoeren, moet men er altijd goed op letten, dat de hoeken (verstek) zuiver sluiten. Voor het aftekenen legt men een liniaal over de lengte van de rug en geeft men met een blinde lijn de plaats aan, waar men de kaderlijn zal drukken. Hierbij maakt men gebruik van het kaderdrukblok. Bij de kaders, die langs de ribben gedrukt worden, kan het verguldpersje weer dienst doen. De ontstane vakken kunnen behalve met de titel, ook met hoeken en middenstempel gevuld worden. Ook voor de half lederen band kan men een constructieve versiering toepassen. De hoeken krijgen dan een met rug en plat in overeenstemming zijnde versiering. Een mooie band wordt altijd verkregen door een duidelijke titel en een geglansd vak, met lijnen langs de platten en hoeken.



HOOFDSTUK 6

de geheel lederen band

Het schutblad bij de heel lederen band moet bijzonder sterk zijn. Een heel goede manier is, de eerste en laatste katern van het boek te voorzien van een linnen (chirting) strookje. Dit strookje plakken we in het buitenste blaadje van de voor- en de achterkatern; vervolgens worden er vier bladen wit papier (onderschutblad) liefst van dezelfde kleur als het boek met een dito strookje aan de voor- en de achterkatern gelast, hierop kan later de eventuele leren kneep aangebracht worden. Dit linnen strookje wordt dan tweemaal doorgenaaid: eenmaal door de katern en eenmaal door het schutblad. De volgorde is dus:

1. katern van het boek met linnen strookje in het buitenste blaadje versterkt,
2. onderschutbladen met katern van het boek met linnen strookje omtrokken,
3. morsvellen.

De morsvellen doen dienst, om later ruimte te krijgen in de kneep. Wanneer men nu de rug van het boek niet beschadigen wil door zaagsneden, kan men het boek ook naaien als op band. Het touw wordt dan eerst uitgevlast, daarna opgespannen, en dan, als bij bandjes, een paar mm om het touw genaaid (dit niet te verwarren met op touw naaien bij vaste rug).

Boeken, die in heel leder worden gebonden, krijgen op z'n minst een goudkopsnee. Veelal wordt zo'n boek rondom verguld. Bij oude boeken, die overgebonden worden, kan men de snede anders behandelen om ze een meer oud aanzien te geven. Voor het naaien vergulden we dan de boeksnode en laten de goudsnede mat, dus niet glanzend. Bij het naaien gaat het gelijken van de snede dan enigszins verloren en krijgt het boek weer een oud aanzien. De borden kunnen, indien er geen rolverguldung op de kanten wordt aangebracht, enigszins afgerond worden, behalve aan de rugzijde.

Terwijl bij oude boeken de borden ook wel schuin van de boeksnee aflopen, tot aan het kapitalen, is nu de bewerking van de heel lederen band dezelfde als bij de half Franse band.

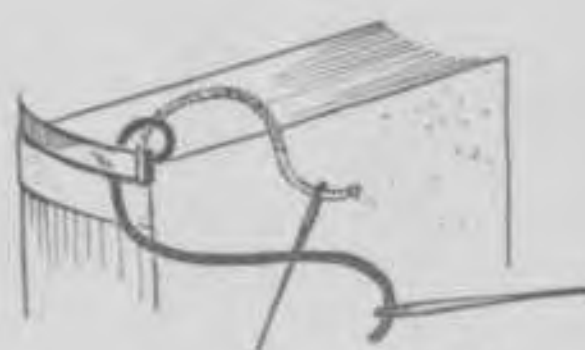
Het besteken van kapitaal vindt zijn oorsprong in de oudheid, toen de boeken om touwribben werden genaaid, en er tot steun aan de kop een strookje perkament aan kop en staart werd aangenaaid, waartegen dan het leder werd vastgeplakt. Bij de losse rug heeft het deze betekenis niet meer, maar toch is een uit de hand bestoken kapitaaltje mooier dan wat in de handel is. Bovendien is het veel sterker als het aan de rug wordt vastgenaaid, en men heeft het in de hand de kleuren van de zijde te kiezen, zodat ze volkomen in overeenstemming zijn met de band.

Als kleur neemt men in den regel die van de band als eerste, en als tweede kleur goudgeel, in overeenstemming met de goudsnede. Wordt een band met mozaïek versierd, dan kunnen kleur van band en inleg samengaan, zo zal men altijd goede resultaten verkrijgen.

Een tweetal methoden van besteken willen we hier behandelen. Men neemt een strookje gaas, dat met stijf sel wordt aangesmeerd. Daarin legt men een strookje perkament of leder en slaat vervolgens het aangesmeerde gaas om dit strookje heen. Nooit mag het hoger zijn, dan de helft van de uitstekende kant der borden. Dit kapitaalbandje moet altijd zo op de rug geplakt worden, dat het voor de kettingsteek komt (nooit er overheen, dat dikt onnodig op).

Voor de te gebruiken zijde heeft men de keus uit drie soorten: koordzijde, knoopsgatzijde en naaizijde. De eerste is de sterkste en wordt alleen voor dikke en grote boeken gebruikt; de tweede soort is goed voor kwarto formaat; de derde soort, de dunste, is het beste voor alle kleinere formaten. Gewoonlijk wordt elke draad dubbel genomen, doch wil men knoopsgatzijde voor kleinere formaten nemen, dan enkel gebruiken. Naaizijde wordt meestal vierdubbel genomen. Men verkrijgt daarmee een fraai en vlug te verwerken geheel. Nu plaatst men het te besteken boek in het verguldpersje, neemt twee naalden, elk met een andere kleur zijde en knoopt de twee draden aaneen. Met de eerste naald steekt men aan het uiterste van het kapitaal dus in het eerste vel, van de snede uit, onder het aangeplakte kapitaal. Men steke de naald niet geheel door, maar trekke haar weer terug, omdat de eerste steek uit de rug naar de snede moet worden gestoken. Dan steken we de naald door de rug in het vooraf gemaakte gat. Men trekt de draad nu tot aan de knoop vast aan, neemt dezelfde

naald en steekt haar nogmaals door hetzelfde gat, op deze wijze een lus vormende, die de losse kapitaalband heeft omwoeld. Nu neemt men de tweede naald in de linkerhand en legt de draad naast de eerste lus, neemt de eerste naald in de rechterhand en steekt over de draad van naald twee, vlak onder de 1 mm perkamenten strook, naar de rug toe het vel medenemende. Er heeft zich dan de eerste (afb. 25) omwoeling gevormd. Op deze wijze gaat men aldoor maar verder (afb. 26),



25



26

de naald met de draad van linker- naar rechterhand verwisselend. Aan het eind gekomen steekt men de op de goudsnede liggende naald door het laatste gat onder de 1 mm perkamenten strook, naar de rug toe, en lijmt de draden op de rug vast. Er dient bijzonder op gelet te worden, dat de aan de rug doorgestoken draad tegelijk met de andere gelijkmatig vast wordt aangetrokken, en dat de steken op juiste, gelijkmatige afstand volgen.

Een tweede methode is de volgende.

Men neemt het boek aan de voorkant op en drukt het met de rug enigszins op tafel, om de rug minder stug te maken en de katerns iets te openen. Dan zet men het boek in het verguldpersje, neemt twee naalden, elk met een andere kleur zijde, steekt de eerste naald in de eerste katern links, door het midden, zodat de naald anderhalve cm van de snede uit de rug komt. Dan worden de einden der draden aaneengeknoopt en de eerste draad doorgetrokken, tot het knoepje stuit. Verder wordt een eenvoudige knoop van beide draden op de kant van de rug toegehaald, een strookje perkament hierop gesteld en door een der draden een slag omwonden. Daarna haalt men deze draad naar zich toe, laat de tweede draad over de eerste en onder het perkamentje doorgaan, omringt dit laatste met een slag, en haalt de tweede draad naar zich toe. En zo verder, er voor zorgende, dat de ketting juist op de snede komt te liggen en met de duimnagel wordt aangedrukt. Om de vijf of zes katerns gaat de naald inplaats van onder het strookje perkament, eerst door de katern en wordt op gelijke wijze door de rug getrokken. Is het einde van de rug bereikt, dan wordt met elk der naalden door de laatste katern een eind boven elkaar geprikt, waarna de draden worden aaneengeknoopt en vastgeplakt.



27

Na het kaptalen kan worden overgegaan tot het overlijmen als bij de Franse halve band. Daarna maakt men een Engelse rug, die zó lang moet zijn, dat later, als het leder wordt ingeslagen, deze inslag tegen de Engelse rug aansluit. Dit wordt gedaan om te voorkomen, dat rug en staart zouden gaan uitstaan. Is deze

rug nu op de boekrug gezet, dan snijdt men van dun ruggebord een paar ruggen, rondt deze en zet ze op de Engelse rug vast aansluitend aan de borden. Na droging wordt deze rug aan de bordkanten bijgerond of geschuurd, waarna de ribben kunnen (afb. 27) worden opgezet. Deze neemt men langer dan de rug, steekt ze bij en rondt ze dan bij op gelijke wijze als bij de rug. Het boek is nu zo ver, dat we het in het leder kunnen maken. We snijden het leder met een inslag van circa 2 cm. Voor we met het dunnen beginnen, nemen we eerst de maat van wat gedund moet worden. We kunnen dit het beste doen door een strook papier om het boek te leggen, de breedte van rug en platten af te tekenen en dit dan op de vleeszijde van het leder over te brengen met een potloodtekening (afb. 28), waarna met dunnen kan worden begonnen. (Zie hiervoor ook wat gezegd is bij de half Franse band.) Bij dikke ledersoorten wordt de rug eerst uitgedund, bij minder dikke soorten is het soms voldoende als de kneep alleen wordt uitgedund. Dit kan met het dunmes gedaan worden. Vooral bij harde ledersoorten is het beter dit te doen met glasscherven, schraapstaal of schuurblokje. Bij boeken, die ribben op de rug hebben, moet het leder altijd wat meer uitgedund worden dan bij boeken zonder ribben. Dit kan men het beste doen, door het leder over een houten rugblok (zoals bij handvergulden in gebruik is) te leggen en dan de rug met glas of schuurpapier te bewerken, tot de juiste verhouding is verkregen, waarna dan de inslagen aan kop, staart en zijkanten worden uitgedund. Van gelijkmatig lederdunnen hangt de gehele schoonheid van de boekband af. Een boek kan later heel goed versierd zijn, maar als het dunnen niet goed was, is de charme verloren.

Zijn dus alle vier kanten goed gedund, dan worden de hoeken nog enigszins na-

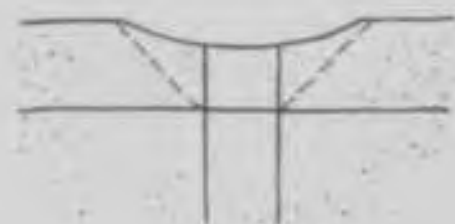


28

gedund. De inslag aan kop en staart kan hinderlijk zijn bij de verdere afwerking, vooral als in verband met spiegelvergulding een inslag van 3 à 4 cm gewenst is. Krijgt het boek lederknepen, die dezelfde breedte hebben als de inslag, dan moet de inslag aan de rug iets ingekort worden (afb. 29).

Vooral bij harde ledersoorten kan de kneep op de volgende wijze gemakkelijk dunner gemaakt worden. Men vouwt het leder dubbel, met de vleeszijde buiten en schraapt dan enige malen langs de potloodlijn, die de kneep aangeeft en wel aan beide zijden. Dan legt men het leder vlak, schraapt de staande (afb. 30) kant weg en herhaalt dit tot de juiste verdunning is verkregen, die het boekbord later een goede scharniering geeft.

Is alles nu naar wens verlopen, dan kan worden overgegaan tot het in het leder maken. Men smeert de rug plus 1 cm op het plat met stijfsel aan, laat dit zacht in het leder trekken, legt dan het boek precies in het leder en bewerkt de rug zoals bij de half lederen band is beschreven. Na 10 à 15 min. drogen kan het leder voldoende aan de rug zijn vastgekleefd, waarna de borden met dunne lijm gelijkmatig worden aangesmeerd. Men trekt het leder dan goed aan en legt vervolgens het boek weer tussen papier te drogen. Ecrasé leder kan men direct bevochtigen en tussen zinken of koperen platen in de pers zetten, ten einde een mooie glans te verkrijgen. Is een en ander nu voldoende droog, dan kan de inslag van het leder dun met stijfsel worden aangesmeerd. Hard of stug leder bevochtigt men eerst met water, waarna het leder wordt ingeslagen. De hoeken vragen nu onze bijzondere zorg, omdat ze als het ware aansluitend moeten zijn. Bij een afgeronde hoek trekt men het leder gelijkmatig om. Bij een vierkante hoek laat men het aansluiten, waarbij men het verstek dan even over elkaar laat vallen. Men neemt vervolgens het dunmes en snijdt het verstek (afb. 31) rechtstandig door. Het overstekende wordt nu verwijderd en met het vouwbeen aan-eensluitend gladgestreken, dus zoals bij lederinleg. Hierna worden de borden gericht en alles verder afgewerkt als bij de half lederen band, waarna de gehele band met schoon water wordt afgewassen om alle stijfselvlekken te verwijderen, te drogen gelegd tussen papier en dan enig-



29



30



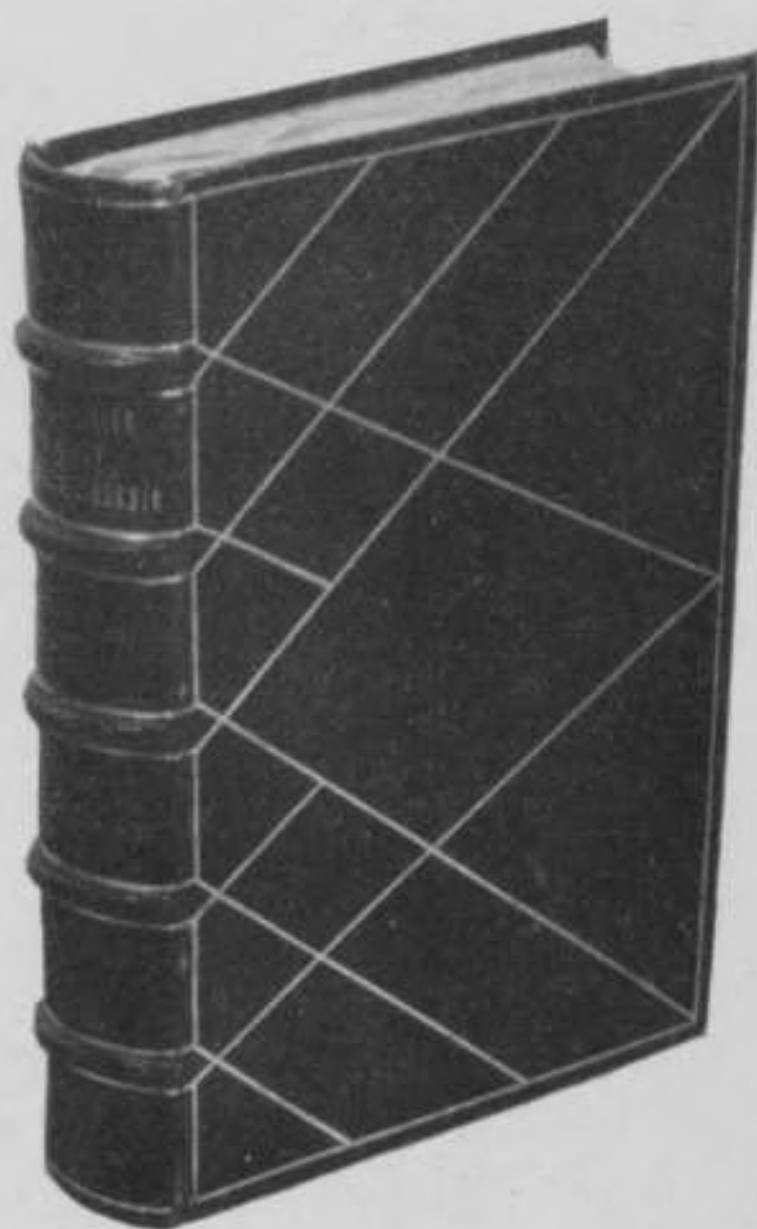
31

zins verzwaard. Is de band nu voldoende gedroogd, dan wordt de inslag aan kop en staart met water bevochtigd en worden de borden gelijkmatig aangedrukt. Men klopt de borden voorzichtig en gelijkmatig enigszins neer, verwijderd de morsvellen en maakt de kneep schoon, waarbij een stukje schuurpapier goede diensten kan bewijzen. Indien nodig, wordt met het dunmes de inslag nog bijgewerkt, waarna de inslag wordt gladgekolfd. Wordt een lederen kneep aangebracht, dan dunt men een paar reepjes leder van dezelfde soort als de band, dun en gelijkmatig uit, smeert ze met stijfsel aan en zet ze dan recht en strak in de kneep. Zorg er vooral voor, dat alles haaks en vlak verloopt. De verstekken worden dan op dezelfde wijze behandeld als de hoeken van de band. Het spreekt vanzelf, dat men nu, na dezelfde bewerking als bij de half lederen band te hebben toegepast, moet wachten tot de knepen droog zijn, om vervolgens de inslagen glad te kolven en dan enige ogenblikken op de reeds omschreven wijze te persen. Nu kan men als bij de half lederen band doorlopende schutbladen aanbrengen, maar meestal vraagt de heel lederen band een fraaiere afwerking. Het zijden schutblad, dat als doorgaand en als spiegel (doublure) wordt toegepast is zeer voornaam. Veelal kiest men Franse moirée zijde in de kleur van de band of daarmede harmoniërend. Voor het zijden schutblad moet men de inslag van de band goed scherp insnijden, zodat de zijden spiegel er zuiver in past. Ook kan men van te voren een raampje van karton tegen de borden plakken, waardoor er na de inslag van het leder als het ware een lijstje ontstaat, waarin de zijden spiegel passend wordt gemaakt. Het beste is de zijde te spannen, terwijl men ook een heel goed resultaat verkrijgt, door het voorpapier met rubberlijm op de zijde te plakken. De zijde behoudt dan haar glans en van rimpelen en trekken heeft men geen last. Gaat men er echter toe over te spannen, dan doet men dit op de volgende wijze. Men snijdt een dun karton op maat en smeert het aan vier randen met lijm aan, legt dan de zijde op een vel omtrekpapier, het gesmeerde karton op de zijde met de smeerkanten naar boven en plakt de zijde er vervolgens strak omheen. Voor de stukken, die op het vliegende blad komen, doet men hetzelfde. Alleen wordt hiervoor een stevig papier genomen en bij het opplakken smeert men het vliegende blad alleen aan de randen aan, waardoor het schutblad soepel blijft. Na het inplakken van de zijden schutbladen worden deze even in de pers vast aangedrukt. Bij zeer kostbare banden laat men een lederen spiegel in, die rijk verguld wordt; het vliegende blad wordt dan van zijde, maar

ook wel met leder bedekt, dat zeer dun moet worden uitgedund. Voor de spiegel (doublure) kan het te gebruiken leder op enkele plaatsen op het bord worden vastgezet, waarbij men dan volgens aftekening de spiegel insnijdt. Hierdoor ontstaat dus lederinleg. Soms wordt leder van dezelfde kleur gebruikt, in den regel echter van een afwijkende kleur. De afwerking is verder als bij de Jansenistenband.



Boekband in rood écri sé- leder, met handverguld ing (ontwerp A. J. Hagen, Amsterdam)



Boekband in roodbruin geitenleder. Constructieve versiering (ontwerp A. J. Hagen, Amsterdam)



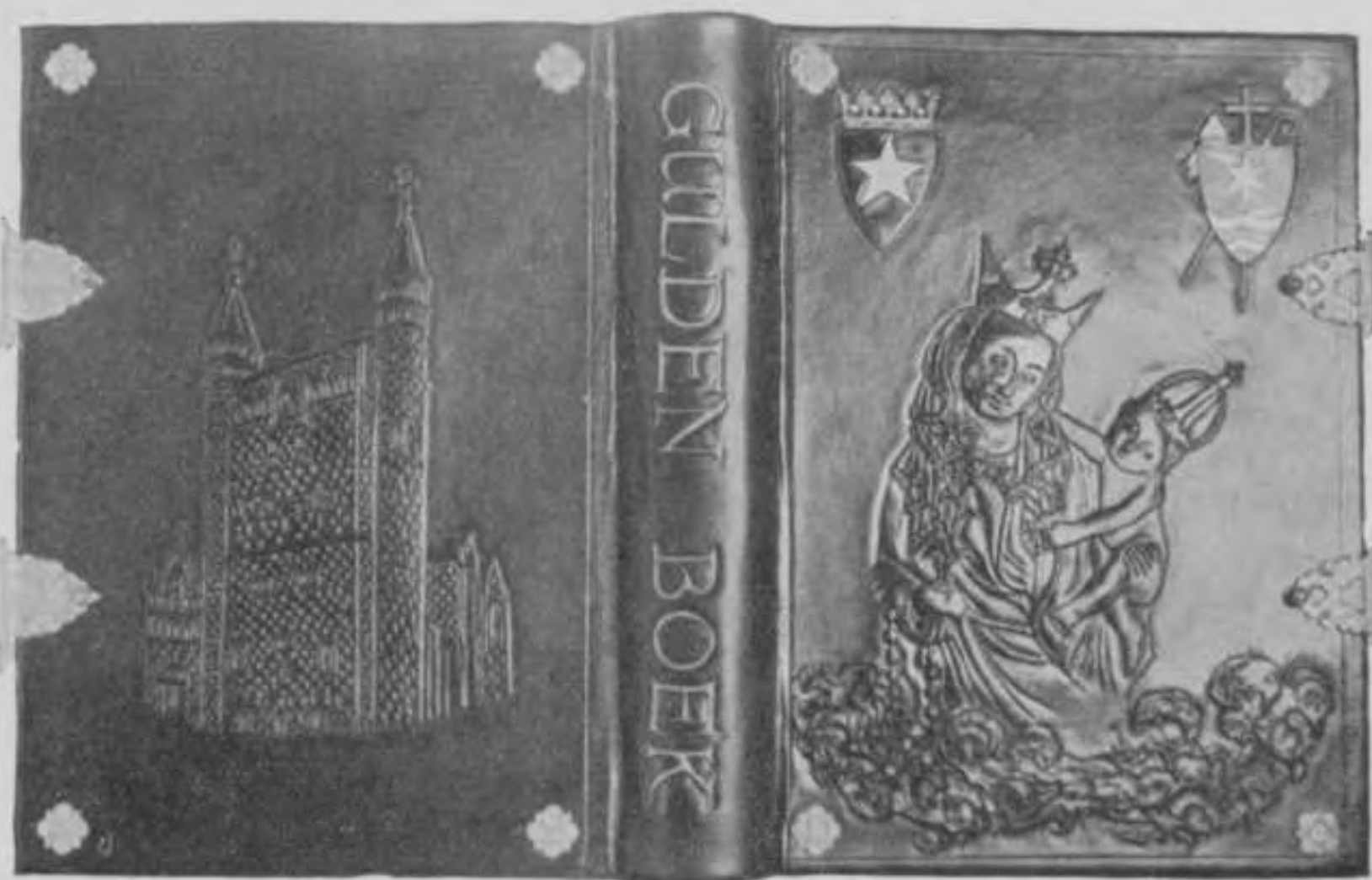
HOOFDSTUK 7

VERSIERING GEHEEL LEDEREN BAND

Over de versieringsmethoden zijn de meningen sterk verdeeld. Deze meningen zijn in verschillende stromingen te verdelen. De ene groep versiert uitsluitend met geometrische en ornamentale figuren, gestyleerd vlak-ornament, en gaat dan van de stelling uit, dat rug en platten van het boek drie aparte siervlakken zijn. Deze redenering werd ook volkomen door de oude meesters gevolgd en in hun versiering toegepast. Hiertegenover staat de constructieve versiering. De voorstanders hiervan zien de boekband als één geheel en zijn derhalve van mening, dat de versiering een gevolg moet zijn van de constructie van de boekband.

Een constructieve bandversiering ontstaat door de versiering uit de constructie van boek en band voort te laten komen. De ver-

*Boekband in gedreven leder. Wapens geëmailleerd
(ontwerp Justine en Ernest van Aelst, Maastricht)*



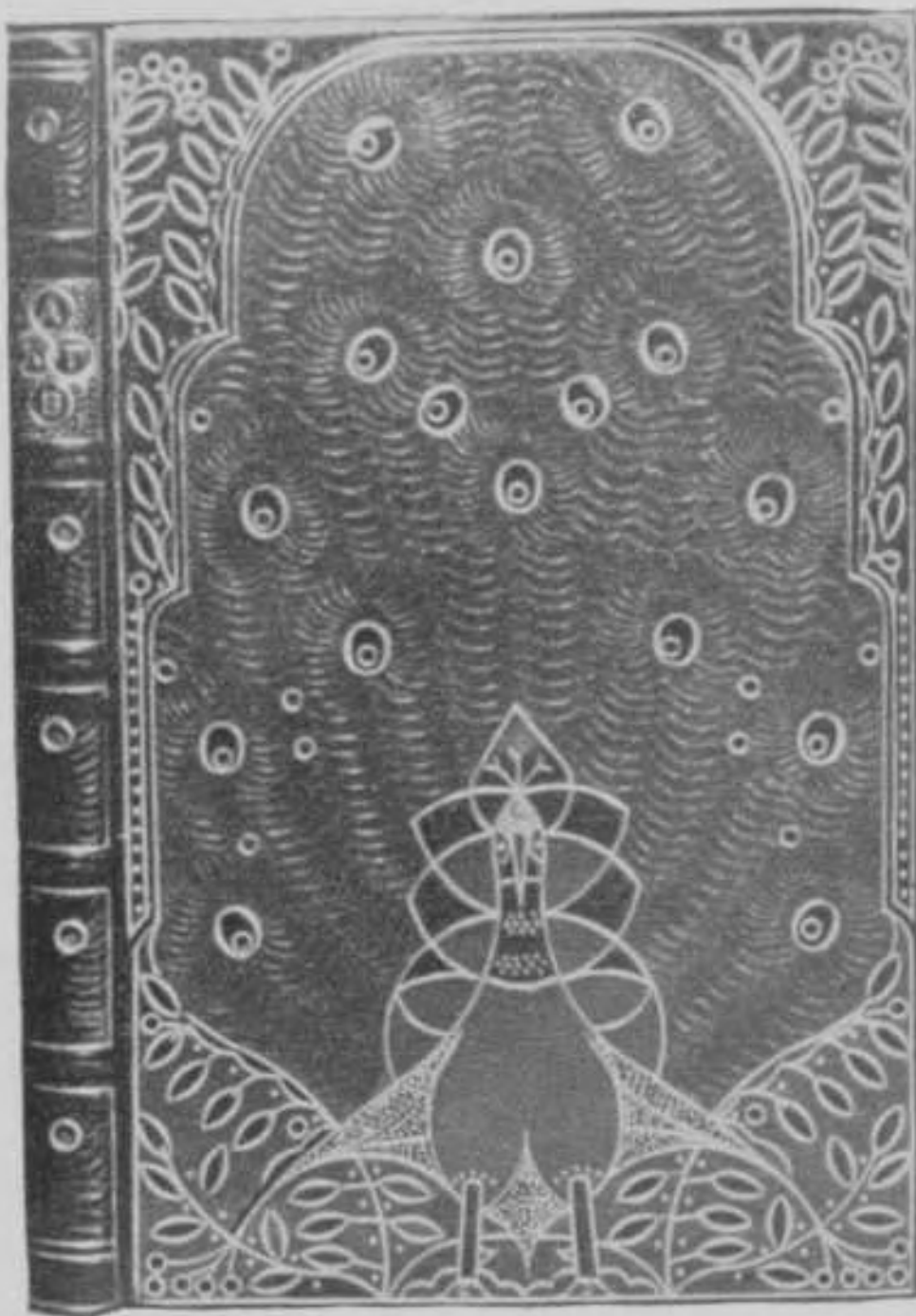


Boekband in gedreven leder (ontwerp Justine van Aelst, Maastricht)

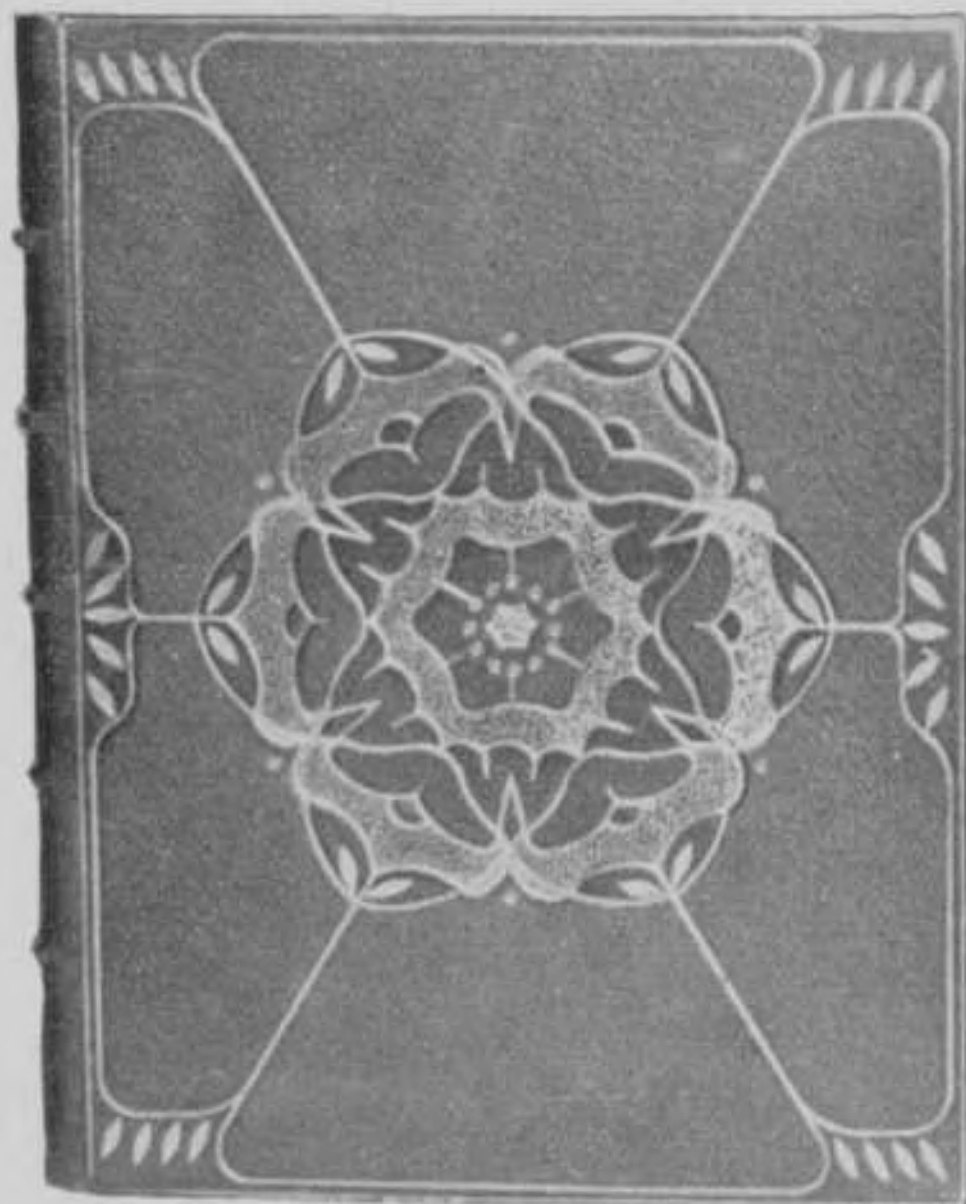
binding, die ontstaat tussen boek en band bij het inbinden en het naaien op touw of riemen laat men in de versiering, of ook als versiering, sterk op de voorgrond treden. De lijnen van riemen en touwen, of ze in werkelijkheid bestaan of niet, laat men in de versiering sterk meespreken. Ja men construeert zelfs de versiering daaruit zodanig, dat ze in het gehele ontwerp doorwerkt. Als een natuurlijk gevolg dezer opvatting is de versiering slechts in lijn- of vlakornament te vinden. Een andere groep heeft zich het moeilijkste deel gekozen: een versiering, die met de inhoud van het boek verband houdt. Zij versiert met lijn en ornament, maar daarnaast met plastische figuren. De eerste groep zal altijd wel de grootste zijn, omdat met het regelmatig afdrukken van stempels en rollen al heel veel te bereiken is. De constructieve versieringsmethode is als een reactie op de voorgaande te beschouwen. Immers, de constructie van de boekband is een feit. In de toepassing is echter gebleken, dat de versiering door deze theorie in begrensde banen werd gedrongen en slechts enkelen zich tot haar aangetrokken gevoelden. De andere groep gaat uit van de stelling, dat de boekband in de versiering de inhoud van het boek moet weergeven, een stelling, die als juist is te beschouwen, maar die in de praktijk veel kennis, artistiek gevoel en een grote technische vaardigheid vraagt, zodat slechts enkelen in staat zijn aan de daaruit voortvloeiende eisen te voldoen.

Bezien we nog even het drie-vlakkenidee, dan stellen we voorop, dat er eenheid moet zijn in de versiering van de drie vakken. Eenvoud is een kenmerk van het ware schone. Ten opzichte van de boekbandversiering is dit dikwijls op zijn plaats; een rijk versierde boekband kan mooi zijn, maar de handvergulder moet er toch altijd voor oppassen, van het goede niet te veel te geven, waardoor de versiering te druk en de boekband overladen wordt. Het streven om iets bijzonders te geven, leidt er spoedig toe, dat men iets lelijks maakt. Men moet bij de versiering altijd rekening houden met formaat en inhoud van het boek. Men kan een boekplat het eenvoudigst versieren door het vlak te omringen met lijnen of een opeenvolging van figuurtjes dicht langs de rand. De vlakke is daardoor ingesloten. Gaat men verder en zet men op bv. 2 cm afstand weer lijnen, dan heeft men een kleiner vak opgesloten in het grotere. Door de hoeken weder met elkaar te verbinden, verdwijnen zowel het middenvak als de rand; ze worden dan één geheel. Doch vult men de rand op gelijke afstand met figuren, dan zal men zien, dat de rand daardoor wel sterk spreekt, doch tevens dat ook het middenvak nog sterker naar voren komt. Ook kan zulk spreken weer getemperd worden door — zoals men dit veel bij de oude meesters ziet — de juiste plaatsing van de titel of door de ornamenten, die meestal in de vier hoeken van het binnenste vak en in het midden voorkomen. De verdeling kan men ook symmetrisch uitvoeren, door het boekplat zó te verdelen, dat er overeenstemming is tussen de bedrukte en de onbedrukte vakken. Dit verkrijgt men door het boekplat in lengte en breedte in vieren te verdelen. Er ontstaan dan zestien driehoeken en vierentwintig ruitvormen, waaruit men een versiering kan opbouwen. Ook kan men de lengte en de breedte van het boekplat middendoor delen. Hierin trekt men weder diagonale lijnen, waardoor er vier rechthoeken, acht driehoeken en vier ruiten ontstaan. Zo kan men bij het versieren steeds verder gaan. Indien er goed is versierd, wordt het oog geboeid en bevredigd, omdat er dan een goede verdeling is gemaakt tussen de bedrukte en de onbedrukte vakken. Ook een zuivere overgang van de ene kleurgroep naar de andere doet een harmoniërend geheel ontstaan.

Bij de versiering kan de gebogen lijn, kortweg boog genoemd, een belangrijk hulpmiddel zijn. Natuurlijk zijn er aan het gebruik van deze boog veel moeilijkheden verbonden doch die zijn bij geregelde oefening wel op te lossen. In het algemeen kan men zeggen, dat, als de boog korter is dan de gebogen lijn, die gedrukt



Band in donkergroen écrisé, ingelegd met lichtgroen leder, handvergulding en blinddruk (ontwerp D. N. Esveld, Amsterdam)



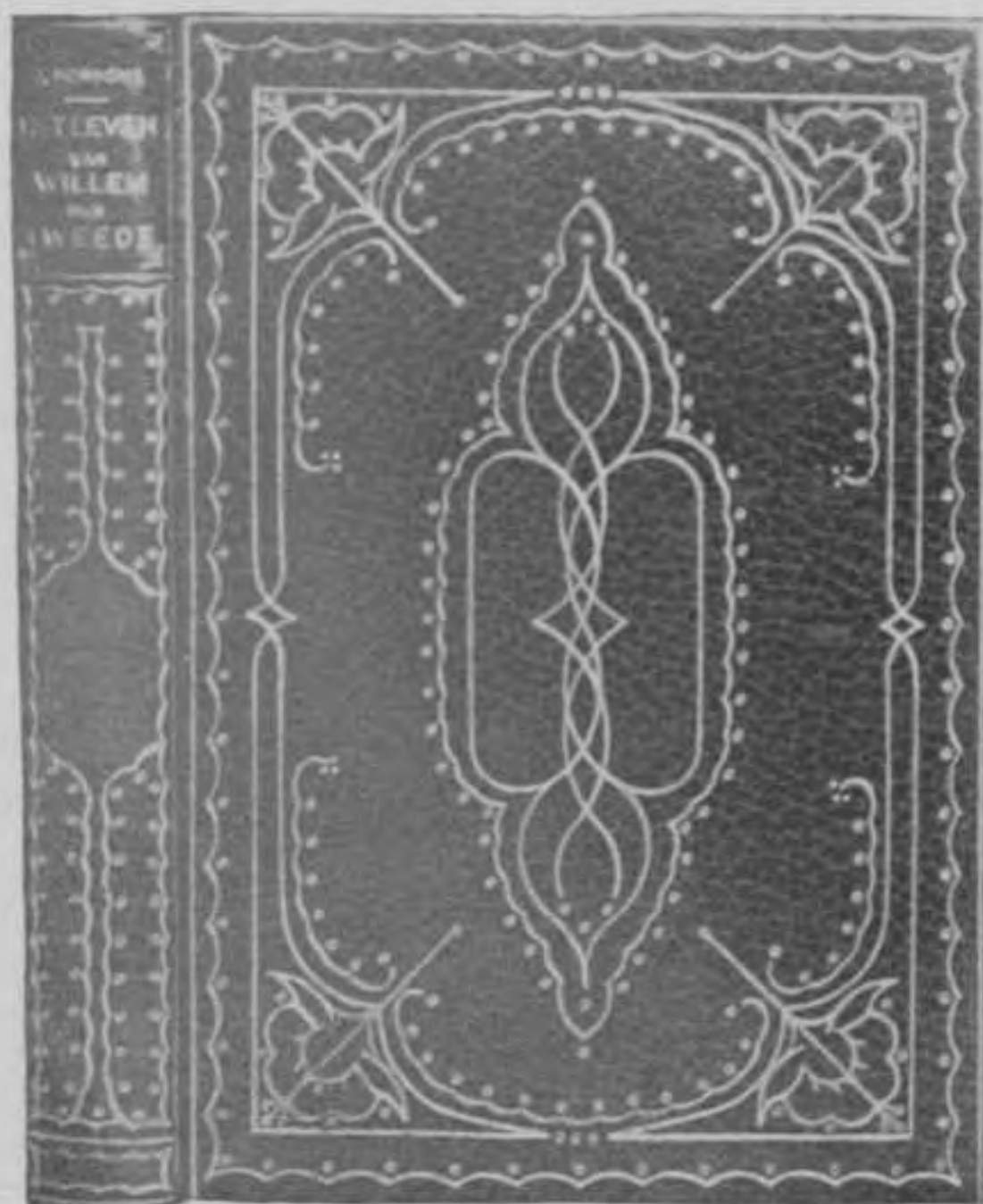
Band in lichtgroen saffiaan, ingelegd met roodbruin leder (ontwerp D. N. Esveld, Amsterdam)



Band in roodbruin nigerleder, ingelegd met groen, rood, havanabruin, zwart en blank leder (ontwerp D. N. Esveld, Amsterdam)



Band in havanabruin écriséleder, ingelegd met rood, groen, violet, zwart en grijs leder (ontwerp D. N. Esveld, Amsterdam)



Band in lichtgroen écrisé (ontwerp D. N. Esveld, Amsterdam)

moet worden, men de boog niet geheel afdruckt, maar de druk onderbreekt wanneer men bijna aan het eind is en dan de boog verder doorzet. Als bogen in elkander moeten verlopen, moet men ze altijd iets verder doordrukken dan voor de lengte nodig is, dus zóver, dat de ene lijn in de andere grijpt. Hiermede voorkomt men, dat de aanzetten zichtbaar zijn. Indien de bogen in gelijke richting lopen, is zoiets niet moeilijk; is echter de richting der bogen tegen elkaar in, dan kost het meer moeite en worden ze dikwijls te ver doorgedrukt. Bij grote bogen met gelijklopende vormen zijn de aanzetten gemakkelijker onzichtbaar te maken dan bij kleine bogen met tegenovergestelde boogvormen. Voor zeer wijd uitlopende, gebogen lijnen gebruikt men zgn. lijn-rolletjes met een straal van niet meer dan een paar centimeter, die door hun geringe draagvlakte wendingen mogelijk maken. Grotere lijnrollen, met en zonder verstek, worden voor het afdrucken van rechte lijnen gebruikt. Ook figuurrollen bezigt men voor doorlopende versiering. Daar echter deze rollen meestal geen aansluitende einden of verstekken hebben, moet men er voor



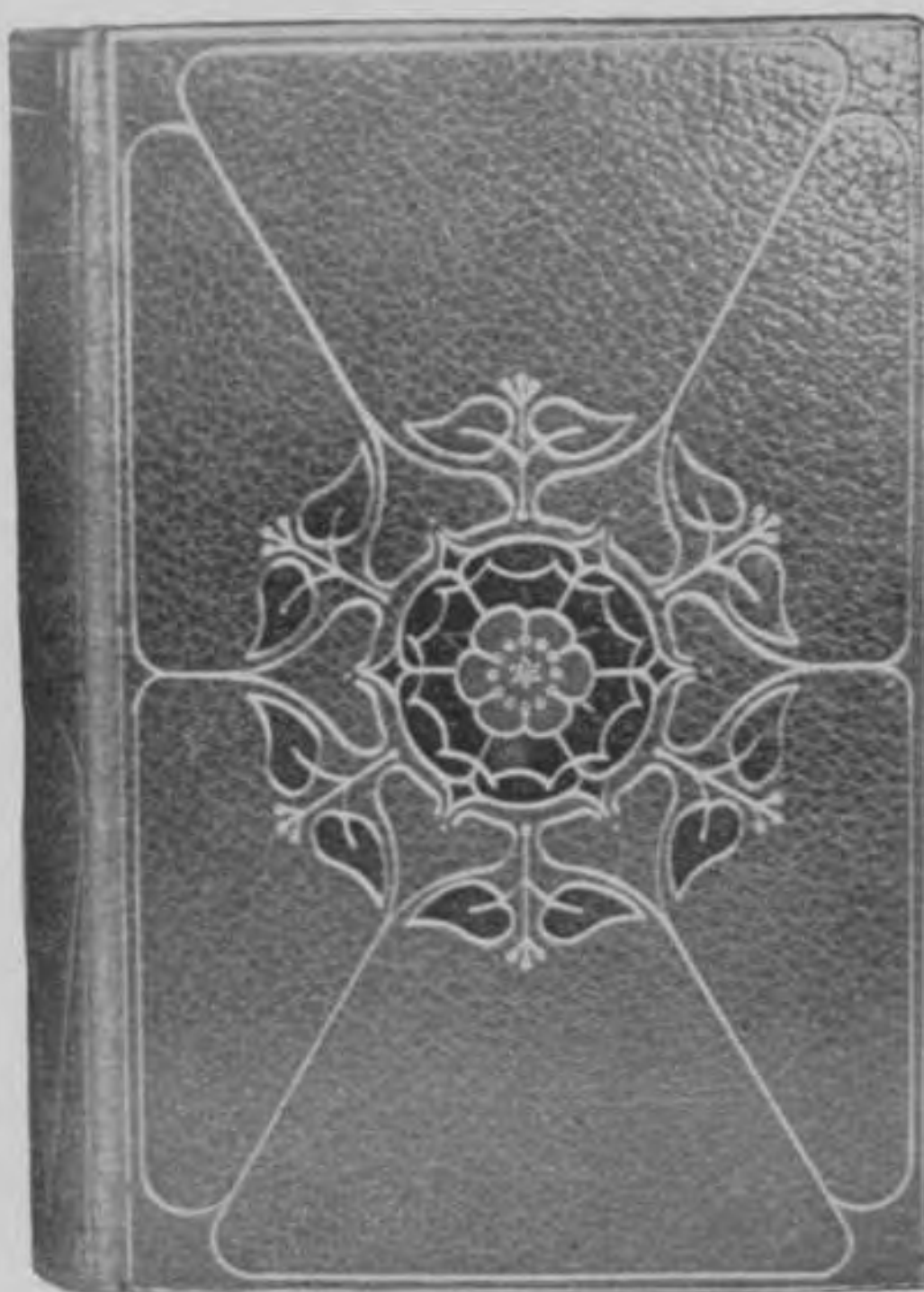
32

Kopvergulding



33

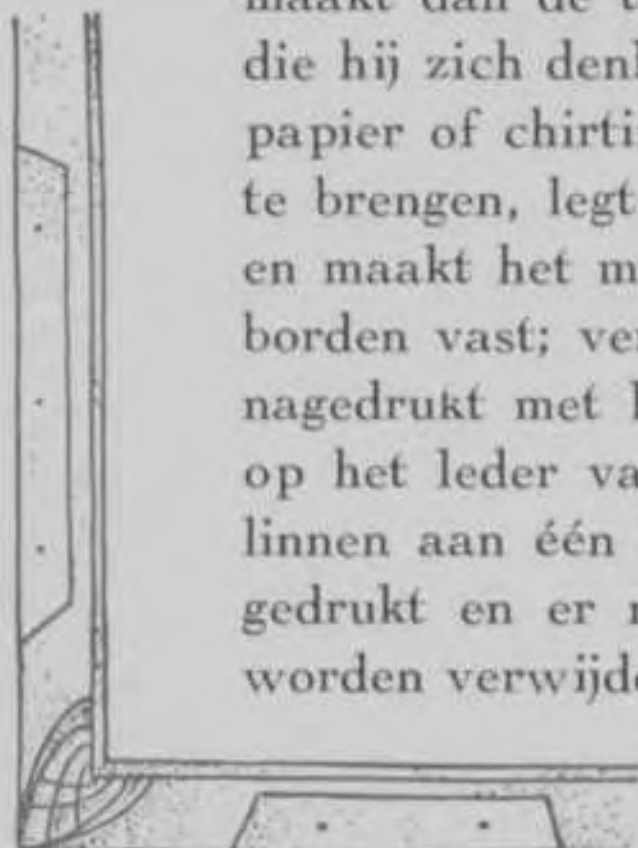
Oefening met boog en stempel

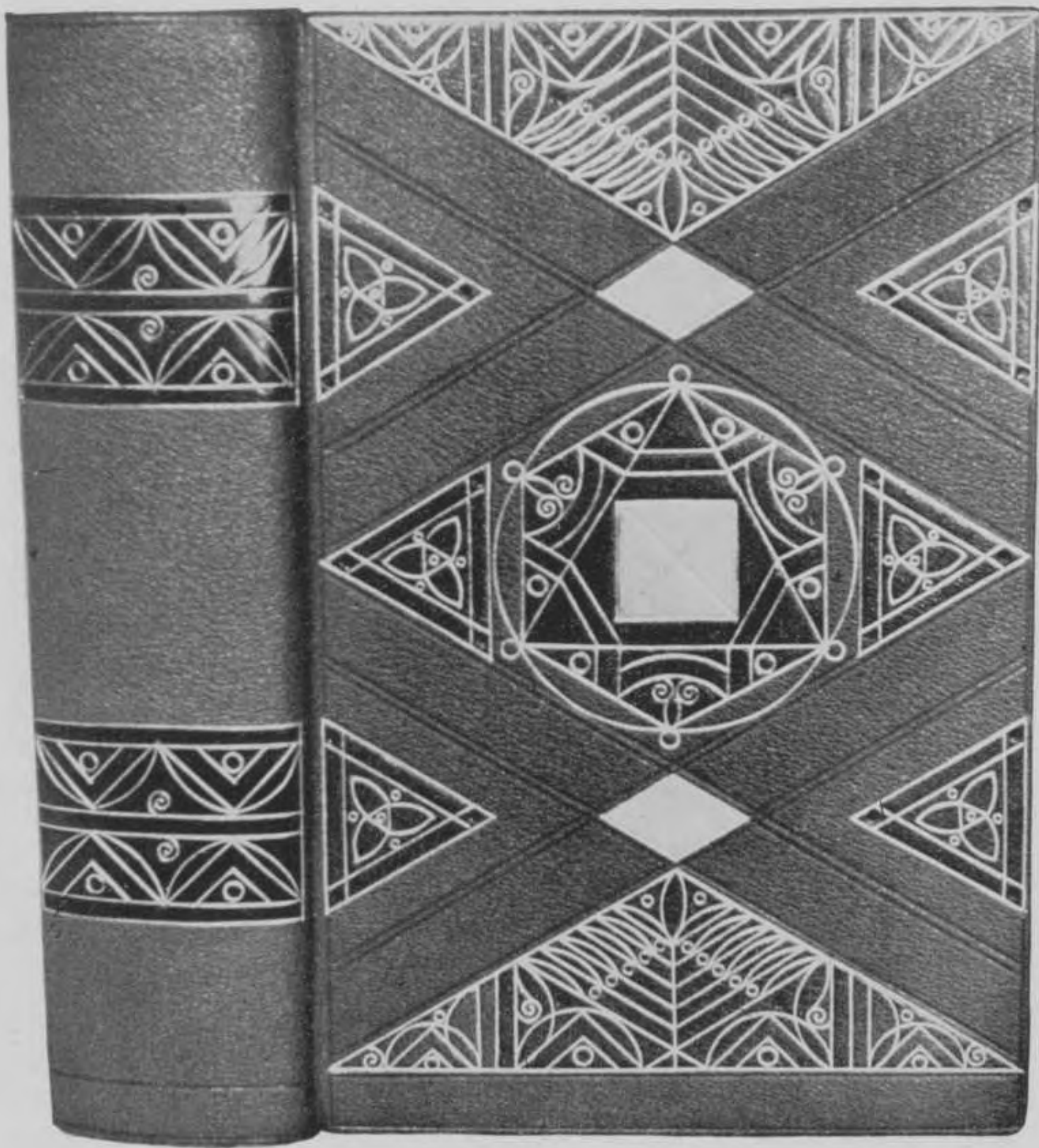


Band in Havana-écrisé, ingelegd met rood, roodbruin en groen leder (ontwerp D. N. Esveld, Amsterdam)

zorgen, de verstekken niet mede te drukken maar met een apart stempel in dezelfde tekening te vullen. Het beste zijn deze rollen aan te wenden voor spiegelvergulding (doublure). Voor platversiering lenen zich veel beter een aantal van dezelfde of van in elkander sluitende stempeltjes.

Maakt de handvergulder zelf een tekenontwerp voor een boekbandversiering, dan dient hij in de eerste plaats rekening te houden met de bogen, lijnen en stempels, die hem ten dienste staan. Hij maakt dan de tekening zo ongeveer in de vorm en de afmeting die hij zich denkt, en drukt vervolgens met inkt op een sterk stuk papier of chirting het geheel af. Om nu de tekening op de band te brengen, legt men het linnen zuiver recht en strak er omheen en maakt het met een paar lijmsnippen aan de binnenkant op de borden vast; vervolgens wordt dan alles over de gehele tekening nagedrukt met lauw-warme stempels en lijnen en aldus in blind op het leder van de band overgebracht. Hierna maakt men het linnen aan één kant los en overtuigt zich, dat alles goed is nagedrukt en er niets is vergeten. Daarna kan de linnen omslag worden verwijderd. Deze voordruk mag niet te diep staan, omdat



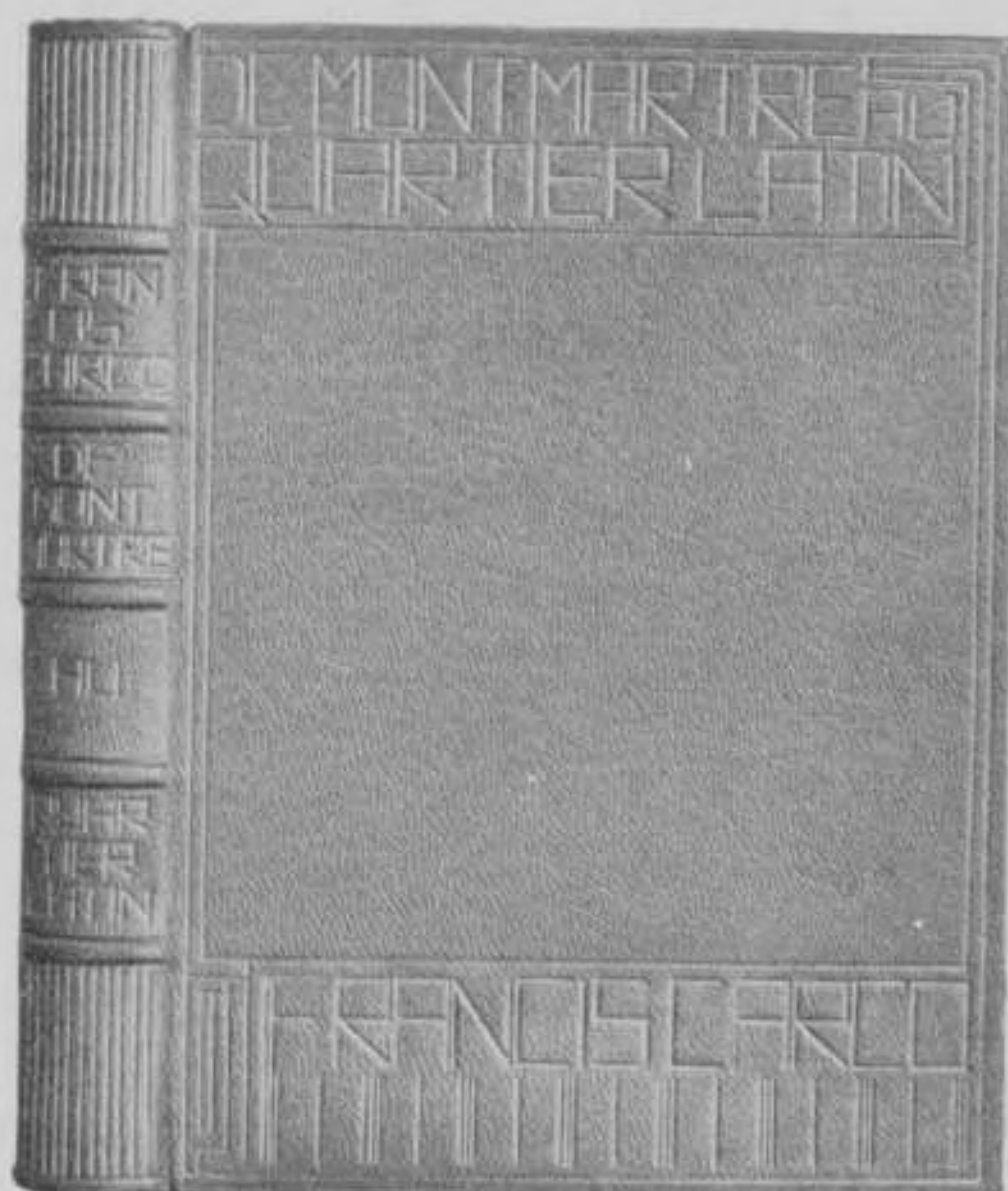


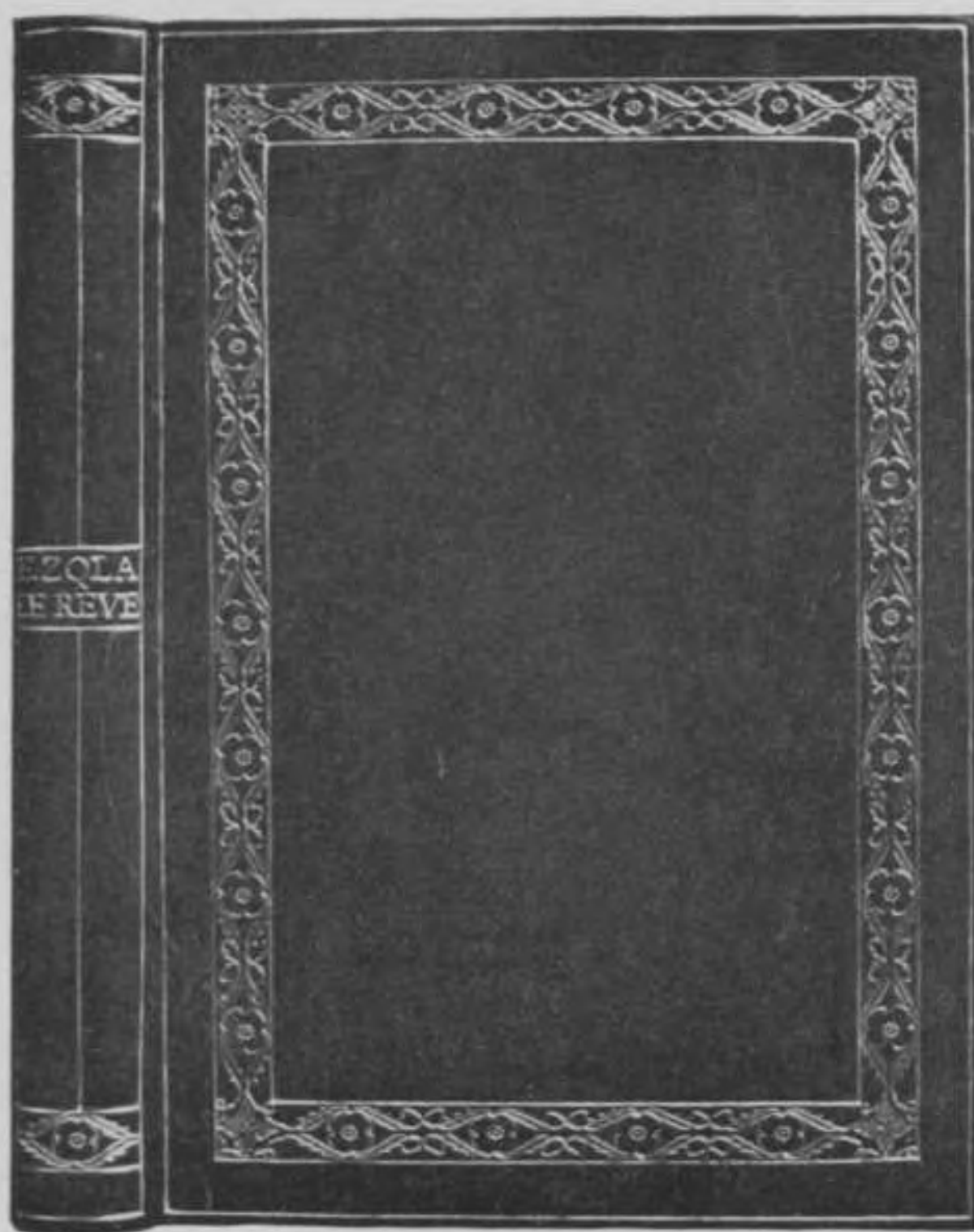
Band in rood leer, ingelegd met groen, bruin, blauw, violet en blank leder, met handvergulding (ontwerp D. N. Esveld, Amsterdam)

Band in groen Saffiaan
leder, ingelegd met groen,
rood, Havana bruin, zwart
en blank leder (ontwerp
D. N. Esveld, Amsterdam)



Band in bronsgroen Saffiaan
leder met handvergulding (ont-
werp J. H. J. de Vries Jr,
Amsterdam)





Band in bruin leder, ingelegd met rood leder, stempeldruk (ontwerp J. H. J. de Vries Jr, Amsterdam)

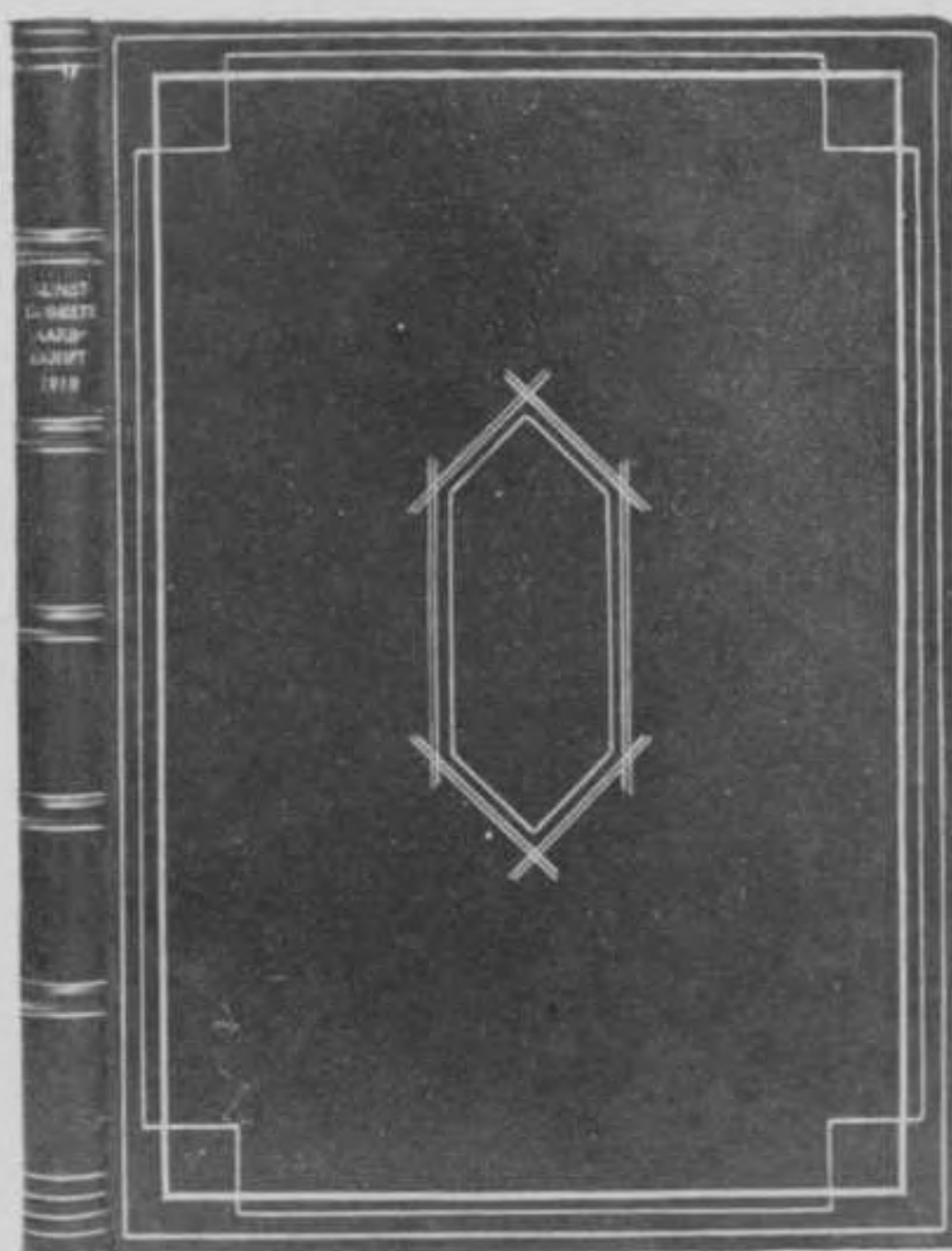
het goud anders bij het drukken scheurt en er kleine barsten in de vergulding ontstaan.

Het aanbrengen van verschillende kleuren onder de vergulding (zogenaamd mozaïek) kan op verschillende wijzen geschieden.

Ten eerste, vooral op lichte ledersoorten, door de kleuren na het voordrukken met inkt of beits op te brengen, dan te gronderen en de gouddruk aan te brengen, of ook wel door stukjes gekleurd leder op het onderleder te plakken. Deze stukjes leder worden papierdun uitgeschaafd en met stijf sel in de aangebrachte voordruk geplakt, dan met lauw-warme stempel nagedrukt, gegrondeerd en goud-gedrukt. De randen der opgeplakte stukjes moeten vooral goed uitgedund zijn, omdat anders de stempelcontour niet zuiver komt te staan. Het oplegwerk wordt onder een blad zink ingeperst of met de kolf bewerkt, waardoor het zich meer met het onderleder verenigt en aan de oppervlakte gelijk wordt.

Een geheel andere manier is het in elkander snijden van verschil-

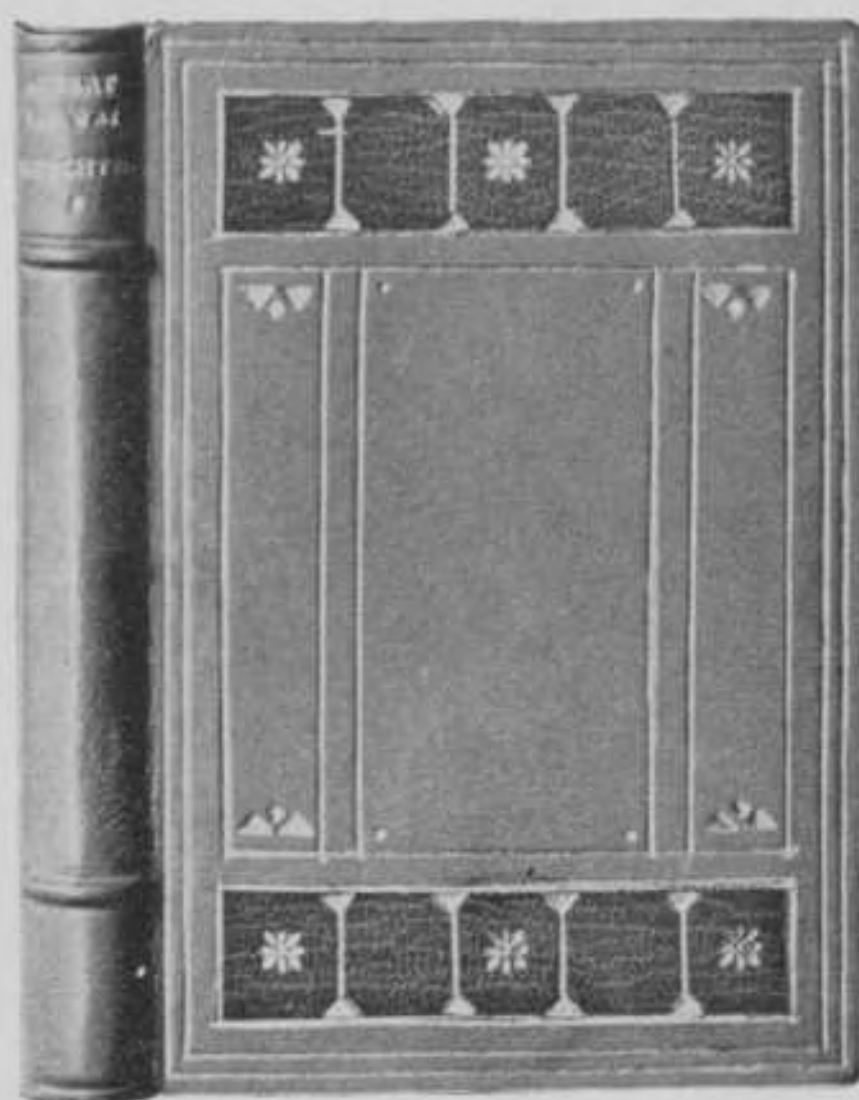
*Boekband in leder met hand-
vergulding
(ontwerp A. M. Koppers,
Amsterdam)*



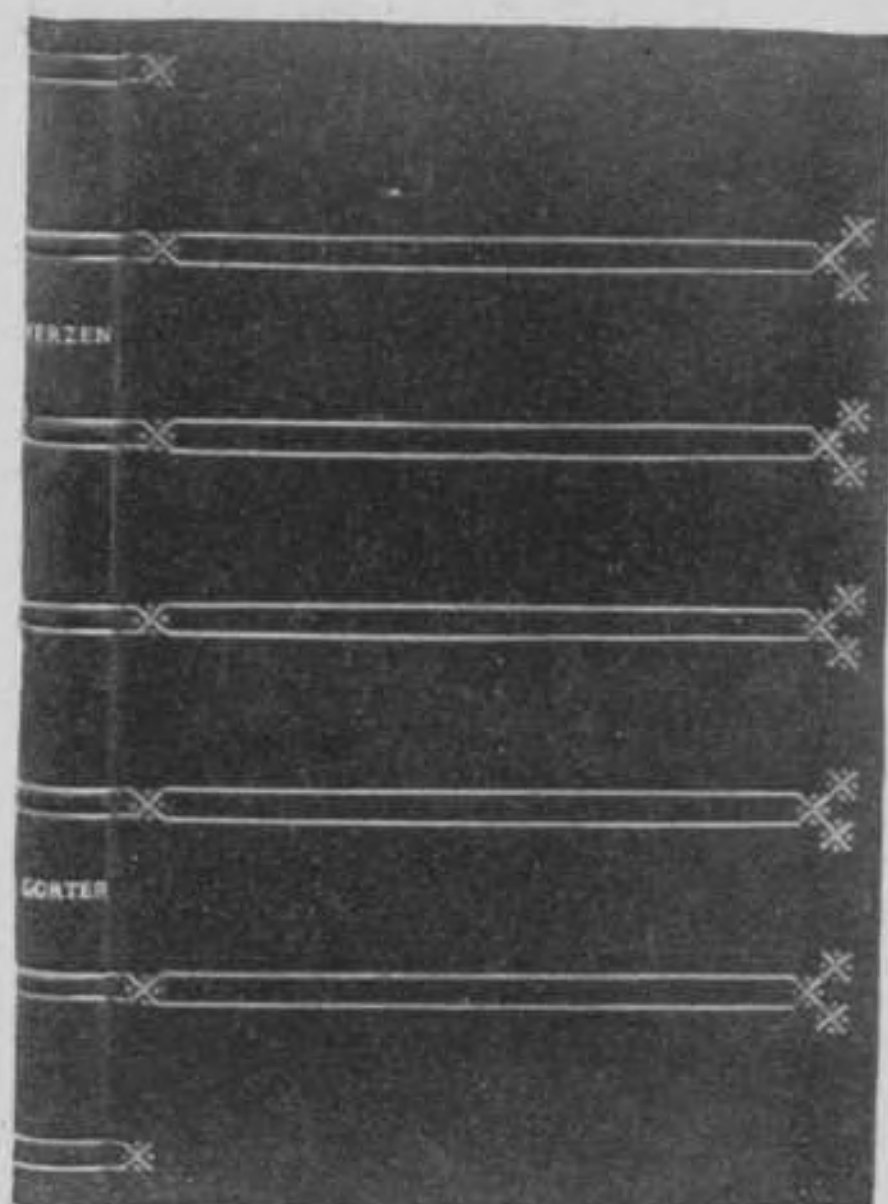
lend gekleurd leder. Deze werkmethode kan slechts voor grote vlakken worden toegepast en brengt voor de vergulding bijzondere bezwaren mee. Waar mogelijk brengt men zeer smalle reepjes leder over de afsnijdingslijnen aan, vooral bij spiegelvergulding. Vlak naast de scheiding van de kleuren komt de contour van de vergulding, die niet in de snijlijnen mag geraken, want dan is de gouddruk bedorven.

Wat de bewerking betreft, is de leder-inleg heel wat moeilijker dan de opleg. Bij inleg moeten de randen der diverse delen in de figuur zo aaneensluiten alsof ze nooit losse delen waren geweest. De ledersoorten moeten even dik zijn of anders door voeren of dunnen gelijk gemaakt worden. Het beste is, het leder aan de achterzijde te voeren met dun papier om de rek tegen te gaan. Men moet er steeds voor zorgen, dat een harmonisch geheel ontstaat: een zuivere overgang van de ene kleurgroep naar de andere, een juiste plaatsing van de kleuren tegenover elkaar.

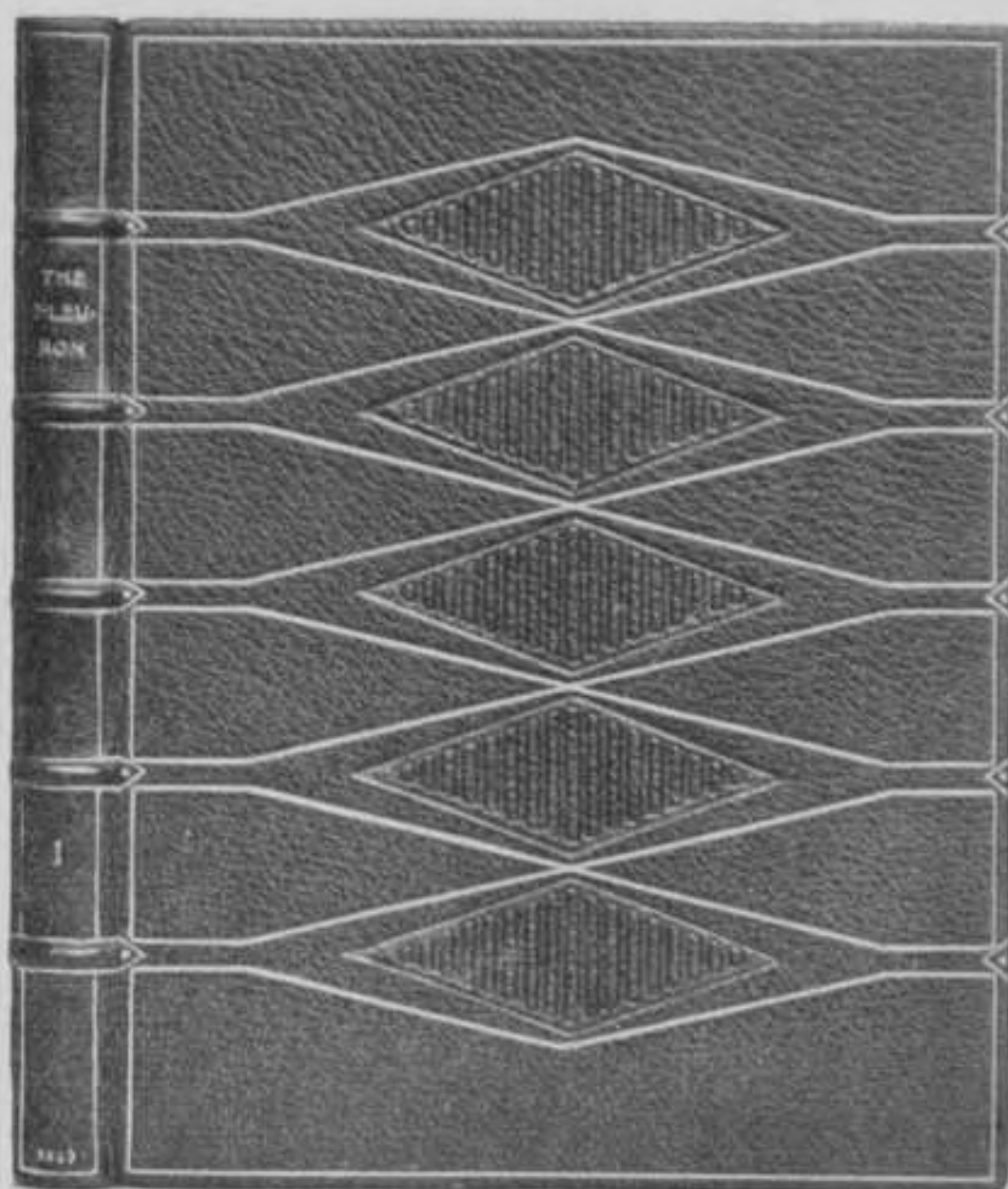
*Band in lichtbruin kalfsleder, ingelegd
met kastanjebruin leder
(ontwerp A. J. Hagen, Amsterdam)*



Boekband (ontwerp en uitvoering Dieuwke Aalbers-Kollewijn, Voorburg)



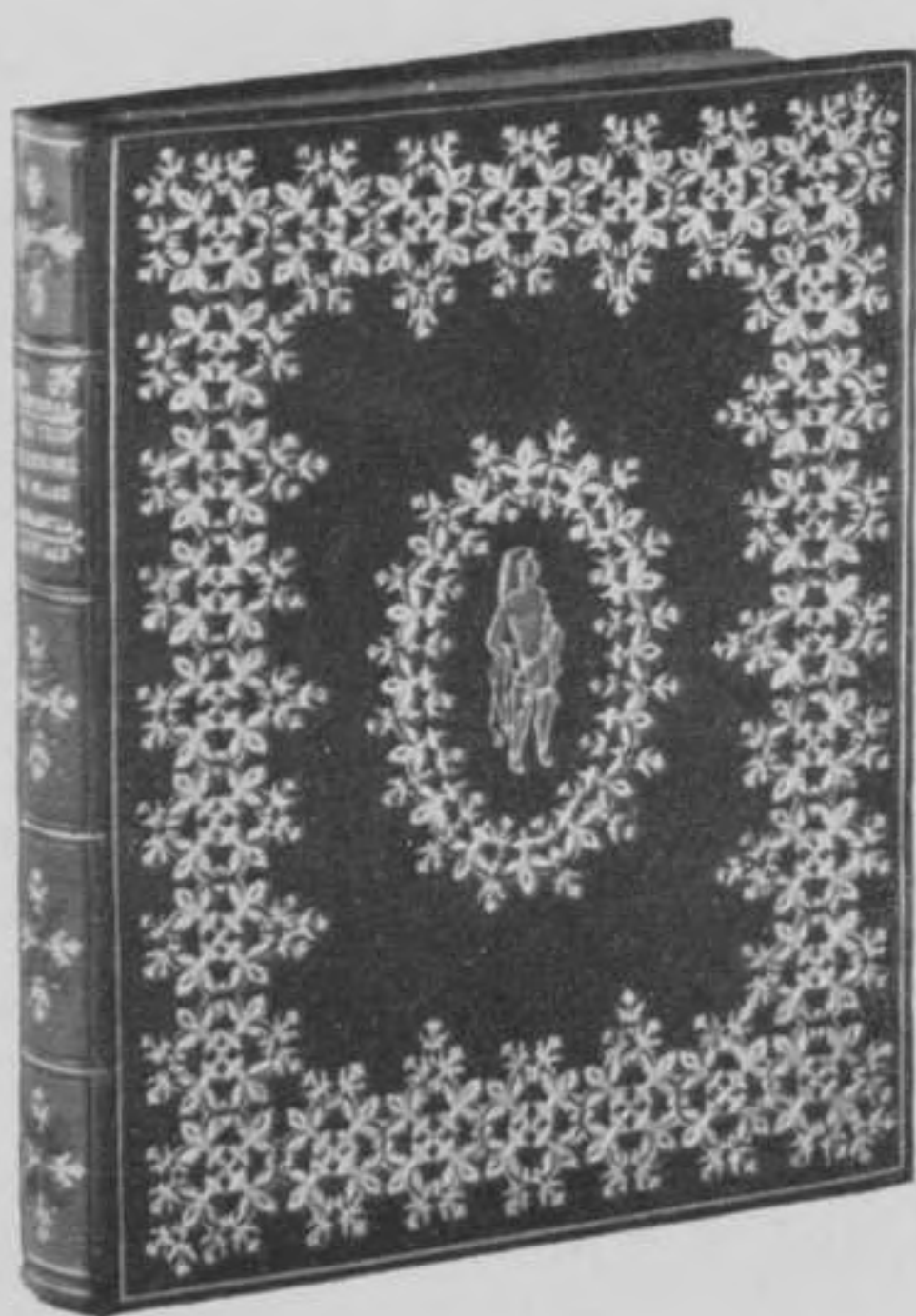
Boekband in leder (ontwerp S. H. de Roos, Haarlem)



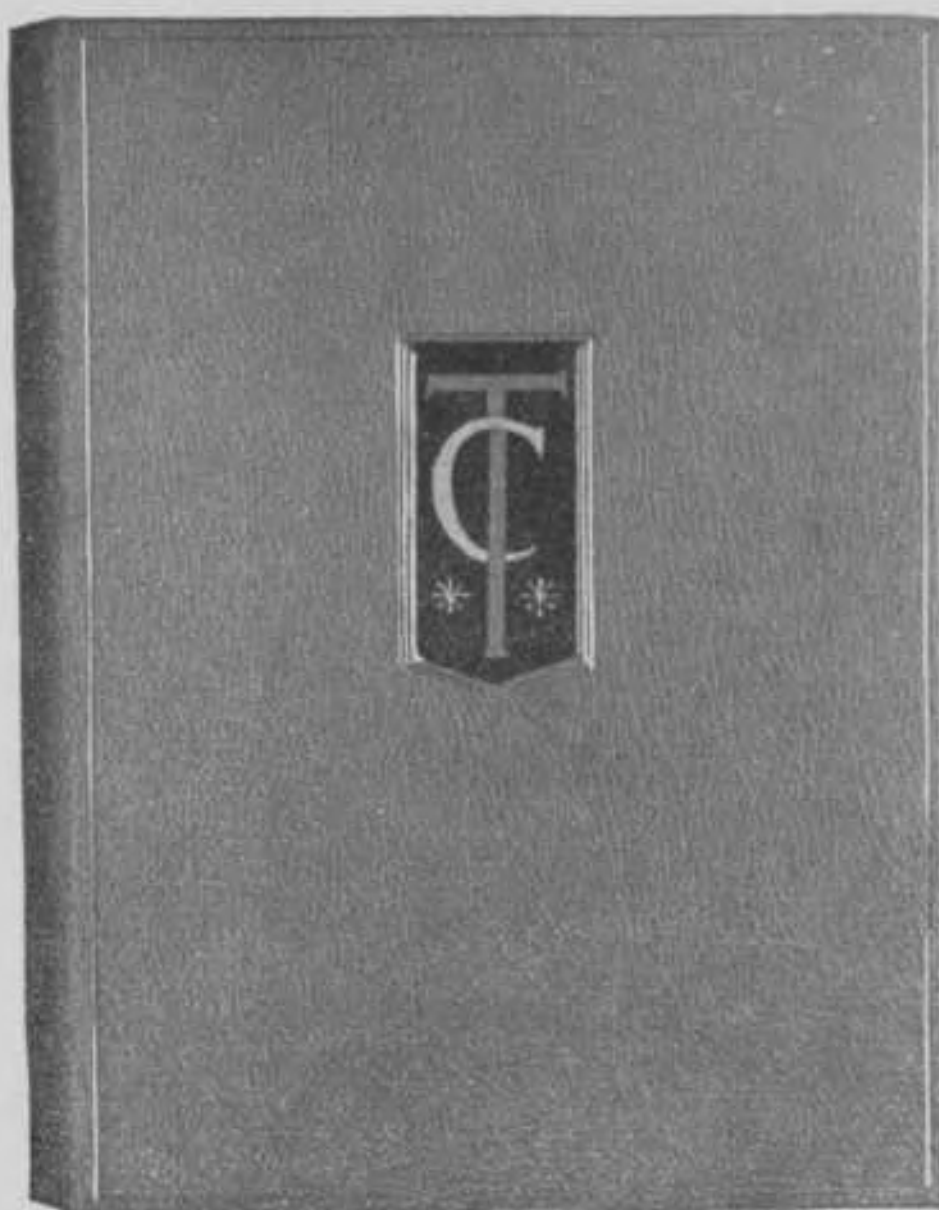
Boekband in leder met handvergulding (ontwerp A. M. Kuppers, Amsterdam)



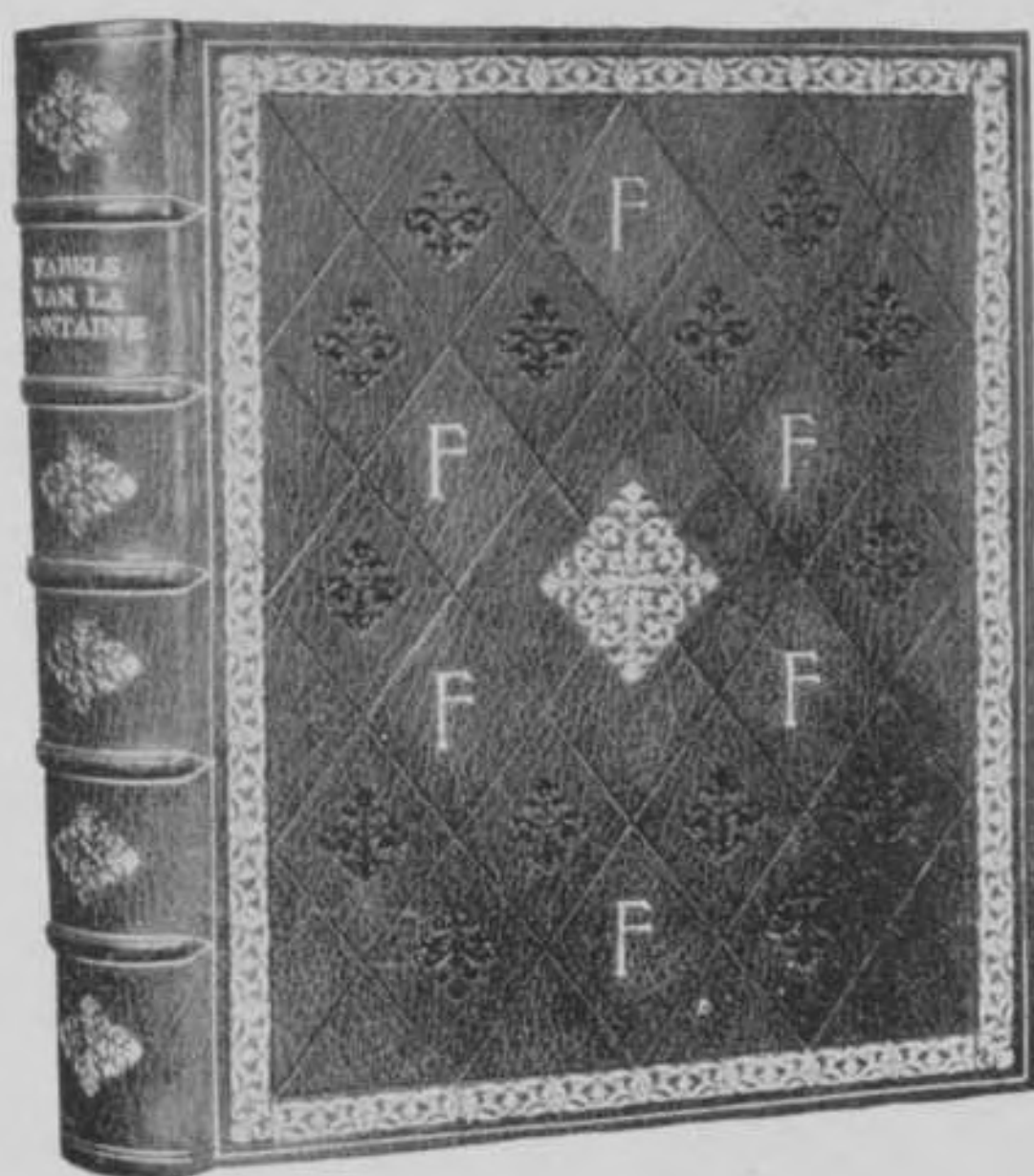
*Lederen boekband, met ingelegd wapen
(ontwerp en uitvoering Dieuwke
Aalbers-Kollewijn)*



*Lederen band (ontwerp en uitvoe-
ring Dieuwke Aalbers-Kollewijn)*



Lederen boekband met ingelegd monogram (ontwerp B. J. Aalbers, Voorburg; uitvoering Dieuwke Aalbers-Kollewijn)



Lederen band (ontwerp en uitvoering Dieuwke Aalbers-Kollewijn)





HOOFDSTUK 8

DE BOEKBAND MET VASTE RUG

Het naaien om touwen wordt niet zo veel meer gedaan. Vroeger was deze methode echter algemeen in gebruik. Het leder of perkament werd strak om de ontstane ribben gespannen en op de rug vastgeplakt. Doordat men de ribben tussen strak gespannen touwen liet drogen, zgn. *corderen*, bleven er op het leder altijd blinde lijnen achter, hetgeen waarschijnlijk weer aanleiding werd de constructieve versiering toe te passen. Het bezwaar, dat tegen op touwribben genaaide boeken wordt aangevoerd, is, dat ze niet zo vlak open liggen. Dit vindt zijn oorzaak in het feit, dat bij verdere afwerking het leder op rug en ribben wordt vastgeplakt, m.a.w., dat er een vaste rug ontstaat. Maar hierbij wordt een voornaam ding vergeten, nl. dat de oudere boeken, die deze bewerking ondergingen, in den regel waren samengesteld uit met de hand geschept lompenpapier, dat uit een lange linnen vezel werd vervaardigd en dus sterk en taai was. Bovendien waren de formaten groter dan van de tegenwoordige boeken; folio en kwarto waren de gangbare formaten, kleinere kwamen haast niet voor. Wanneer dus ook het papier er zich toe leent en het formaat minstens kwarto is, zal het bezwaar (afb. 35 en 36) van de tegenstanders zeker opgeheven worden, al zijn er mensen, die niet zo spoedig tevreden zijn. In het algemeen is men het er wel over eens, dat een goed handgebonden boek op vaste ribben, dus om touwen genaaid moet worden.

Wil men er nu toe overgaan een boek met vaste rug te binden, dan is de werkwijze als volgt. Men kan het schutblad behandelen als bij de lederen band en dan op z'n minst een vel van 16 pag. misdruk mede inbinden, om later ruimte in de kneep te krijgen. Dit is nodig, omdat bij de vaste rug het leder zich strakker om de band spant dan bij de losse rug. Voor het naaien neme men touwen ter dikte van 3—4 mm; dit laat niet toe er overheen te naaien. Het garen moet nu, om het inscheuren van de vellen te voorkomen, rondom de touwen worden genaaid. Gebruikt men

35



Vaste rug, papier met de draadsnede



Losse rug

36

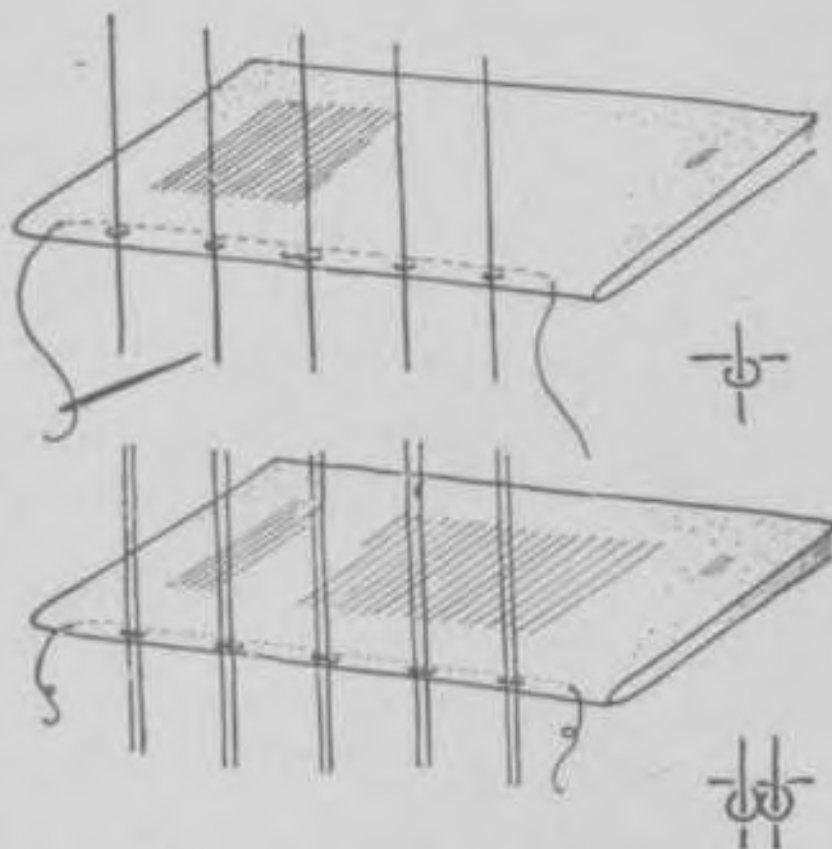


Losse rug, papier dwars

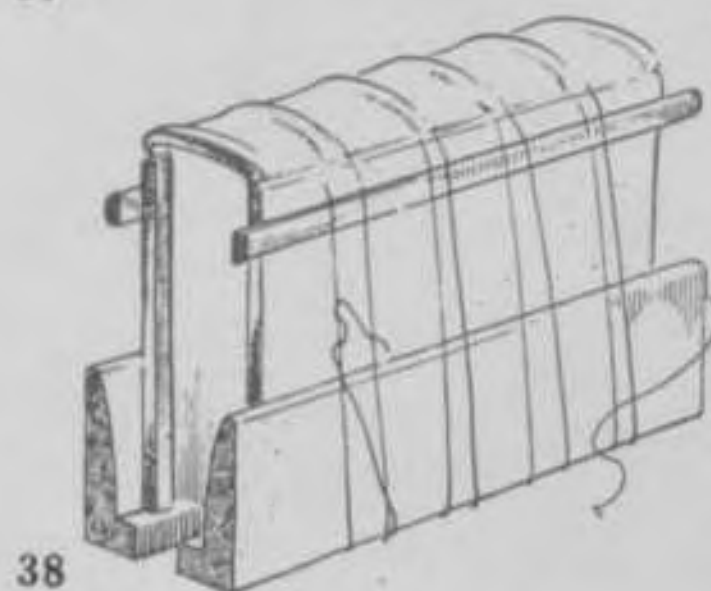
het leder maken wordt de rug van het boek evenals de lederen rug met stijfsel aangesmeerd. De ribben worden met de ribbentang bewerkt, in tegenstelling met de oude methode, die gebruik maakte van het zgn. corderen, wat bij het verwerken van perkament nog steeds de aangewezen weg is (afb. 38). Vóór alles dient men er nu voor te zorgen, dat de inslag aan kop en staart niet te sterk wordt ingetrokken, waardoor een holle rug zou ontstaan, en dat de inslagen goed aan het kapitaal vast komen te zitten. Verdere afwerking als bij de lederen band.

inplaats van één touw, twee touwen naast elkaar, dan wordt er bovendien tussen de touwen doorgenaaid (afb. 37). Het is te begrijpen, dat men bij de volgende katern rond het tweede touw naait. De verdere afwerking is nu als bij de lederen band. Alleen dient men er voor te zorgen, dat de touwen bij deze verdere bewerking niet met de hamer in aanraking komen.

Staat het boek nu in de borden, dan wordt de rug overlijmd met papier of dunne stof tussen de ribben. Het dunnen van het leder geschiedt op de reeds omschreven wijze. Bij het in



37



38



HOOFDSTUK 9

de perkamenten band

Er is een tijd geweest, dat voor de vervaardiging van het boek uitsluitend perkament werd gebruikt. Boekbladen en band werden van dit materiaal gemaakt. In de 17de eeuw waren de perkamenten banden speciaal als Hollandse banden bekend. Het was hier te lande toen gewoonte om de boeken op ribben te naaien, met planken te beschutten en dan perkament als bekledingsstof te gebruiken. Het beste perkament, dat in de boekbinderij gebruikt wordt, is het hoornperkament. Dit komt in zuiver wit en in een op ivoor gelijkende kleur voor. Ook vlekkerig en bruin zijn bijzonder gezocht voor boekbanden. Banden uit dit materiaal gemaakt zijn bijzonder sterk en zeer geschikt voor handvergulding. Schapenperkament is minder sterk; het is ruwer en niet zo mooi van kleur. Daarbij schaaft het spoedig aan de kanten der hoeken en goudversiering komt niet zo goed uit maar blijft altijd matdof. Antiek perkament leent zich bijzonder voor herstelling van oude boekbanden. Ook gebruikt men wel perkament, waarvan de achterzijde met een witte grond is geprepareerd. Zulk perkament kan dan zonder voeren gebezigd worden.

De perkamenten band kan op tweeërlei wijze gemaakt worden, nl. met aansluitende borden en met ingeperste kneep. De ervaring heeft geleerd, dat de ingeperste kneep het beste voldoet. Perkament is zeer stug en hard en toont spoedig neiging op de scharniering te breken, hetgeen de ingeperste



Perkamenten band

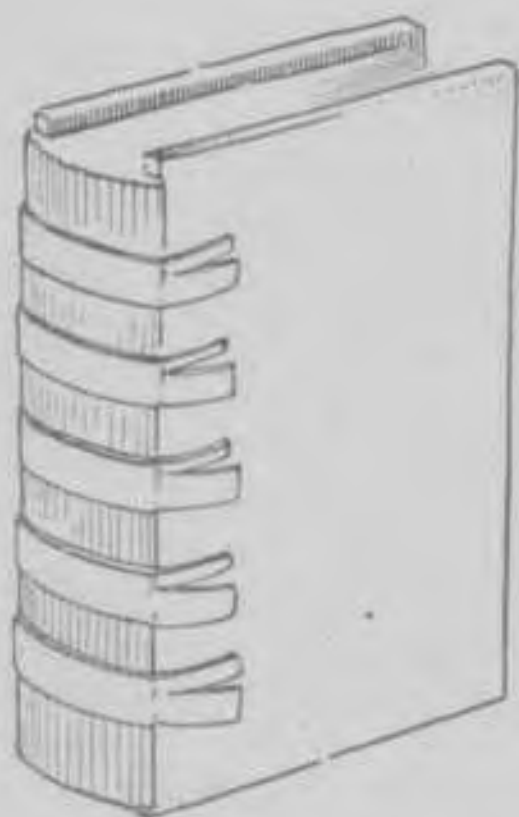
kneep voorkomt. Hierdoor verkrijgt men ook een beter openslaan van de borden. Een boek, dat men in perkament wil binden, wordt op banden of stroken perkament genaaid en kan dan verder behandeld worden als de heel linnenband.

De behandeling als losse band, met in de kneep doorgeregen strookjes perkament, is ook een speciaal oud-hollandse methode.

Is het perkament doorschijnend, dan moet het eerst gevoerd worden met dun papier. Men kan dit papier met stijf sel aansmeren en op het perkament plakken, om het dan tussen bezwaar een 20 min. te laten staan.

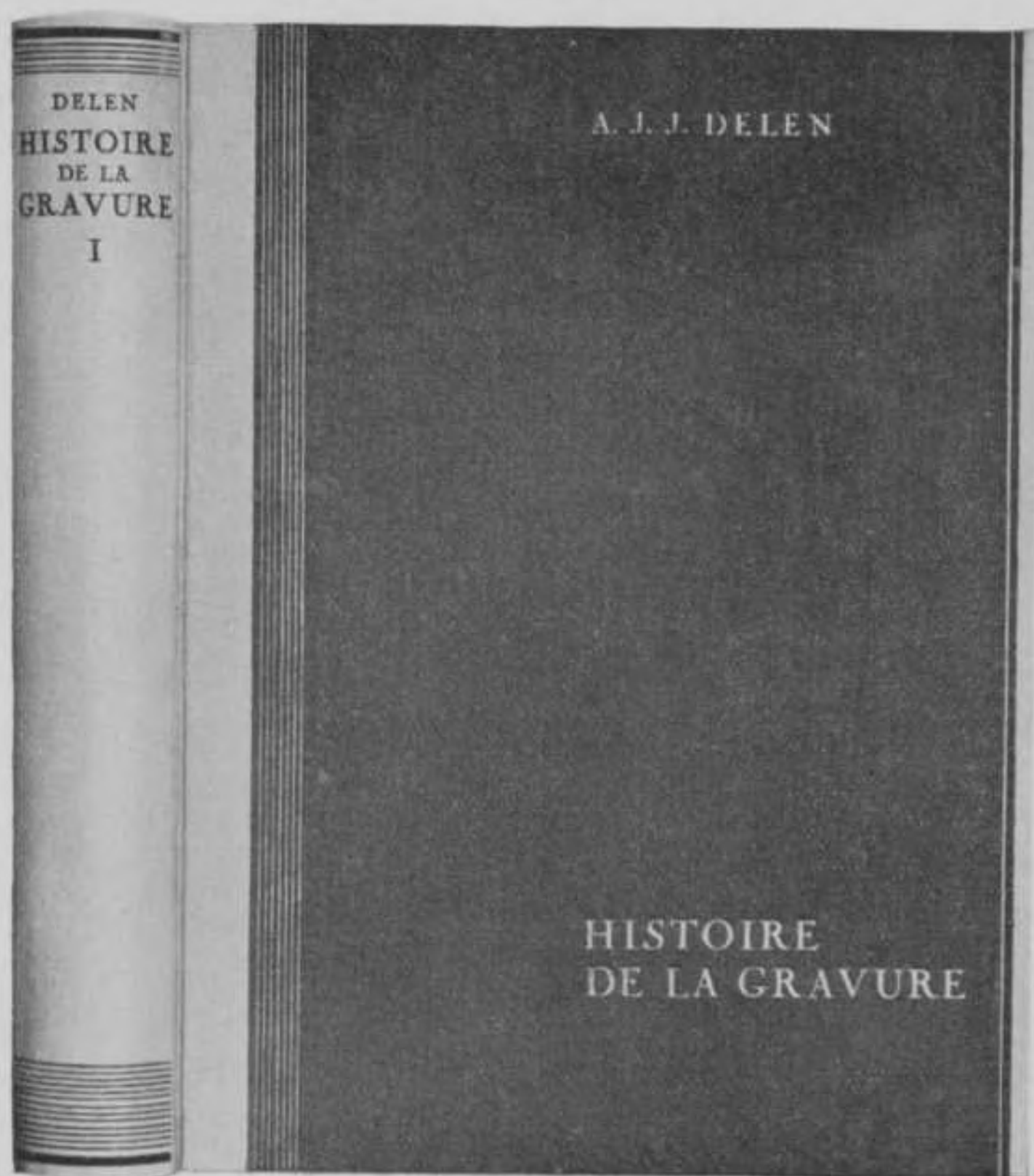
Heel goed kan deze bewerking ook gebeuren met rubberlijm. Men smeert het papier met rubberlijm, legt het op het perkament en zet het dan enige ogenblikken in de pers. Men laat het gevoerde perkament niet drogen, maar als het papier voldoende houdt, worden de inlegrug en de borden met dunne lijm aangesmeerd en in het gevoerde stuk gelegd. Men perst nu een en ander glad en vast en strijkt dan met het vouwbeen tot de kneep scherp is, zoals bij de gebroken rug, waarna tot inslaan wordt overgegaan. Denk er evenwel om, de scherpe punten van de borden van te voren af te steken, en als de inslag te dik is, deze vóór het voeren uit te schrapen. Is de band ingeslagen, dan zet men de rug in nog vochtige toestand rond. De binnenzijde van de band voert men dan met dun papier tweemaal uit, om te voorkomen, dat de borden naar buiten zullen trekken. Zet het boek vervolgens los in de band en laat het dan tenminste 24 uur in de pers drogen. Na droging laat men de band dan enige tijd op tafel liggen om te zien of de borden mooi vlak blijven. Is dit niet het geval, dan moet er nogmaals papier ingeplakt worden. Staat het boek nu met een Engelse rug in de band, dan tekent men de gaatjes af, waardoor de spitsels

worden getrokken. De riempjes perkament, waarop het boek is genaaid, knipt men tot aan het garen door, zodat men een smal riempje perkament van pl.m. twee mm breed ('t spitzel) en een breder riempje krijgt (afb. 39). Dit laatste riempje wordt op 't schutblad bevestigd, terwijl het spitzel bij de kneep naar buiten gestoken wordt en bij de borden weder naar binnen, waar nu het schutblad verzorgd kan worden. Het in de pers zetten geschiedt met planken, die aan de rugzijde voorzien zijn van een ijzeren band, welke 1 1/2 mm boven de plan-



ken uitsteekt. Het uitstekende gedeelte zet men in de kneep en zo wordt het boek geperst. De perkamenten band leent er zich bijzonder toe versierd te worden door middel van zijden lint, dat dan bloksgewijze door rug en borden wordt gewerkt en aan de voorzijde als strik kan dienstdoen voor sluiting.

Lederopleg, vooral kalfsleder, wordt veel toegepast tezamen met handvergulding, waardoor er een heel mooi effect wordt verkregen.



Perkamenten rug, groen linnen platten, goud en zwart opdruk (ontwerp M. H. Groenendaal Jr)



HOOFDSTUK 10

het handvergulden

In de rij der kunstvakken neemt het boekbinden een belangrijke plaats in. Het is kunstindustrie en dankt zijn bevoorrechte plaats voornamelijk aan een aparte, op het boek toegepaste kunst, die der handvergulding. Ofschoon dit niet de enige versierkunst is, die de boekbinder toepast, is zij toch de voornaamste. De boekversiering door middel van handvergulden, waaronder men verstaat, het bevestigen van bladgoud door middel van hete stempels, wordt het eerst in Europa toegepast aan het einde der 15e eeuw. De oudste met handvergulding versierde boekbanden komen uit Italië, ongeveer even na 1470. Daar deze kunst van Oosterse oorsprong is, vermoedt men, dat ze door de Arabieren uit de Levant over Spanje naar Italië is gebracht. Daar het handvergulden een der moeilijkste werkzaamheden in de boekbinderij is, spreekt het vanzelf, dat hij, die wil leren handvergulden, moet beschikken over een rustige hand en gewend moet zijn, zijn werk nauwkeurig uit te voeren. Wanneer iemand geen aanleg heeft voor zuiver werken, kan hij beter niet met handvergulden beginnen, omdat de kans van slagen dan heel gering is. Er moet eerst een tijd van veel oefenen vooraf gaan, omdat slechts door het herhaald doen de nodige vaardigheid wordt verkregen. Bij het handvergulden is het een eerste vereiste, dat men kalm kan blijven staan en geen hinder en afleiding ondervindt van heen en weer lopen van anderen. Wie zich in het handvergulden wil oefenen, dient allereerst te letten op de lichtval. Licht uit het noorden is het besten, omdat dit de minste scherpe schaduw naast de ijzers op onze handen werpt. Vanzelf komt de vraag naar voren: Waaraan is handvergulding te herkennen? En maakt het veel uit of een band met de hand of met de pers verguld is? Inderdaad is er een groot verschil tussen deze twee werkwijzen en zeer zeker in de resultaten. Van persvergulding zegt de kenner: het goud is dood. Bij handvergulding daarentegen zal de uitspraak zijn: het goud leeft. Dit vindt zijn oorzaak in het feit, dat persdruk vlakdruk is, terwijl er bij handvergulding door de wiegelende

beweging bij het afdrukken verschillen in diepte en helling ontstaan, die meer spiegeling geven. Ook bij geslepen diamant komt dit tot uiting door de variërende ligging van de vlakjes. Er is dus verschil in lichteffect. Ook is handvergulding wel te herkennen aan een zo gering mogelijke diepte der vergulding. Hoe minder relief, des te beter komt de vergulding tot haar recht. Vooral bij kleine letters is dit van betekenis. Maar ook dunne lijnen verdragen geen diepe druk.

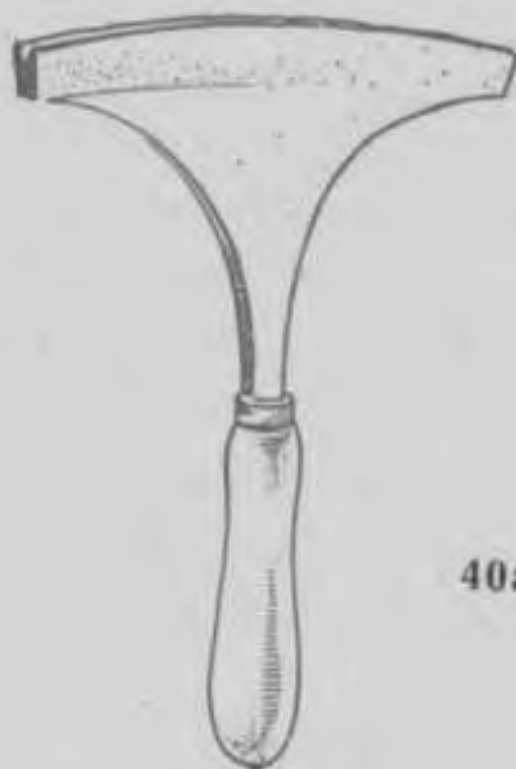
Om tot een goede handvergulding te komen moeten er verschillende factoren medewerken: het juiste gronderen van de verschillende materialen, het bepalen van de hittegraat, het snel aanzetten en rustig afdrukken. Hierin ligt de kunst van het handvergulden.

Gereedschappen

Het behoeft geen uitvoerig betoog, dat, evenals de aard der materialen van invloed is op het eindresultaat, dit ook het geval is met de aard der gereedschappen. Bij het handvergulden bedient men zich van een aantal koperen (messing) werktuigen. Deze werktuigen zijn gegraveerd, gegoten of geëtst; veelal zijn deze bewerkingen gecombineerd. De oude rollen en stempels zijn, wat het beeld betreft, meestal gegraveerd of gesneden. Door gieten kan men evenwel gemakkelijker een hoeveelheid gelijkvormige werktuigen verkrijgen. Het etsen geschiedt veelal bij enkele stuks. Het spreekt vanzelf, dat de werktuigen ook nog velerlei bijbewerkingen moeten ondergaan, zoals zagen, vijlen, fraisen enz. Al deze werkzaamheden houden verband met een der hoofdeigenschappen, die verguldwerktuigen moeten bezitten. Het metaal voor een verguldwerktuig moet namelijk hard, hitte-houdend en zo weinig mogelijk hitte-uitstralend zijn. De verguldwerktuigen zijn als volgt te rangschikken: rollen (afb. 40), filetten (afb. 40a), stempels (afb. 40b), bogen (afb. 43), letters, kolven en strijkijzers.



40



40a



40b



De rollen worden tot het oudste gereedschap gerekend en komen uit het Oosten. Ze bestaan uit een ronde schijf van 4 à 7 cm in diameter, die met een schroef in een vork of stang vastgezet. Het geheel is in een lang heft bevestigd. Dit heft is lang om bij het vorken tegen de rechterschouder te kunnen steunen. De schijven of rollen moeten zeer vlot op hun as lopen, want bij enige stroefheid is er kans, dat de rol schuift en het bladgoud daardoor stuk gaat. Bij rollen, die van ornament zijn voorzien, loopt de figuratie zonder onderbreking door; bij lijnrollen is het beeld soms onderbroken door uitzagen van een stukje met schuine kanten. Hierdoor kan men aansluitende hoeken (verstek) drukken.

42



43

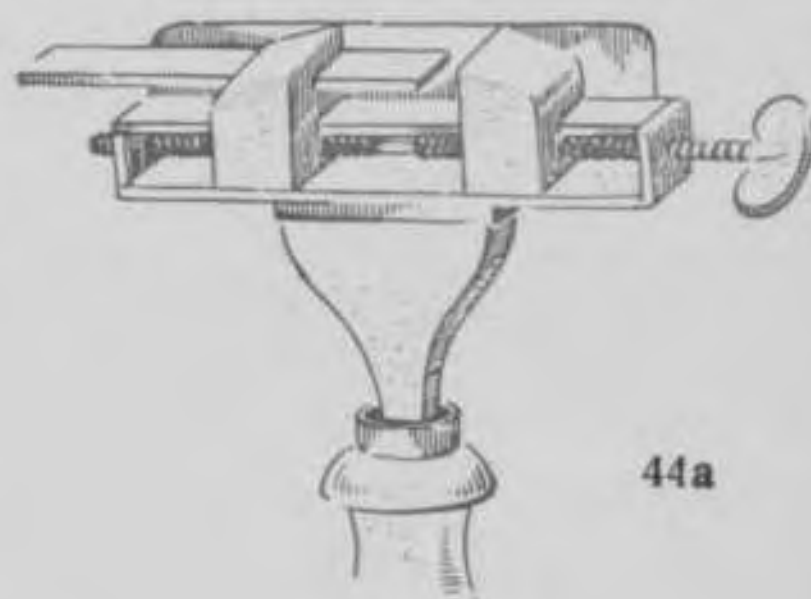
Filetten verdeelt men in verschillende soorten: nl. lijn-filetten, gefigureerde (afb. 42) filetten met figuren over de gehele lengte en kop- of staart-filetten, waarbij de figuren verticaal voorkomen. In den regel wordt de filet voor rugvergulding toegepast, terwijl ook heel goed plat- of interieur-vergulding kan uitgevoerd worden, maar dan gebruikt men bij voorkeur zgn. Franse filet, die minder gebogen is. De beste stempels zijn die met goed uitgeëtste omtrekken, waardoor de voorstelling scherp afgetekend is en het overdrukken in een overdruk gemakkelijk wordt gemaakt. Voor stempels van enige omvang lenen zich het beste die met een enigszins gebogen vlak, waardoor men met minder moeite een goede afdruk kan verkrijgen. De boog (afb. 43) is te beschouwen als een stempel, voornamelijk om lineair ornament te vergulden. Het zijn alle delen van een cirkel, die elkaar in grootte opvolgen. Een serie bij elkaar behorende bogen, noemt men een stel. Behalve als lijn- worden ze ook toegepast als stippel- of parelbogen. De letters zijn van messing vervaardigd evenals de andere gereedschappen. Voor titeldruk kiest men bij het handvergulden geen zware letterbeelden. In het algemeen zijn de open, kloeke typen het meest geschikt voor handvergulding. De Franse letterhaak is geheel gesloten (afb. 44) en voorzien van een schroefje om de letters vast te zetten. De regel komt — door opvulling met spaties wit — in het midden te staan. Voor kleine letters is deze haak zeker te verkiezen boven de universal-haak (afb. 44a), terwijl deze laatste weer het voordeel heeft, dat er hand- en persletters in gebruikt kunnen worden en de regel altijd in het midden staat. De kolven en strijkijzers zijn van ijzer of staal; ze worden hoofdzakelijk gebruikt voor het glanzen van vlakken of lijnen. Verder moeten we nog een aantal hulpmiddelen bespreken, die bij het handvergulden onmisbaar zijn. Hiertoe behoren die werktuigen, welke noodig zijn om de boekband bij de bewerking te

steunen of voldoende dracht te geven. Voor de rugverguldung voldoet het bekende blokpersje (afb. 45) zeer goed. Bij carréverguldung (afb. 46) is een schuin blok aan te bevelen. Dit kan men ook heel gemakkelijk zelf maken. Bij de verguldung van de inslagen of de spiegelverguldung (afb. 46a) kan een blok met ronding en plat goede diensten bewijzen. Dit zijn alle handige hulpmiddelen, die bij het vergulden gekeerd of gedraaid kunnen worden, zoals dat nodig is. Verder zijn er nog nodig een gas- of spiritusbrander voor verwarming van de ijzers; een goudkussen met mes; voor het aanzetten van het goudmes een steel van een Goudse pijp; krijt om het goudkussen vetvrij te houden. Verder nog enige kleine artikelen, die de handvergulder steeds bij de hand moet hebben: een bakje water met sponsje, een zacht afwrijflapje, een dot watten, een flesje olijfolie, een passer, een stukje radeergom, enige fijne penselen, een stuk houtskool, een vetkussentje (een stukje bord met zeemleder of molskin beplakt), waarover wat olijfolie wordt gestreken, een ledervijl, bestaande uit een dik bord of plankje, waarvan één kant beplakt is met leder, met de vleeskant naar boven.

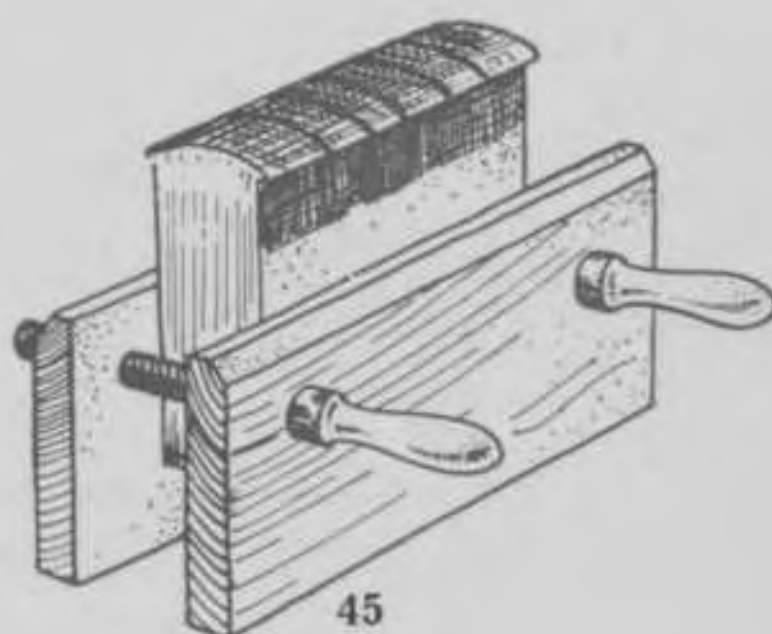
Wie met de techniek van het handvergulden wil beginnen, doet verstandig het boek nog een poosje te laten rusten. Hij beproeve zijn krachten niet direct op de boekrug, maar op een blok hout, waaraan nauwkeurig de vorm van een boekrug is gegeven. Over



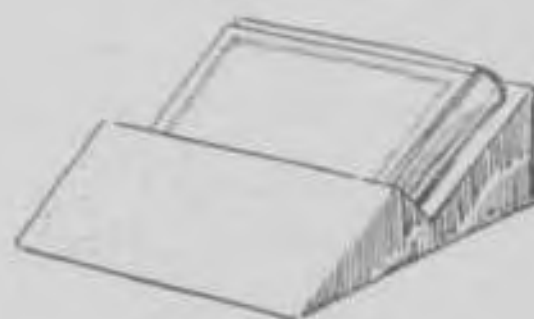
44



44a



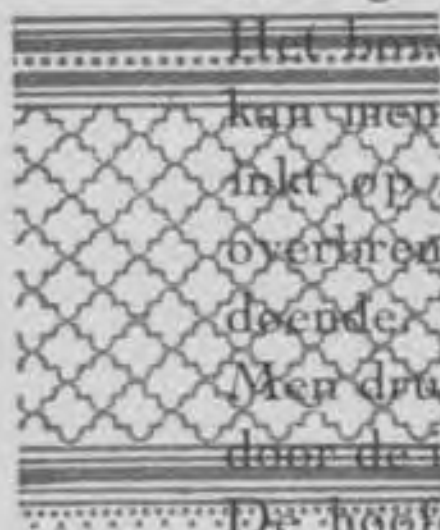
45



46



46a



de rug van dit blok spant of plakt men enige stukken papier.

Het binnenste zet men aan beide zijden van het blok vast; hierop kan men dan drukken. Men begint met lijn of filet (afb. 40a) in inkt op het over de rug gespannen papier te drukken. Voor het overbrengen van de inkt op de filet is een klein inktrolletje voldoende. Ook kan men volstaan met een gewoon stempelkussen. Men drukt eenvoudig met de blanke filet op het inktkussen, waardoor de inkt zich op de filet overzet en op de rug wordt afgedrukt.

De hoofdzaak is nu vlug, kalm en recht afdrukken, waarbij de duim van de linkerhand dienst doet om de filet in de juiste richting te sturen. Deze duim bewijst onschatbare diensten om de ijzers vlug in te planten en ze dan met de minst mogelijke trilling boven de gewenste plaats te brengen. De filet houde men niet stevig in de hand geklemd, doch losjes, terwijl men bij het drukken een enigszins van links naar rechts wiegelende beweging maakt, die iets in kracht toeneemt tot het midden van de rug om dan weer geleidelijk in druk te verminderen. De arm wordt zo dicht mogelijk bij het lichaam gehouden. Men neme een rechte houding aan; in geen geval moet men over de boekrug gaan hangen, want dan heeft men geen goed gezicht op de rug. Alleen de pols draait dus met de ronding van de rug mede. Aldus werkend geeft men oog en hand een goede vooroefening, zonder dat er veel duur materiaal verloren gaat. Wanneer men na wat oefening het zover heeft gebracht, dat men enige vaardigheid heeft verkregen in het hanteren van de ijzers, zodat men rechte afdrukken kan leveren, kan een begin worden gemaakt met het drukken van bladgoud op linnen ruggen. In het algemeen is het niet goed om lang te oefenen met koude ijzers. Men gewenne zich zo spoedig mogelijk aan het hanteren van de hete ijzers. Want ofschoon het drukken bij de gouddruk geschiedt overeenkomstig de oefening, die er aan voorafging, zijn de werkwijze en de behandeling van de materialen geheel verschillend. Het is daarom ook nodig eerst nog enige aandacht te schenken aan de materialen, die hierbij worden gebruikt.

Zo zijn daar om te beginnen de grondeermiddelen voor het prepareren. Voor het gronderen maakt men gebruik van droge en natte grondeermiddelen. Tot de natte behoren eiwit, gelatine en stijfswater. Tot de droge: witte en gele poeders. Linnen-eiwit bereidt men op de volgende wijze. Een ei wordt voorzichtig stukgetikt, waarna het geel van het wit wordt gescheiden. Het laatste giet men in een fles, waarna men 4 delen water en 3 à 4 druppels glycerine toevoegt. Vervolgens wordt de inhoud van de fles flink

geschud. Dit preparaat is enige dagen na de bereiding het best voor de werkzaamheden geschikt. Leder-eiwit heeft dezelfde bereiding, met dit verschil, dat er één deel water en 3 à 4 druppels glycerine worden toegevoegd. Gelatinewater bereidt men door een kwart liter water te koken en daarin een tablet fijngeknijpte blanke gelatine te smelten. Stijfswater bestaat uit een deel stijfswater en vier delen water. Gelatine- en stijfswater zijn grondeermiddelen, die bij leder en perkament worden gebruikt. Verguldpoeiders doen dienst bij materialen, die geen vocht verdragen, zoals mat of natuurlinnen, zeemleder, fluweel en mat kalfsleder. Ze komen voor in twee kleuren, wit en geel, en zijn samengesteld uit gedroogd eiwit, harssoorten als Oost- en Westindische gomkopal, guttegom, schellak en sandarak. Bij sommige stoffen is het witte niet kleefkrachtig genoeg om het goud te houden, en het geel te sterk. In zulke gevallen voldoet half om half het best. Wanneer men goud gaat gebruiken, maakt men gebruik van goudkussen en goudmes. Daar het goud een duur materiaal is, moet men hiermede voorzichtig omgaan; nooit het goudkussen of goudmes met de vingers aanraken. Het mes mag ook niet scherp zijn, omdat het kussen dan spoedig stuk gesneden wordt. Blijkt het, dat het goud niet voldoende door te snijden is, dan haalt men het mes enige malen langs de steel van een Goudse pijp. Het goudkussen bestrijkt men met krijt, waardoor het goud gemakkelijk kan worden afgenomen. Het bladgoud bevindt zich in boekjes van 25 blaadjes en wel in verschillende kleuren, b.v. oranje, rood, citroen en groen. Een donkere goudkleur geeft in den regel beter effect dan de lichtere kleuren. Om het goud uit het boekje op het kussen over te brengen, handele men als volgt. Men opent het boekje, klopt dan met het goudmes op het kussen, zodat het goud omhoog gaat, schuift het mes voorzichtig onder het blaadje en legt het dan volkomen vlak op het goudkussen. Als men het goud gaat snijden moet men het mes rechtstandig houden, over de lengte van het goudzetten en eenmaal heen en weer halen. Na wat oefening kan men spoedig de smalste strookjes, die voor lijnendruk benodigd zijn, snijden. Na voldoende vooroefening kunnen we een stapje verder gaan. Hiertoe nemen we een tiental linnen ruggen, die we hebben voorzien van een inlegruggetje, dat we altijd een dag van te voren tegen het linnen plakken, en beginnen dan met het gronderen van de ruggetjes. Dit geschiedt met het linnen-eiwit, een neutraal vocht, dat in droge toestand door de warmte van de filet niet zal wegvloeien. Worden de vochtdelen, die in elke stof aanwezig zijn, aan hitte blootgesteld en daardoor tot verdampen gebracht,

dan leidt dit tot een omzetting van het eiwit, dat in deze toestand het straks op te brengen goud vasthoudt. Ook later laat dit niet zo licht meer los. Met een zacht sponsje wordt de rug in 2 à 3 streken met dit preparaat ingestreken, terwijl men er voor zorgt, slechts eenmaal dezelfde plaats te raken. Circa een half uur wordt de rug nu te drogen gelegd. Hierbij dient opgemerkt te worden, dat dikke linnensoorten spoediger geschikt zijn om te vergulden dan poreuze linnensoorten. In het algemeen kan men zeggen, dat het materiaal langer vochtig blijft naarmate het preparaat er beter kan indringen. Nu bestaan er twee manieren om het goud op het materiaal over te brengen, namelijk het goud opdragen op de ruggen, of het goud aan de filet opnemen en dan op de rug afdrukken. Meestal regelt men dit naar de soort van materialen, die verguld moeten worden, of naar de aard van de versiering. Wanneer men namelijk lijnen moet drukken of een enkel stem-peltje, kan men beter het goud aan het gereedschap opnemen. Bij het vergulden van stof, linnen, zijde, fluweel of *peau-de-suède*, is het beslist nodig, dat men het goud opneemt. Om het goud aan het gereedschap te doen hechten, drukt men de blank gepoetste filet op het reeds eerder genoemde vetkussentje. Op het goudkussen wordt een blaadje goud uitgespreid en aan reepjes gesneden, terwijl de filet op een gastoestel tot sishitte verwarmd wordt. De hittegraad van de filet controleert de vergulder, door de filet in aanraking te brengen met een door water verzadigd sponsje, dat boven een waterbakje uitsteekt. Nimmer moet hij het met speeksel doen, omdat dit voor de gezondheid nadelige gevolgen kan hebben; de speekselvliezen worden onnatuurlijk geprikkeld, terwijl met de vochtige toppen onwillekeurig koper-groen in de mond wordt gebracht. De juiste hitte is een voornamelijk factor voor het verkrijgen van een goede vergulding. Ze is doorgaans goed, wanneer het water, dat met de filet in aanraking wordt gebracht, sissend verdampt. Een vaste maatstaf is echter niet te geven, al moet men linnen in den regel vlug drukken, om de lijm niet te doen oplossen. De soort linnen speelt hierbij een grote rol. De licht gekleurde, glad geperste of fijn generfde soorten verdragen een tamelijk warme druk. De gechagrineerde soorten, die bij de bereiding sterk geapprêteerd zijn, verdragen in den regel minder warmte, als gevolg van de kleefstof. Engelse plain verguldt beter dan Duits linnen. Hier is het de routine, die ons de juiste hittegraad leert kennen. Wanneer men nu voor het afdrukken de hittegraad goed bevonden heeft, strijkt men de filet enige malen over de leervijl. De blank gepoetste filet drukt men nu op het

vetkussentje om dan het goud op te nemen, waarna vlug en rustig op de rug wordt afgedrukt met inachtneming van alles wat we reeds bij de vooroefening hebben opgemerkt. Heeft het goud na het afdrukken een bijzonder hoge glans, dan is de fileet te koud geweest en dient de afdruk te worden uitgedrukt en in dezelfde moet te worden overgedrukt. Was de fileet te warm, dan is het goud groezelig. Dit laatste kan ook zijn oorzaak vinden in te langzaam drukken, waardoor de lijm oplost. Het overtollige goud veegt men niet onmiddellijk weg. Men laat altijd eerst het werkstuk afkoelen. Met een stukje naturelgom kunnen goudresten gemakkelijk worden weggepoetst. Wanneer we met een goed schoon gepoetste fileet niet te warm nog eenmaal nadrukken, wordt de glans van het goud fraaier. Natuurlijk moet men er daarbij voor zorgen, dat precies in dezelfde moet worden afgedrukt. Om het recht afdrukken te bevorderen kan men de rug bestuiven met wit poeder, het overtollige wegblazen, en dan met een paardenhaar of dunne draad een hulplijntje trekken, waarna de fileet langs dit hulplijntje wordt afgedrukt. Deze methode is voor den pasbeginnende en voor hem, die weinig verguldt, het veiligst, omdat scheefzetten dan haast onmogelijk is. Het is hierom, dat we bij drukken op linnen wit verguldpoeier aanbevelen.

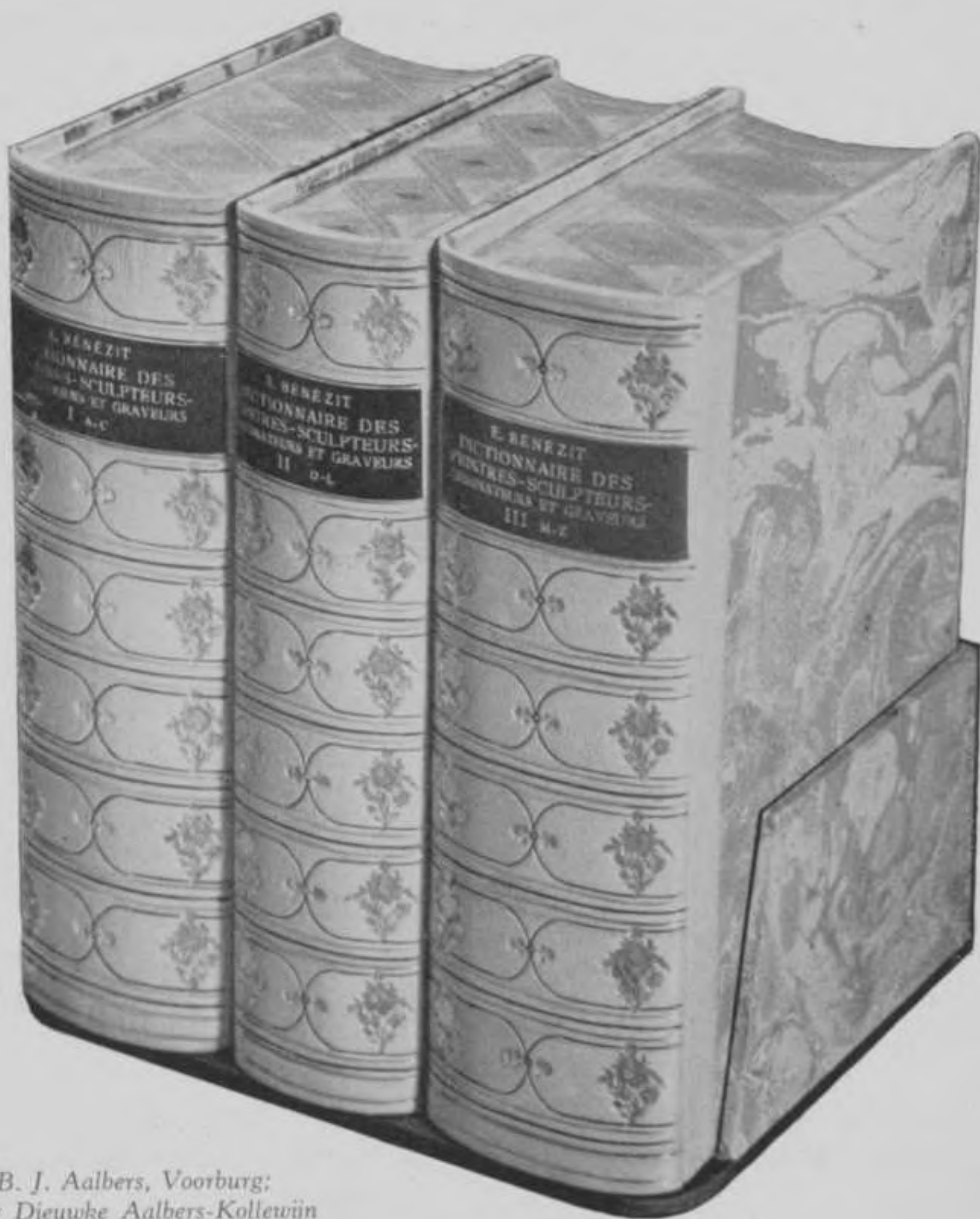
Bij het oefenen en het zich eigenmaken van vergulden op leder, is het niet gewenst, dadelijk dure, grote stukken leder te gebruiken. Men kan het evengoed leren op allerlei stukjes afval. Zulke stukjes plakt men op een reep papier, legt er een kartonnen rugje in en bevestigt dit dan op het verguldblokje, evenals bij de linnen-oefening. Nu zijn ook voor lederverguldung verschillende methoden mogelijk. Ten eerste als bij linnenverguldung: het goud aan de ijzers opnemen. Ten tweede: het goud opdragen, wat veelal bij lederverguldung wordt toegepast. Dit kan gebeuren door stempels en letterregels niet te warm voor te drukken, dan uit te penselen met eiwit; na droging deze gedeelten in te vetten en dan het goud op te dragen. Het opnemen van het bladgoud geschiedt met strookjes vloeï, zoals voor vloeipapier gebruikt wordt. Wanneer men het strookje vloeï over het hoofdhaar strijkt en daarna op het goud vastdrukt, laat het goud zich gemakkelijk overbrengen. Nadat het zo nodig met een dotje watten is aangedrukt, wordt met een draad garen op de plaats waar men wil afdrukken een hulplijntje getrokken.

Welk leder verguldt nu gemakkelijk? In het algemeen verguldt Levant-Marokko heel goed. Deze soort leder is afkomstig van geiten die in Marokko en Azië (Levant) leven. Het leder is grof

van korrel of nerf. Marokko-écrasé is geheel glad. Een andere soort geitenleder, die ook gemakkelijk verguldt, is saffiaanleder van Europese geiten. Rood leder verguldt in den regel beter dan zwart. Dit vindt zijn oorzaak in de kleurstoffen die gebruikt worden bij de bewerking van de huiden. Schapenleder verguldt ook heel goed, terwijl kalfsleder minder makkelijk verguldt. Saffiaan- en Marokko-leder wordt eerst uitgewassen met azijn, waardoor het minder vettig wordt en daarna met gelatinewater bestreken. Stijfselwater maakt dit leder grauw. Dan tweemaal eiwitten en tamelijk warm afdrukken. Kalfsleder geeft men eerst een grond van stijfselwater, dan tweemaal eiwitten en met meer warmte drukken dan andere ledersoorten. Schapenleder moet men vooraf bestrijken met stijfselwater en dit in de poriën van het leder inwrijven; dan tweemaal eiwitten en niet heet drukken. Bij het vergulden op leder moet men nooit een sterke druk uitoefenen, omdat het goud dan te diep komt te liggen en de zuiverheid en scherpte van de gouddruk hieronder lijden. Om zuivere, blanke afdrukken te verkrijgen, moeten de ijzers vlug gericht en ingeplant worden. Druk dan echter elk gedeelte verder rustig doch niet te langzaam af, want vooral bij zware stempels of brede filettten, die een grote warmte-uitstraling hebben, is de kans groot, dat de grondering verdroogt. Dientengevolge krijgt het goud dan geen verbinding met het te bedrukken materiaal. In dit geval wordt vlug opnieuw met eiwit uitgepenseeld en nog eens overgedrukt. Als de ijzers op juiste hitte zijn, kan niet te lang gedraald worden en moet het drukken vlug aflopen, anders koelen de ijzers te veel af. Nu kan men de warmte ook nog regelen bij de afdruk. Men zorge er echter voor, dat het eiwit niet uitdroogt en dat er daarom dan ook nooit meer wordt ge-eiwit dan men achter elkaar kan afdrukken.

Het handvergulden kunnen wij onderscheiden in een noodzakelijke en een niet noodzakelijke kunst. De noodzakelijke is de titelvergulding. Daarnaast komt de ornamentale versiering als de niet noodzakelijke. Noodzakelijk is de titelvergulding op de rug. De titel toch is voor het boek, wat het aangezicht is voor den mens; men kent ze er aan, al bevestigt ook hier de uitzondering de regel. Vindt men wel eens mensen, wien 't niet precies op hun gezicht staat, hoe ze van binnen zijn, ook met boeken is dit wel eens zo. Een goed gestelde titel moet in weinig woorden de inhoud en het karakter van 't boek duidelijk en juist en voor ieder verstaanbaar te kennen geven.

Het drukken van titels behoort tot de moeilijkste werkzaamheden van den handvergulder. Bij het titeldrukken heeft men met vele factoren rekening te houden, die alle de volle aandacht vragen. Ten eerste: de keuze van de letters; ten tweede: de evenredigheid van de witverdeling tussen de regels en aan de zijanten; ten derde: het zo kort mogelijk maken van de titel, en ten vierde: het zoveel mogelijk verschillen van de regels. Ten opzichte van de lettersoorten is de boekbinder er slechter aan toe dan de typograaf. In het algemeen zijn de open, kloeke typen het meest geschikt voor handvergulding. Zoveel mogelijk kieze men letters, die tot hetzelfde lettertype behoren. Geen fantasieletters tussen



Ontwerp B. J. Aalbers, Voorburg;
uitvoering Dieuwke Aalbers-Kollewijn

H. LEOPOLD • GEDICHTEN	★ A. VISSER HET VERDRONKEN RIJK ★	EVANGELISCHE GEZANGEN BUNDEL	MAANDBLAD VOOR BEELDENDE KUNSTEN	SPROOKJES
--	--	------------------------------------	---	-----------

Romein of verlengde letters. Men zorgde ervoor, dat de titel één geheel vormt en één karakter toont. Dan worden de naam van den schrijver, alsook de voegwoorden, voorzetsels enz., als ze tenminste op een afzonderlijke regel staan, uit een kleinere letter gezet. Dit verdient meestal aanbeveling, omdat het aanzien van de titel er door verlevendigt. Het is ook weleens noodzakelijk, dat woorden worden afgekort, doch men zij hiermede voorzichtig. Indien mogelijk drukken we liever in twee regels, omdat onoordeelkundig afbreken tekort doet aan duidelijkheid. Op enkele uitzonderingen na kan men als regel aannemen, dat zelfstandige naamwoorden liefst niet worden afgekort. Tegen afkorting van andere naamwoorden is geen bezwaar, als het dan maar zo gebeurt, dat er niets anders van gemaakt kan worden. Wat lidwoorden betreft, zou het veel beter zijn, deze op dezelfde regel te zetten als het zelfstandige naamwoord, waartoe zij behoren. Men houde er verder rekening mede, dat achter afgekorte woorden altijd een punt gezet wordt, die aanduidt, dat er letters zijn weggelaten. Een lastig geval is het bijvoegen van tekens. De Duitsers plaatsen achter de naam van den schrijver een komma, aan het slot een punt. De Fransen daarentegen plaatsen alleen punten achter afkortingen; anders nooit. Dit is ook de beste manier. Afkortingen als Dr en Mr krijgen geen punt. De verdeling van het wit speelt bij titeldruk een grote rol. Wanneer er te veel ruimte tussen de regels komt, gaat iedere regel op zichzelf staan en raakt het verband verloren. Wanneer de letter L door de A gevolgd wordt, krijgt men meer wit tussen de letters dan het geval is als de N en de I naast elkaar komen. Men moet er dus steeds zorg voor dragen, dat het wit tussen de letters gelijk verdeeld wordt. Door spatiëring kan men er voor zorgen, dat er over het geheel een gelijke witverdeling komt, zodat de optische waarde van de letters gelijk wordt. Verder hebben wij te letten

op de witverdeling bij de letterregels onderling. Een goede verhouding ontstaat, wanneer de afstand tussen de regels onderling gelijk is aan de hoogte der lettersoort, die in de titel het meest spreekt. Verder moet de ruimte onder de titel iets groter zijn dan die daar boven, terwijl de ruimten aan de zijkanten der regels natuurlijk even groot moeten zijn. Met betrekking tot de grootte of uitgebreidheid van de titel geldt als regel: wees zo spaarzaam mogelijk met het aantal regels, omdat men aldus de fraaiste samenstelling van de titel verkrijgt. Niemand zal beweren, dat een lange titel tot groter schoonheid strekt. Wat tenslotte de lengte der regels betreft, vaste maatstaven zijn hiervoor niet te geven. Stel u echter eens voor, dat we een vierkantje gingen maken, dus alle regels even lang. Zulk een titel zou onduidelijk zijn, omdat de boekrug gebogen is, en het midden daardoor het meest spreekt. In de lengte der regels moet dus afwisseling zijn, ook uit artistiek oogpunt bekeken. Twee op elkaar volgende regels moeten nooit even lang zijn, het beste is gebruik te maken van de drie regelval. Hierdoor heeft men vier grondvormen die neerkomen op de volgende verdelingen naar de verhoudingen volgens de guldensnede 8, 13, 8; 13, 5, 8; 5, 13, 8 en 8, 5, 13. Van deze vier grondvormen is de eerste de meest volmaakte, hoewel de derde ook heel goed is toe te passen.

Het drukken van titels behoort tot de moeilijkste werkzaamheden van den handvergulder. Wij raden daarom een ieder, die zich in handvergulden wil bekwamen, aan, zich vooral wat betreft de titeldruk goed te oefenen, zodat hij een vaste hand verkrijgt.

Het schikken van de letters dient met de meeste zorg te geschieden: alle letters moeten regelmatig geplaatst worden, desnoods met behulp van de nagels of een passer. Het verdient verder aanbeveling, de regel ter contrôle eerst even af te drukken, waardoor men tegelijk de regelbreedte heeft gevonden en op de rug kan overbrengen. Op de ronde boekrug verlopen de letters immers, waardoor de regel bij het afdrukken iets langer wordt dan vlakdruk aangeeft. Dit verlopen der regels is zeer verraderlijk, omdat het bij overdrukken dubbeldrukken tengevolge kan hebben. Daarom is bij titeldruk overdrukken niet gewenst, en moet het zoveel mogelijk voorkomen worden. Verder verdient het aanbeveling nimmer een te grote of te kleine lettersoort te gebruiken, omdat de practijk leert, dat grote, zware letters de titel niet duidelijker maken, evenmin als kleine letters. Tussen deze twee uitersten zoekt men dus wat in den regel het beste zal voldoen.

De titeldruk is een voornaam gedeelte. Al is alles keurig verguld,

maar één regeltje van de titel is niet in orde, of de letterkeus is niet zoals 't behoort, dan is de boekrug niet versierd zoals een kenner het zou willen. Daarom is het een vereiste, dat de opmerkzaamheid van den handvergulder steeds gevestigd blijft op de titeldruk. Maakt de titel, door woorden en regels goed te plaatsen, tot een harmonisch geheel.



Band in zwijnsleder, blinddruk
(ontwerp A. J. Hagen, Amsterdam)



HOOFDSTUK 11

DE BLINDDRUK

Voor blinddruk gebruikt men bij voorkeur lichte leder-soorten: kalfs-, zwijns-, geiten- of schapenleder. Bijzonder dankbare ledersoorten zijn blank kalfs- en zwijnsleder; ze worden onder de warme stempeldruk dieper van toon en geven daardoor aan de blinddruk een bijzondere bekoring. De grootste moeilijkheid bij blinddruk is juist deze, dat alle stempel- of lijnafdrukken, dus de gehele versiering, in gelijke tint moeten uitkomen (dus alle drukken even donker) en dat het leder niet verbrand wordt. Dit soort blinddruk is moeilijker uit te voeren dan de gouddruk; het stelt dus hoge eisen aan den handvergulder.

De oude meesters bepaalden zich bij de blinddruk-versiering meestal tot rechthoek en ruitvormen, die ook nu nog het best voor blinddruk te gebruiken zijn. Een heel mooie bandversiering wordt verkregen, door blind- en gouddruk te laten samengaan. Een enkele gouden punt kan soms al een effect teweegbrengen, dat aan de versiering een rustig en deftig karakter verleent. De stempels voor blinddruk neemt men bij voorkeur voller, dus met grotere vlakken, omdat ze dan door de donkere kleur later beter spreken. De z.g. strijkijzers zijn bij deze arbeid onmisbaar. De techniek is als volgt. Het leder wordt vooraf met azijn afgewassen om het zoveel mogelijk vetvrij te maken. De tekening of het ontwerp worden op linnen overgebracht, dat daarna om de boekband wordt bevestigd, waarna alles, stempels en lijnen, wordt voorgedrukt. Na verwijdering van de tekening wordt met verwarmde stempels en lijnen alles nagedrukt. Als regel kunnen wij wel aannemen, dat deze eerste druk beslissend is. Hierna wordt het leder met water niet te nat bevochtigd en na een weinig indrogen met matig verwarmde stempel of lijn nagedrukt. Na het donker afdrukken, drukt men nog eenmaal na, na vooraf de stempel over een met was bestreken stuk leder gewreven te hebben, waardoor de druk een zachte glans verkrijgt.



het sneevergulden

Het maken van een goede goudsnede, een snede, die volkomen vlekkeloos is en mooi blinkt, is niet een van de eenvoudigste werkjes. Doch ook hier geldt weer, dat door oefening de kunst wordt verkregen. De goudsneden kan men verdelen in de gewone vlakke of rechte goudsnede, de holle snede en de versierde snede.

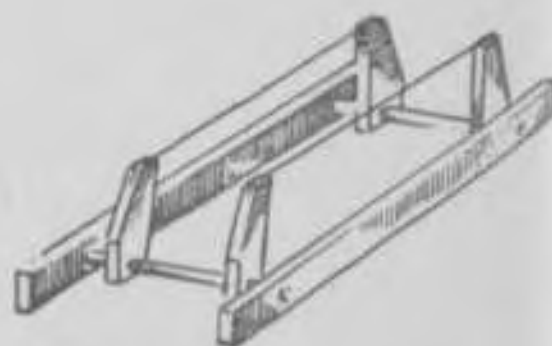
De gereedschappen, benodigd bij het sneevergulden, zijn de volgende: spalken, dit zijn plankjes die aan de onderzijde schuin aflopen en waarvan de draad van het hout met de snede meeloopt; een schraapstaal (afb. 46), dat in verschillende vorm gebruikt wordt; de bruineertand (afb. 47), die vervaardigd is van agaat of bloedsteen in verschillende vormen, waarvan echter het best de rechte en ronde is te gebruiken. Verder een opdraagraampje (afb. 48), d.i. een langwerpige raampje van ongeveer 25 × 40 cm, waarvan de latjes ongeveer 1 cm² dik zijn. Aan elk van de korte zijden bevinden zich twee verschuifbare klosjes, die in de lengte verbonden zijn met paardenharen en dus op een breedte van circa 2 tot 23 cm gesteld kunnen worden. Voor het opdragen van de holsnede is dit instrument bepaald onmisbaar; voor de vlakke snede doet ook heel goed dienst een raampje, bespannen met zijdegaas. Tenslotte het eiwit, aangemaakt voor het sneevergulden. Dit aanmaken gaat op de volgende wijze. Men mengt



46

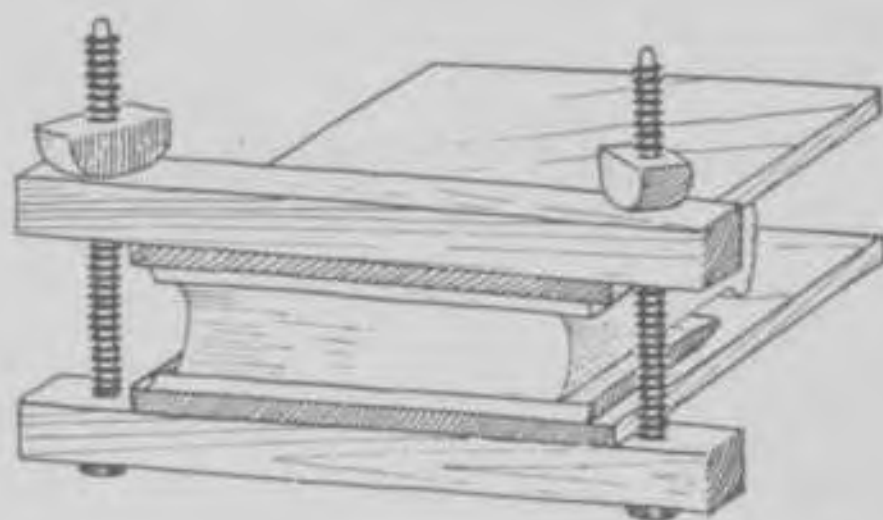


47



48

een deel eiwit met drie delen water. Dit mengsel wordt flink geklopt tot het schuim is. Men laat het dan een tijdlang staan en filtreert het vervolgens door een lapje. Het boek wordt (afb. 49) tussen de twee spalten gelijk gestoten, terwijl een paar andere planken iets lager komen dan de persbalk en de binnenste spalten. De snede komt dus op dezelfde hoogte als die van de persbalk. Het schraapstaal moet scherp en zuiver van snede zijn en mag



Persknecht

49

geen krabben op de boeksnee achterlaten. Een bot schraapstaal wrijft de snede glad en is er meestal de oorzaak van, dat de bladen later gedeukt zijn of aan elkaar vastzitten. Het schraapstaal wordt aangezet met een aanzetstaal en vervolgens met harde, rechte streken over de staande zijde, waardoor er zich een scherpe braam vormt. Het beste schraapt men de snede regelmatig, met rechte streken. Vooral niet hard drukken op de snede en het schraapstaal met beide handen vasthoudend. De ware manier is fijne krulletjes af te schrapen. Het verdient aanbeveling de boeksnede te kleuren. Men kan dan beter zien waar men geweest is of waar men nog schrapen moet. Krijthoudende soorten papier, zoals kunstdruk-glacé of moiré-papier poedere men vóór het schrapen met talk- of speksteenpoeder. Is de snede nu goed geschraapt, dan wordt ze gebruineerd, waarbij we er natuurlijk voor zorgen, dat er geen banen op de snede worden aangebracht en er niet hard gedrukt wordt. Daarna wrijven we de snede met bolus in (bolus is een soort klei, het hoofdbestanddeel is veldspaat, opgelost in water en azijn). Vervolgens wordt de snede met een fijne snipperprop afgewreven, totdat er voldoende glans is verkregen om op gedragen te worden. Moet men het goud opdragen op een oud boek, waarvan de snede vettig is, dan mengen men een paar druppels sterk water op een schoteltje water. Met dit mengsel bestrijkt men voorzichtig de snede, waarna zij met fijne snippers drooggewreven wordt. Is het boek op slechte kwaliteit papier gedrukt, bijvoorbeeld romanstof, dan wrijft men

de snede in met stijfswater, dat er zo ongeveer als melk moet uitzien. Door dit bestrijken wordt de snede vaster en meer glanzend. Met een dasharen penseel wordt de snede gelijkmatig met eiwit bevochtigd, waarna direct het goud opgedragen kan worden. Men neemt het goud uit het boekje door middel van het raampje. Vooraf haalt men dit met de zijde even over het hoofdhaar, om 't enigszins vettig te maken. Men moet er echter voor zorgen, dat de zijde niet te vet wordt, omdat het goud er zich dan moeilijk laat afblazen. Het raampje houdt men boven de snede en men blaast daarop het goud, dat zich daaraan zal hechten mits men heeft gezorgd voor een gelijkmatige en vooral niet te sterke bevochtiging met eiwit. Hierna komt het bruineren aan de beurt. Of de snede reeds droog genoeg is om hiertoe over te gaan, ziet de vergulder aan de eigenaardige glans of de enigszins grijze tint. Ook ademt men daartoe wel sterk over het aangebrachte bladgoud. Is de snede nog te vochtig, dan wordt het goud bewolkt; is ze goed, dan trekt de adem van het goud direct op. De duur van drogen is niet nauwkeurig te bepalen en hangt af van de temperatuur. Is de temperatuur matig dan zullen ongeveer twintig minuten voldoende zijn. Bij hoge temperatuur niet meer dan vijftien minuten. Wanneer de snede behoorlijk droog is, kan begonnen worden met bruineren. Hiertoe neemt men een met was bestreken stuk papier, dat met de niet gewasten zijde op de goudsnee wordt gelegd. Met de platte tand bruineert men, streek na streek, gelijkmatig het goud vast. Blijkt bij deze bewerking, dat de snede nog niet droog genoeg is, dan moet het glanzen van de snede gewacht worden. Om zekerheid te hebben, wordt de snede afgewreven met een zijden lapje, bestreken met was, dan blijkt al gauw of het goud zich overal voldoende heeft vastgehecht, want is dit niet het geval, dan zal men het goud op die plaatsen wegvegen. Deze plekken kan men repareren, hetgeen dan ook in zo'n geval het eerste werk moet zijn. Is de snede niet te droog, dan ademt men even op het te repareren plekje, waarna men er vlug een stukje bladgoud op legt. Houdt dit niet meer, dan bevochtigt men de bewuste plek met een weinig spiritus, legt het bladgoud er op, waarna men vijf minuten laat drogen. In de meeste gevallen kan men echter later toch de vlekjes waarnemen, reden waarom het ook hier veel beter is te voorkomen dan te genezen.

Afbruineren is het laatste werk. Tweemaal overdwars, telkens met vaste, gelijkmatige druk, en dan op dezelfde wijze eenmaal overlangs, terwijl men vooral moet oppassen, geen deuken te maken. De bruineertand wordt gelijkmatig heen en weer bewogen,

zó, dat elke volgende streek de voorafgaande dekt. De goudsnede mag, wil men met goed resultaat bruineren, noch te droog, noch te vochtig zijn. Ook moet men zo weinig mogelijk de spalten aanraken. Heeft men op deze wijze de snede bewerkt, dan begint men ten tweede male, doch nu met stevige druk. Is men er van overtuigd, dat de snede niet te vochtig is en dat men geen oneffenheden op de snede brengt, dan kan men ook bij de eerste bewerking reeds stevig drukken; er ontstaat dan een mooie, diepe glans. Tenslotte wrijft men met een schoon zijden lapje de was van de snede en bruineert nog eenmaal overlangs.

De bewerking van de holle goudsnede is dezelfde als bij de vlakke goudsnede. De moeilijkheid van de holle goudsnede is echter, dat al het werk nu niet op een gelijke, doch op een holstaande snede moet gedaan worden. Het boek wordt eerst rond geklopt en dan opgebonden met een breed lint, dan weer zuiver vlak gestoten en vervolgens afgesneden. Na verwijdering van het lint ontstaat er dan een gelijke ronding. Daarna kan het boek (afb. 49) tussen de spalten gezet worden. Voor het schrapen gebruikt men schraapstalen, die twee ronde vormen van verschillende grootte hebben. Men begint met schrapen in het midden en gaat met scherpe lange streken steeds hoger. Het moeilijkste werkje is het opdragen van het goud. Hiervoor gebruikt men het reeds besproken raampje. Doordat de draden zijn bevestigd aan schuifbare klosjes, kan men de afstand, al naar gelang van de breedte der snede, verstellen. De haren worden enigszins ingevet, waarna het goud wordt bevestigd. Wanneer het goud aan de draden hangt, geeft men deze de gewenste vorm, brengt het raampje boven de snede en laat dan het goud met een snelle beweging daarop neder. Deze werkzaamheden eisen veel handigheid en routine. Hangt het goud te weinig in een bocht, dan raken de kanten van het goud het eerst de randen van de snede, waardoor het goud zich in het midden niet vast kan hechten en op die plaats barst. Zijn de draadjes in verhouding tot de ronding te veel naar elkaar toegeschoven, dan raakt het goud wel het midden der snede, doch kan zich niet tegen de kanten hechten en slaat dan dubbel. Men zorge er dus voor, dat bij het opdragen het goud in de juiste ronding hangt. Mochten er toch scheurtjes in het goud komen, dan worden daar onmiddellijk stukjes goud opgelegd. Ook moet men niet teveel eiwit bij de bewerking van de holle snede gebruiken, omdat dit zich direct in de holte verzamelt. Het goud ligt dan als het ware op het eiwit. Later evenwel, als de overtollige grondering er onder weggelopen is, gaat het goud op die plaats stuk, omdat de opper-

vlakke nu niet groot genoeg is om de volle ronding der boeksne-
de te bedekken. Het bruineren geschiedt uit het midden der holten
naar de kant der snede, dus nooit van de kant naar het midden.
Het afbruineren geschiedt overlangs maar dan met de ronde tand.



HOOFDSTUK 13

het ciseleren

Zo oud als het boek zelf, is ook de gewoonte om de sneden op de een of andere wijze te versieren. Waarschijnlijk was het in de oudste tijden meer de bedoeling de boeksnede tegen licht en lucht en tegen aanvallen van insecten te beschermen. In de oudste tijden gebruikte men enkele kleuren; later werd er een tweede kleur opgebracht door spatten. Zo werd b.v. geel met rood bespat, de zgn. boeren goudsnee, die men nog wel aantreft op oude bijbels. De goudsneden op de boeken zijn van latere datum. Deze is een der schoonste en duurzaamste. Zij is een sieraad voor het boek en beschermt het tegen stof en parasieten. De ouden kenden haar niet; eerst aan het einde der Middeleeuwen werd zij in kloosters beoefend, waar men ook begon versieringen aan te brengen, hetzij in lijn-ornament of geciseleerd. Sommige goudsneden werden gedeeltelijk weer van goud ontdaan en de dan wit geworden partijen werden met verf gekleurd, terwijl er ook goede resultaten zijn verkregen door gekleurde sneden met stempels of lijnen in goud te versieren. De gereedschappen voor het ciseleren zijn heel eenvoudig: matponzen, die een fijn gekorrelde vlak hebben, waarmede de goudsnede mat geslagen wordt; fijne en stompe punten; korreelpunzen en een ciseleerhamertje. Voor dergelijke versieringen maakt men eerst een tekening op papier en legt die dan precies op de boeksnede; de overstekende gedeelten van het papier bevestigt men op de spalten. Wanneer men nu met een naald op kleine afstanden de tekening doorprikt, wordt deze bij het wegnemen van het papier in puntlijnen op de snede zichtbaar. Men trekt dan met een

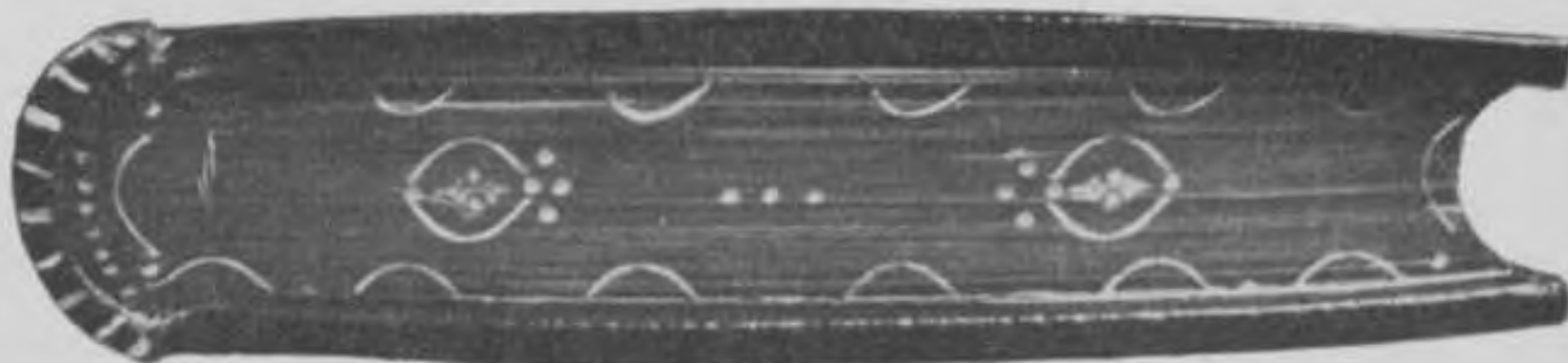




naald, waarvan de punt bolgeslepen is, de lijnen op de snede na en krijgt zo in fijne trekken het beeld voor zich. Dan worden met de pons nauwkeurig punt voor punt de lijnen nageponst, waardoor er als het ware een slinger van pareltjes op de snede gelegd wordt. Bepaalde gedeelten kunnen dan mat geslagen worden. Dit houdt verband met de tekening, die wordt aangebracht; een en ander steekt dan mooi af tegen het glanzende ornament. Een andere versiering, die veel routine en vakkennis vereist, is de beschilderde snede. De figuren worden op zeer dun en taai papier ontworpen en met een scherp mesje uitgesneden. Is de snede nu zover gereed, dat het goud opgedragen kan worden, dan plakt men de uitgesneden figuur met zeer sterk verdunde stijfsel op de snede, waarna het goud wordt opgedragen. Met het bruineren laat het opgeplakte ornament los en de witte grond kan met frisse kleuren beschilderd worden.

Een andere methode is, de figuur op de snede over te brengen, het goud met een scherp mesje weg te krabben en dan te beschilderen. Welke manier gevolgd zal worden hangt veel af van de tekening. Voor de gekleurde snede, met goud versierd, is het best anilineverf te gebruiken, verder verdund met water, waarin enige koekjes gelatine zijn opgelost. Is de snede geschraapt, dan kleurt men. Na droging kan dan met stempel, boog of lijn goudgedrukt worden. Door de gelatine houdt het goud voldoende. Door hierna met een waslap de snede af te vegen en te bruineren, komen de stempels aardig uit.

De eenvoudigste versiering is die door stempels, filetten of rollen.



Met bij elkaar passende stempeltjes, b.v. stengels, blaadjes, kelkjes enz. zijn er heel aardige effecten te verkrijgen. Het beste doet men met eerst een blauwdrukje te maken, men krijgt dan een overzicht van het beoogde ornament. Men mag vooral niet te diep en ook niet te warm drukken; hierdoor ontstaan er witte plekken en gaat de matdruk verloren.



Sneversiering Dieuwke Aalbers-Kollewijn, Voorburg

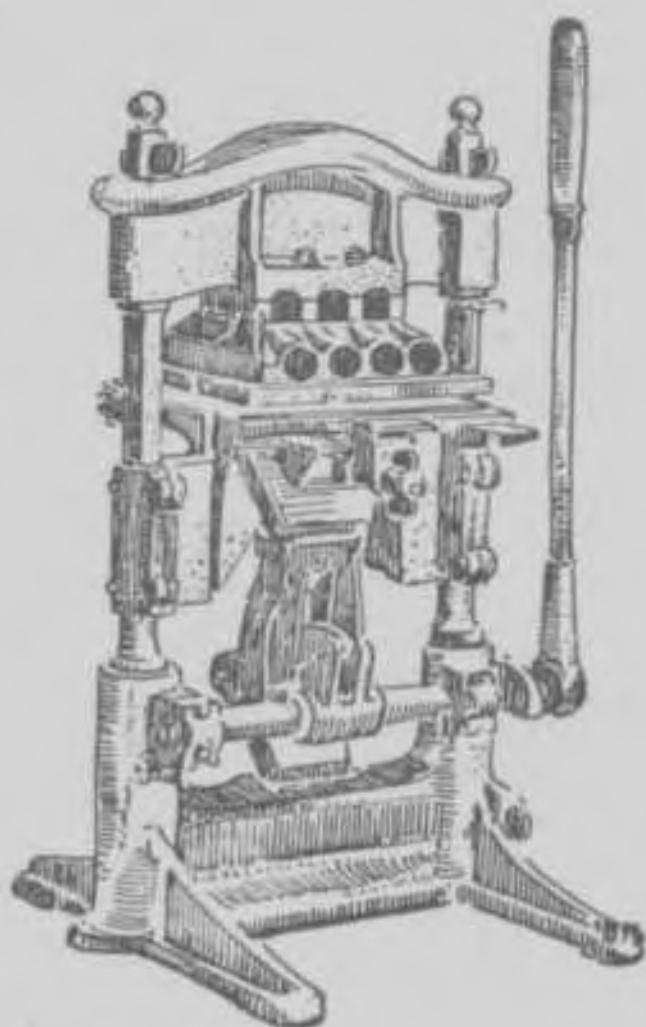


het persvergulden

Hoewel het niet het eigenlijke handbinden en versieren betreft, is het voor de leek toch wel interessant iets te lezen over het machinale goud of kleur opbrengen. Hiertoe dient de verguld- of stempelpers. Men legt de band op een slede. Boven deze slede is een verwarmde plaat, waartegen de stempel wordt geplakt; de stempel is gegraveerd in koper of gezet uit koperen letters, lijnen en ornamenten van 7 mm hoogte.

De handpers bestaat uit de volgende onderdelen: het voetstuk, de zuilen, het kopstuk, de stoof, de slede of onderplaat, de drukplaat, het kniewerk, de harp en de hefboom. Als regel wordt de handpers gebruikt voor het drukken van enkele banden of kleine partijen met goud. Men verwarmt de pers dan met gas of electriciteit. Om een band in kleur te drukken gebruikt men een klap- of verfdrukplaat. Vroeger waren deze persen eenvoudig gecon-

strueerd, maar op het einde van de 19e eeuw was de techniek al zover, dat naast handpersen de mechanisch gedreven pers in gebruik werd genomen als het aangewezen instrument voor grote oplagen. Toepassing van electriciteit voor aandrijving en verwarming bracht ook hier de grote vooruitgang. Overigens zijn ook hier grote vakkennis en routine nodig voor goed gebruik van dit belangrijke onderdeel van het boekbindersvak. De gebruiker van deze pers moet in de eerste plaats zéér gevoelig zijn voor velerlei nuances. Hij moet alle geringe verschillen in warmtegraad kunnen aanvoelen, oog hebben voor de verschillen in de glans van goud, de



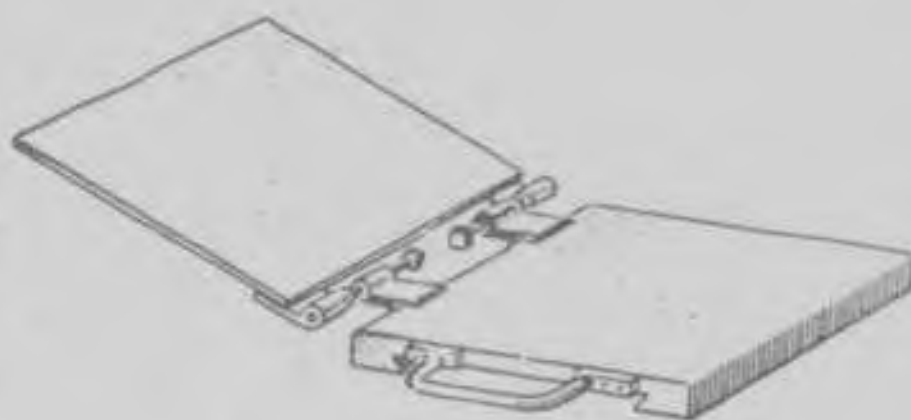
Verguldpers

vochtigheidsgraad van gegrondeerde werkstukken nauwkeurig kunnen bepalen en bovendien enig taalbegrip hebben.

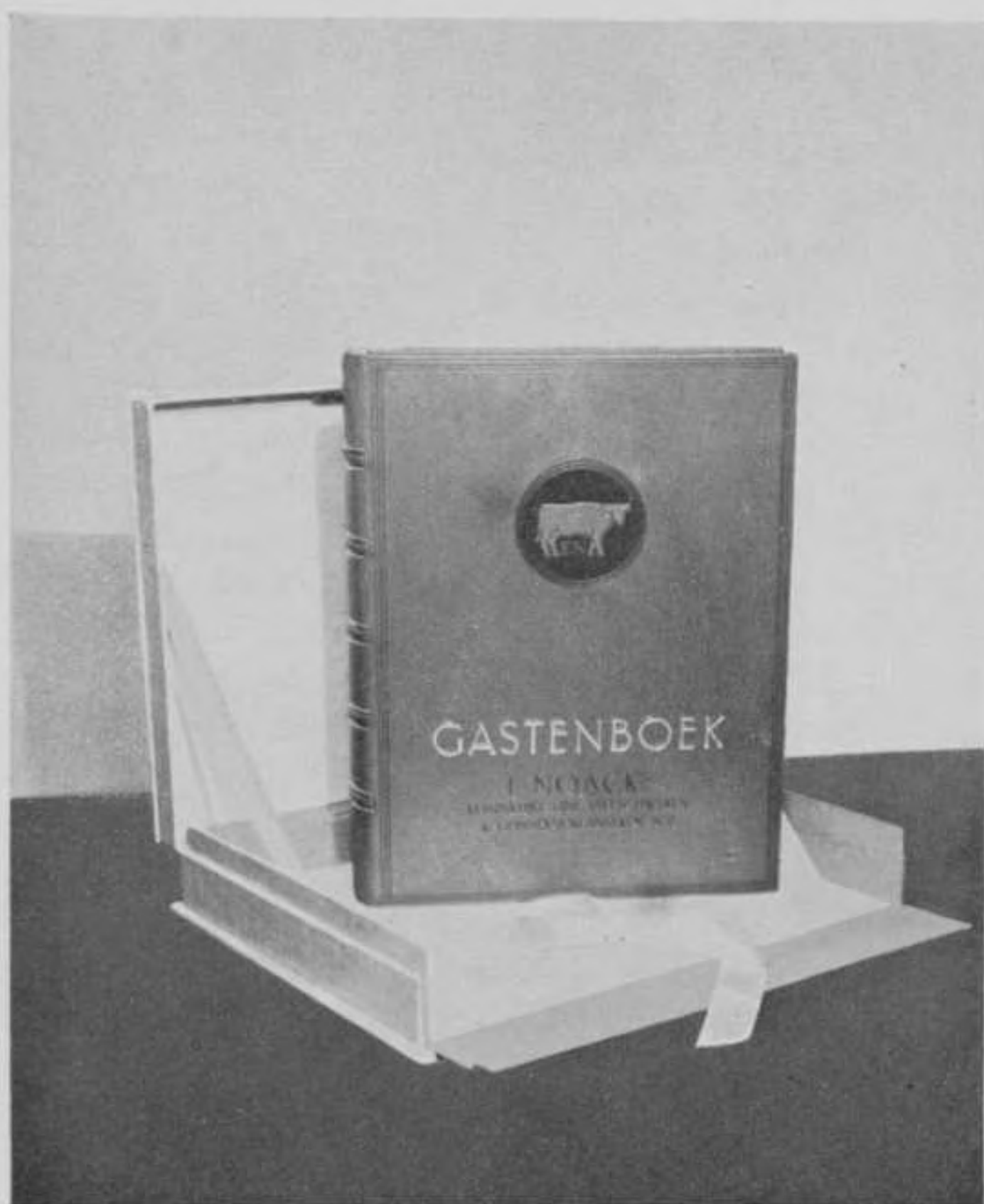
De letters (of de stempel) worden (wordt) goed inge-

deeld. Men trekt met potlood hulplijnen op een karton en plakt letters en stempel volgens de indeling vast. Wanneer nu het zetsel drukklaar is, wordt hiervan een diepe afdruk gemaakt en we snijden vervolgens op het formaat van de band een stelbord, waarop de juiste plaats met potlood is aangegeven. De losse afdruk van het zetsel kan nu op de juiste plaats worden vastgezet en zo kan dan het zetsel in de afdruk worden gezet, zonder dat er iets verschuift. Op de slede zet men drie aanlegblokjes vast. Als regel twee aan de bovenkant en één ter zijde. Het zetsel wordt aan de achterkant met pap of lijm aangesmeerd en in de afdrukken van het stelbord geplaatst, waarna men de slede inschuift en de hefboom overhaalt. Het zetsel kan in deze stand in de matig verwarmde pers blijven staan, tot de kleefstof is opgedroogd. Het zetsel is nu aan de bovenplaat bevestigd. Een stelschroef brengt het drukvlak precies in het midden en met een tweede schroef kan men de slede hoger of lager stellen. Is de pers voor gouddruk ingesteld, dan moet men de boekband tegen de aanleg leggen. De slede inschuiven en de hefboom overhalen, dan weer in zijn vorige stand terugbrengen en de slede uitschuiven. De band is dan voorgedrukt en moet nu gegrondeerd worden, want om het goud met bekledingsstoffen innig te verbinden is een „grond” nodig. Hiervoor gebruiken we eiwit en poeder (zie handvergulden). Vervolgens kan het goud opgedragen worden en bij de vereiste hitte worden afgedrukt. Blinddruk bestaat in het stempelen zonder kleurstof met een verwarmde stempel. Het is eenvoudiger een band met goud te bedrukken, dan te zorgen dat de blinddruk overal goed van kleur is. Kalfs- en varkensleer zijn zeer dankbare bekledingsstoffen voor blinddruk, maar zorgen dat dit leer overal gelijk van tint wordt, is de taak van den persvergulder. Wanneer de blinddruk dan nog als reliëf wordt toegepast, zijn daarmee schitterende resultaten te bereiken.

Het drukken met droge verf of oeser-folie kan ook veel voldoening geven, maar de echte kleurendruk geschiedt met verf op dezelfde wijzen als in de boekdrukkerij, echter met dit verschil, dat de verf die de boekbinder gebruikt steviger moet zijn. De verf uit



Klap of verfdrukplaat



*Leder boekband met stempeldruk
H. van Rijmenam. Ontwerp B. J. Aalbers, Voorburg*

de bus is voor het gebruik te dik en wordt dan ook aangemaakt. Men gebruikt hiervoor lak, vernis, terpentijn en gekookte lijnolie. Moet de verf dof blijven, dan moet er heel weinig lak worden toegevoegd.

De beste resultaten bereikt men met lijnolie. Met een mes wordt een dun laagje op een steen uitgestreken en met een handrol gelijkmatig uitgerold, totdat er een gelijkmatige verflaag is verkregen. Is de verf te dik, dan gaat ze bij het drukken trekken of plukken; daarentegen wordt de druk vlekkerig, wanneer de verf te dun is.

Om op de handpers verf te drukken is de klap- of verfplaat in gebruik; deze plaat is aan de linkerzijde van de slede bevestigd.

Opengeklapt rust zij op een steunpunt, zodat het opbrengen van de verf zeer vereenvoudigd met de handrol kan geschieden. Wanneer nu op deze plaat een stempel is bevestigd, wordt deze stempel opgerold met verf, de band ingelegd, de plaat dichtgeklapt, de slede ingeschoven en de hefboom overgehaald, vervolgens weer in zijn stand gebracht en de band is gedrukt. Wanneer men vijf kleuren moet drukken, zijn daarvoor vijf stempels nodig waarvoor men in den regel ook vijf toestelborden snijdt. Als alle kleuren zijn afgedrukt, volgt de contourstempel. Dit is meestal de zwarte afdruk, die de tekening van de band aangeeft en waarin de overige kleuren precies moeten sluiten.

Vincent Cleerdin
SAGEN VAN BRABANT





HOOFDSTUK 15

het leder

Van de oudste tijden af is de dierenhuid een geliefkoosd materiaal geweest voor tal van doeleinden. Toen men dan ook het boek veranderde van de rolvorm in de tegenwoordige vorm en omzag naar bekleding voor de band, was de keuze niet moeilijk. Zij viel vanzelf op de dierenhuid. Werd deze eerst verwerkt tot perkament, later werd zij tot leder omgetoverd. Nu kan elke dierenhuid tot leer bereid worden, ook die van de reptielen, vogels en vissen. De geschiedenis vermeldt wel, dat er boeken gebonden zijn in mensenhuid, maar dit moet men meer zien als een gril van een bepaalde persoon. Maar nu het leder een natuurproduct is, zal men bij de echte leder-soorten ook altijd kleine of grotere natuurlijke fouten aantreffen. Meestal geven deze fouten het karakter aan van de echtheid van het soort leer, dat men als boekband wenst.

Welke soorten dieren leveren nu het meest geschikte leder voor de boekband? Het antwoord is: de geit. Het geitenleer wordt onderscheiden in: Bokssaffiaan-, kaapsaffiaan-, Marokko-, Niger-, Oazen-, Karavaan- en Chagrinleder.

Het z.g. Kaapsaffiaan komt van de Kaapse geit. Dit leer wordt ook wel Marokko, Maroquin of Levanteins Marokkoleer genoemd. Het zijn grote zware vellen, met prachtige, grove nerf. De vormen dezer nerven zijn niet rond, maar z.g. wratachtig gevormd. Het is bijzonder sterk en wordt door boekenliefhebbers bij voorkeur verlangd.

Ecraséleer wordt uit dezelfde huiden gemaakt. We kunnen het ook vlakgedrukt leder noemen; de nerven worden machinaal weggeperst, waardoor de vellen donkerder en glanzender worden en de voren, die tussen de nerven waren, nu lichter uitkomen. Nigerleer bereidt men ook uit de huiden van geiten, die in Nigeria gefokt worden.

Het meest komt dit leer in de donkerrode kleur voor, hoewel het ook in blank (natuurkleur) te krijgen is. De looistoffen en kleur-

stoffen zijn geheel uit plantendelen bereid. Dit leer is nooit egaal maar altijd iets vlekkerig en glad gekolfd.

Het Oazenleer levert de geit, die in de steppe van de Sahara (Afrikaanse woestijn) leeft. Het heeft, evenals het Nigerleer, grove, onregelmatige nerven en is een der mooiste leersoorten.

Karavaanleer komt van de geit, die in de stal of weide wordt gefokt. De kleuren zijn zacht; de zeer grove nerf en de soepelheid geven aan het geheel een royaal en degelijk voorkomen.

Het bokssaffiaan of bokschagrin komt voor het grootste gedeelte van de Indische geit. Deze levert kleine vellen. Het is de leersoort die in de boekbinderij het meest verwerkt wordt; in hoofdzaak voor half lederbanden.

Varkensleer. Meestal zien we deze huiden wit gelooid en dan zijn ze zeer zacht, of bruinblank waardoor ze harder zijn. Het echte varkensleer is altijd goed te herkennen, omdat de bovenkant bezaaid is met openingen, waar eerst de haren (borstels) gestaan hebben. Ook aan de achterkant zijn de sporen daarvan nog zichtbaar.

Reeds bij het ontstaan van de boekband was het varkensleer een geliefde bekledingsstof; het is bijzonder sterk.

Kalfsleer. De beste vellen verkrijgt men van tamelijk jonge dieren. Deze vellen moeten dan langzaam met eikenschors gelooid worden. Dit proces duurt ongeveer zes maanden. Ze krijgen door deze bewerking een zekere vastheid. Het leer wordt verwerkt in de natuurkleur (blank) en veelal gemarmerd of gespikkeld.

Voor juchtleer doen huiden van oudere kalveren en kleine runderen dienst. Het komt het meest voor in rode en bruine kleur met een geruite nerf. De scherpe geur komt voort uit de bereiding, waarbij men gebruik maakt van berkenteerolie.

En nu tenslotte iets over de bereiding.

Het leer is een door looïing verduurzaamde dierhuid. Een goede looïing is dus hoofdzaak voor het verkrijgen van goed leer. De plantaardige looïstoffen worden verkregen uit eikenschors, wilgenschors, de bladeren, vruchten, loten en wortels van de sumak- of looiersboom en uit andere planten.

Na het looien komt het verven. Dit gebeurt door de vellen, wanneer ze vochtig zijn, onder te dompelen in de kleurstof. Men doet dit met een enkel vel of paarsgewijze, waarbij dan de vleeszijden tegen elkaar worden gelegd.

Het nerven vindt plaats na het looien en kleuren. De nerven

onderscheiden we in drie soorten, n.l. chagrin, dat is dan de fijnste korrel of nerf; het demigrain, de half fijne korrel of nerf, en het grosgrain of grof generfde leer. Hierbij heeft men steeds rekening te houden met de omstandigheid, dat al naar gelang van de diersoort, ouderdom, leefwijze, klimaat enz. de huid dun of dik en de korrel groot of klein is. We onderscheiden de nerven in natuurlijke en kunstmatige. De natuurlijke nerven zijn door de natuur in de huid vastgelegd. Ledersoorten met deze nerf hebben bij de kenners en boekenvrienden verre de voorkeur boven de kunstmatig generfde soorten. Een plankje, ongeveer 12 mm dik en 28×15 cm oppervl., krom als een borstelhout, op de ronde kant bekleed met een plaatje kurkschors en op de holle kant bespijkerd met een reep leer, waar de werkman zijn hand doorsteekt, is het werktuig waarmee dit gebeurt. De vellen worden vochtig gemaakt en vóór de bewerking stuksgewijze besmeerd met lijnolie. Dan legt de bewerker het vel met de voorkanten tegen elkaar en haalt het bovengedeelte met het plankje in de rechterhand naar zich toe, terwijl hij het vel telkens met de linkerhand weer dubbel legt. De vellen worden op deze manier in verschillende richtingen gerold. Voor longgrain, lange nerf, doet men het enkel van de streng of naar de buik; voor crispel in twee richtingen; voor korrel in alle richtingen.

De kruisnerven, de langnerven en de ruit- of juchtnerven worden alle door middel van gesneden stalen rollen op het leer gebracht. Ze behoren dus tot de kunstmatige nerven.

Een andere leersoort, die we ook wel mogen noemen, is het z.g. *Peau-de-suède*, waarvoor kalfs- of geitenhuiden gebruikt worden. Waarbij dan de nerfzijde door schuren fluweelachtig gemaakt is. Dit leer heeft iets zeer bijzonders, juist door het fluweelachtige oppervlak, dat de kleuren zacht doet uitkomen met een soort weerschijn. Voor gelegenheidsalbums is het een geliefd materiaal. Tenslotte zou nog schapen- en gespouwen leder genoemd kunnen worden, maar deze soorten zijn voor de Franse half of heel lederen band ten ene male ongeschikt. Misschien is het aardig hier te vermelden, dat zeemleer, dat voor glazenwassen gebruikt wordt, uitgespleten leer is van de onderhelft der huid.

Perkament. Niet tegenstaande er uit alle dierhuiden perkament gemaakt kan worden, gebruikt men over het algemeen slechts de huiden van schapen, geiten, kalveren en varkens. Ofschoon het perkament ook verduurzaamde huid is, is deze duurzaamheid niet verkregen door looïng, doch door een bewerking met zout, aluin

en kalk en het in strak gespannen toestand laten drogen van de vellen. Het beste is hoornperkament, dat uit huiden van kalveren of geiten wordt bereid. Dit perkament is zeer sterk en uitstekend geschikt voor goudversiering. Schapenperkament is veel minder sterk, het is ruwer en niet zo mooi van kleur, daarbij schaافت het gauw aan de randen der boeken en een goudversiering blijft altijd wat dof.



BIJLAGE 1

recepten

De volgende recepten kan men bij voorkomende gelegenheden proberen:

1. Als men de kwaliteit van leder beproeven wil, legge men een stukje in azijn. Is het leder geheel gelooïd, dan wordt de kleur iets donkerder; lost het zich op tot een gelatineuse massa, dan is het nog niet genoeg gelooïd.
2. Leer kan men reinigen door het af te wassen met lauw water, waaraan enige druppels azijn of zoutzuur zijn toegevoegd.
3. Vetvlekken in een lederen band kan men verwijderen door de band af te wassen met gezuiverde benzine.
4. Om oude lederen banden schoon te maken gebruikt men met succes hete azijn of verdunde salmiak.
5. Het schuimen van lijm of gelatine voorkomt men door toevoeging van een weinig spiritus of rauwe melk.
6. Roest- en inktvlekken in papier verwijdt men door zout en citroensap, onder inwerking der zonnestralen, op het papier te laten verdampen.
7. Vetvlekken in papier verwijdt men door de vlekken met terpentijn-spiritus te bestrijken en ze na droging met een weinig wijngeest te bevochtigen.
8. Papier, waarin weervlekken of andere besmetting gekomen is, kan in een bad van chloorwater gelegd worden en dan in schoon water worden uitgewassen. Ook kan men een warme aluinoplossing proberen.

9. Nog een recept om vetvlekken uit papier te verwijderen: Men gooit een mengsel van gips en benzine over het gehele blad papier. Na droging de gips weer verwijderen; de vlek is daarna verdwenen.
10. Vetvlekken verwijdt men uit stoffen door keukenzout in spiritus op te lossen en de vlekken daarmee in te wrijven.
11. Met salpeterzuur-zilver is prachtig mooi marmerleer te maken.
12. Met potas en ijzerroest kan men het z.g. gedoptemarmerleder of schildpad maken. IJzerroest verkrijgt men door stukjes ijzer te laten aftrekken op bier of azijn, waarin ze oxideren.
13. Voor het beitsen van blank leder kan zeepziedersloog gebruikt worden; verdund met water geeft het een mooi warm bruin.
14. De volgende kleuren zijn alle geschikt voor het beitsen van blank leder.

Tekenzwart: IJzervitriool, vermengd met een weinig gom.

Blauw: IJzerzwart met blauwzure kali en zoutzuur.

Violet: Gemalen blauwhout, in azijn gekookt, met een weinig aluin.

Groen: Vitriool of treksel van geelhout en een weinig indigo

Grijs: Met water verdunde ijzervitriool of koperwater.

Rood: In azijn gekookte fernambukhout.

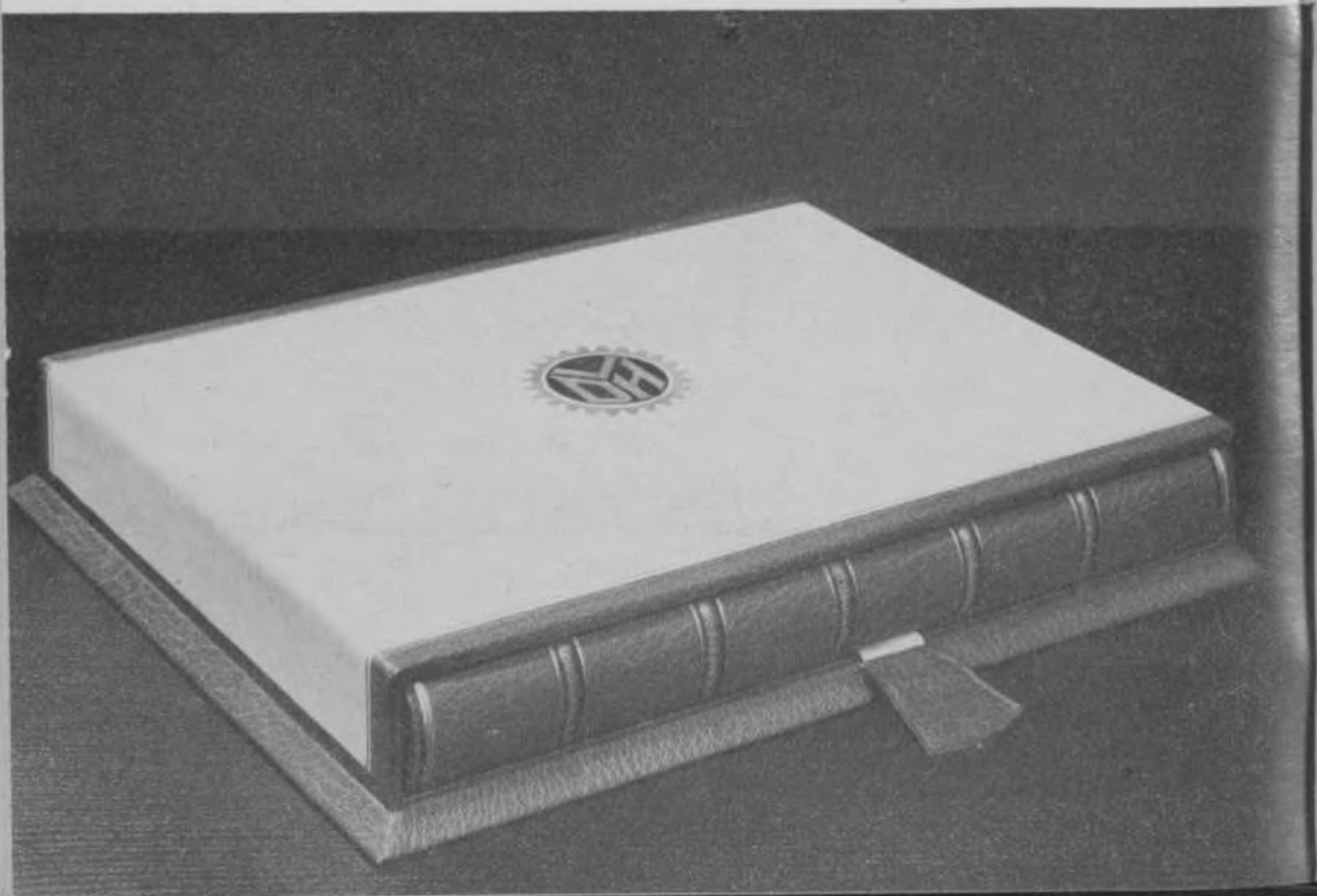
Oranje: In spiritus opgeloste saffraan.

15. Ontbeitsen. Hiervoor kan men een middel maken uit suikerzuur, zuringzout en zoutzuur.

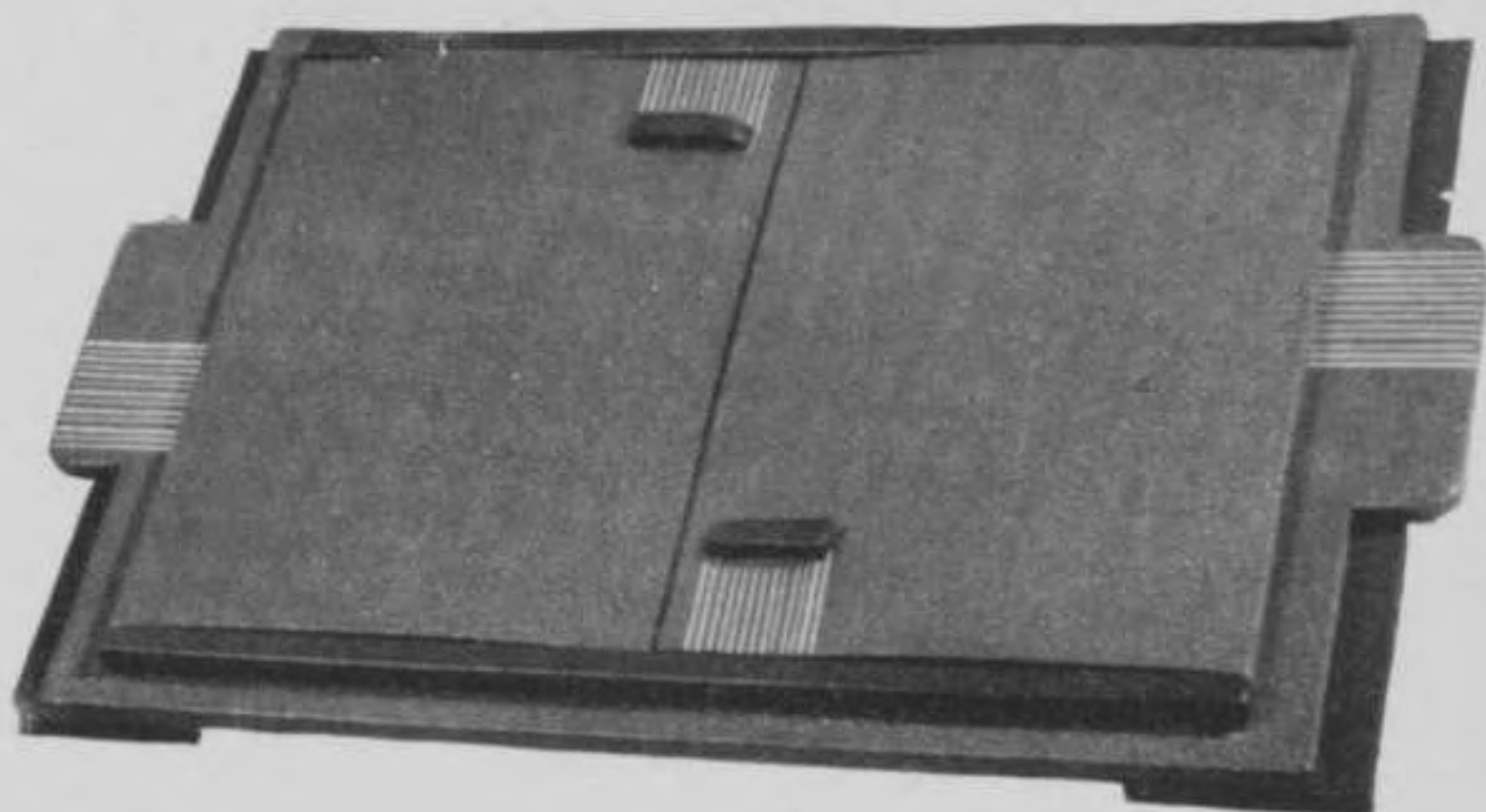
BIJLAGE 2

Als bijlage geven we hier enkele voorbeelden van luxe-cartonnage, hoewel dit niet in direct verband staat met het handbinden. Het betreft hier evenwel werkzaamheden die in de boekbinderij en door den boekbinder verricht worden en die er toe bijdragen het boekbinden tot kunstambacht te verheffen. Want wat is kunst immers anders dan verandering van stof tot vorm? Het is een dwaasheid in de versiering alleen een uiterlijk op zichzelf staande vorm te zien. De taak die de vakman zich stelt is niet alleen het maken van een werkstuk, dat het oog aangenaam aandoet, steeds moet zijn streven er op gericht zijn de geestelijke eenheid uit te drukken. Hij stelt zich tot taak het dode materiaal in iets levends te veranderen. Want zowel de nerven als de kleur van het leer en de versiering, dit alles dient slechts om de eenheid zowel geestelijk als aesthetisch naar voren te brengen. Hoe kan het ook anders! De boekbinder ziet zijn werkstukken als het ware voor zich groeien. Hij vooral kent het eigenaardige, de ziel, van de te be-

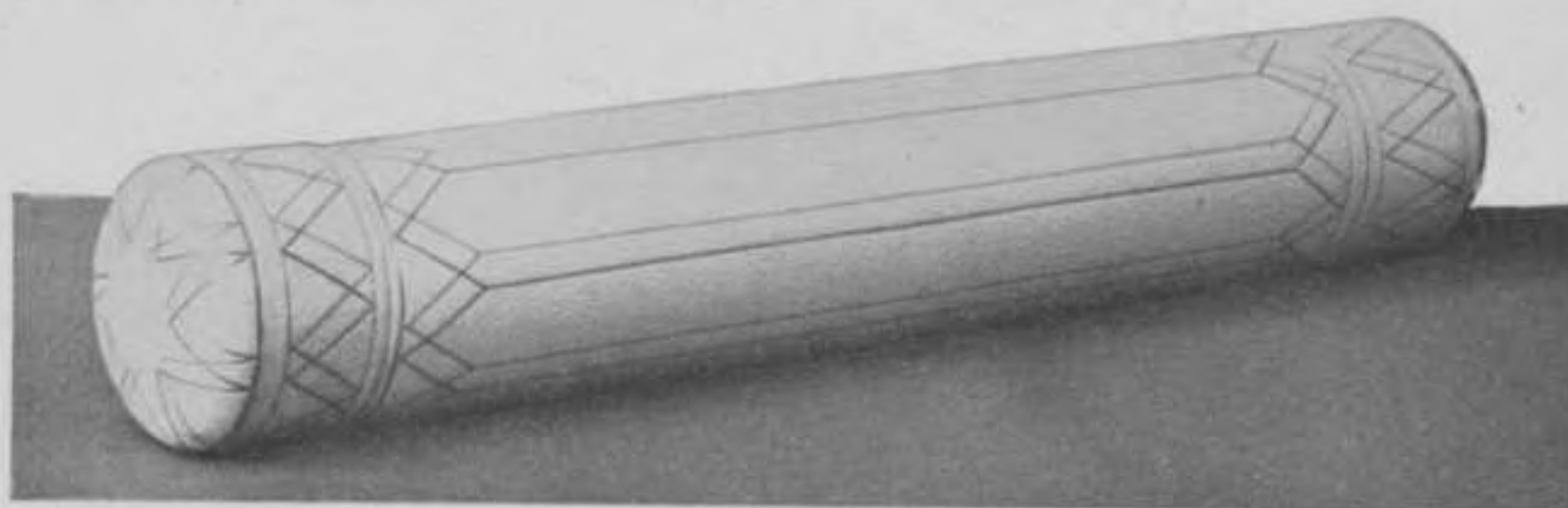
*Luxe cartonnage: H. van Rijmenam
Ontwerp en uitvoering: B. J. Aalbers*



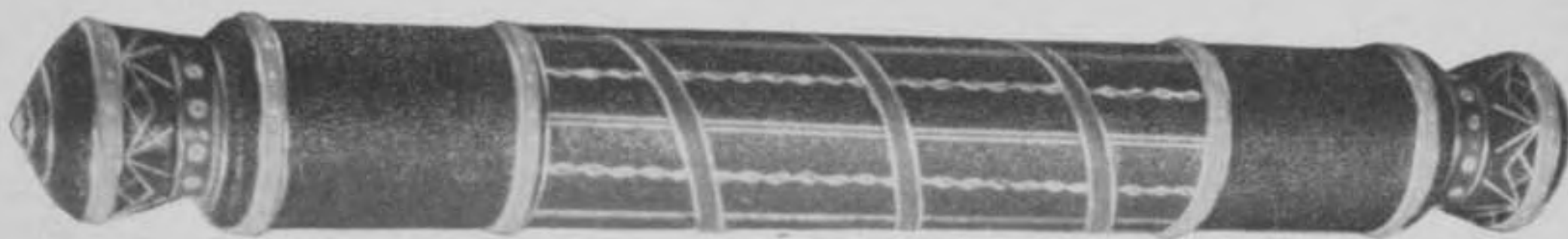
werken stof en van het gereedschap. Moge deze bijlage bij het publiek meer belangstelling wekken voor dit deel van een kunst-ambacht, dat evenveel recht op de naam kunst heeft als een sierlijke wandverlichting, kunstsmeedwerk of glaswerk Leerdam. Meer bekendheid bij het publiek zal zeker ook de behoefte doen ontstaan, nader kennis te maken met één of meer uitingen van deze tak van kunst.



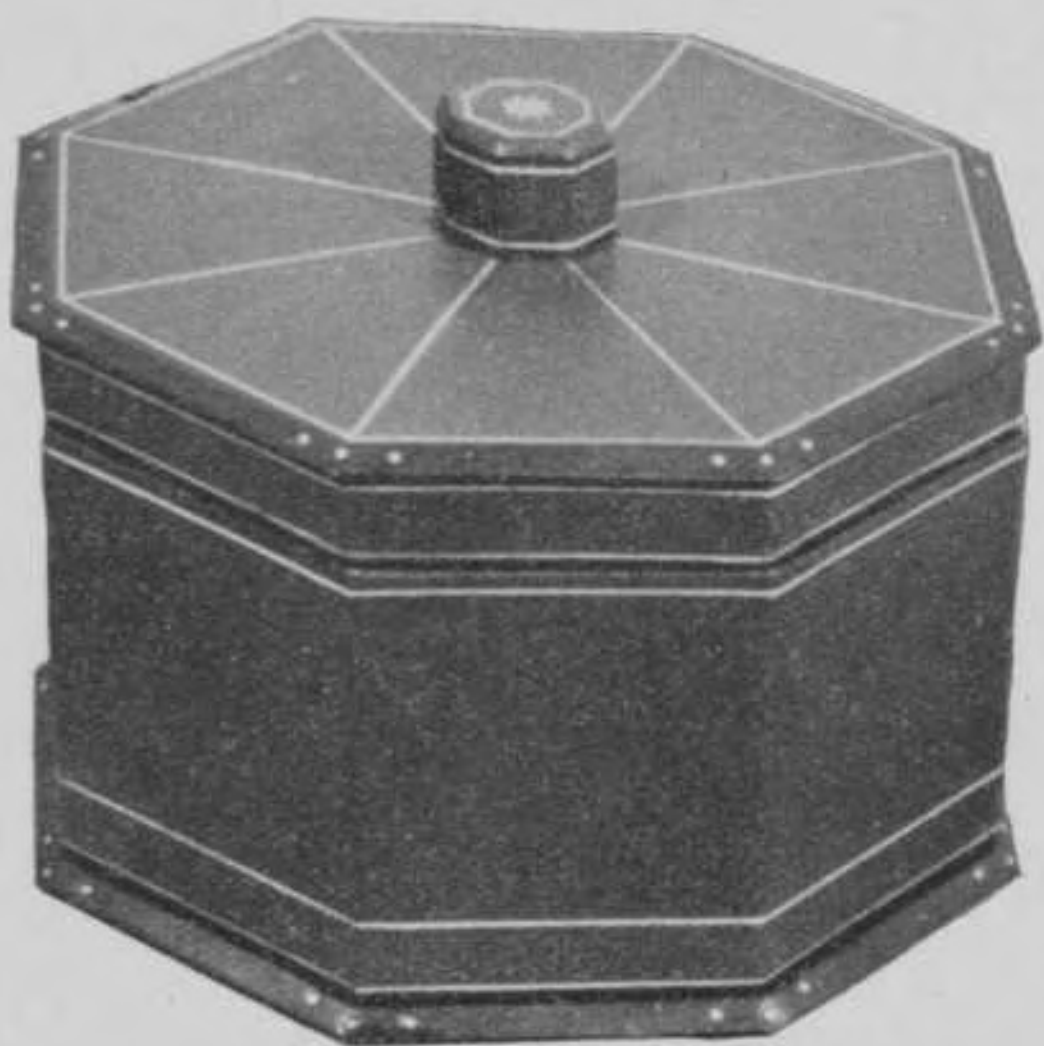
*Diplomamap in
roodbruin leder met
zwart leder omlijsting
uitvoering A. J. Hagen*



*Koker voor Doctorsbul in wit marokijn leder met handvergulding
Ontwerp J. H. J. de Vries Jr., Amsterdam*



*Koker voor Doctorsbul in roodbruin bokleder met opleg van beige, bruin en blauw leder
Ontwerp A. J. Hagen, Amsterdam*



Boordendoos in roodbruin
bokleder, ingelegd met pauw-
blauw kalfsleder
Ontwerp A. J. Hagen,
Amsterdam



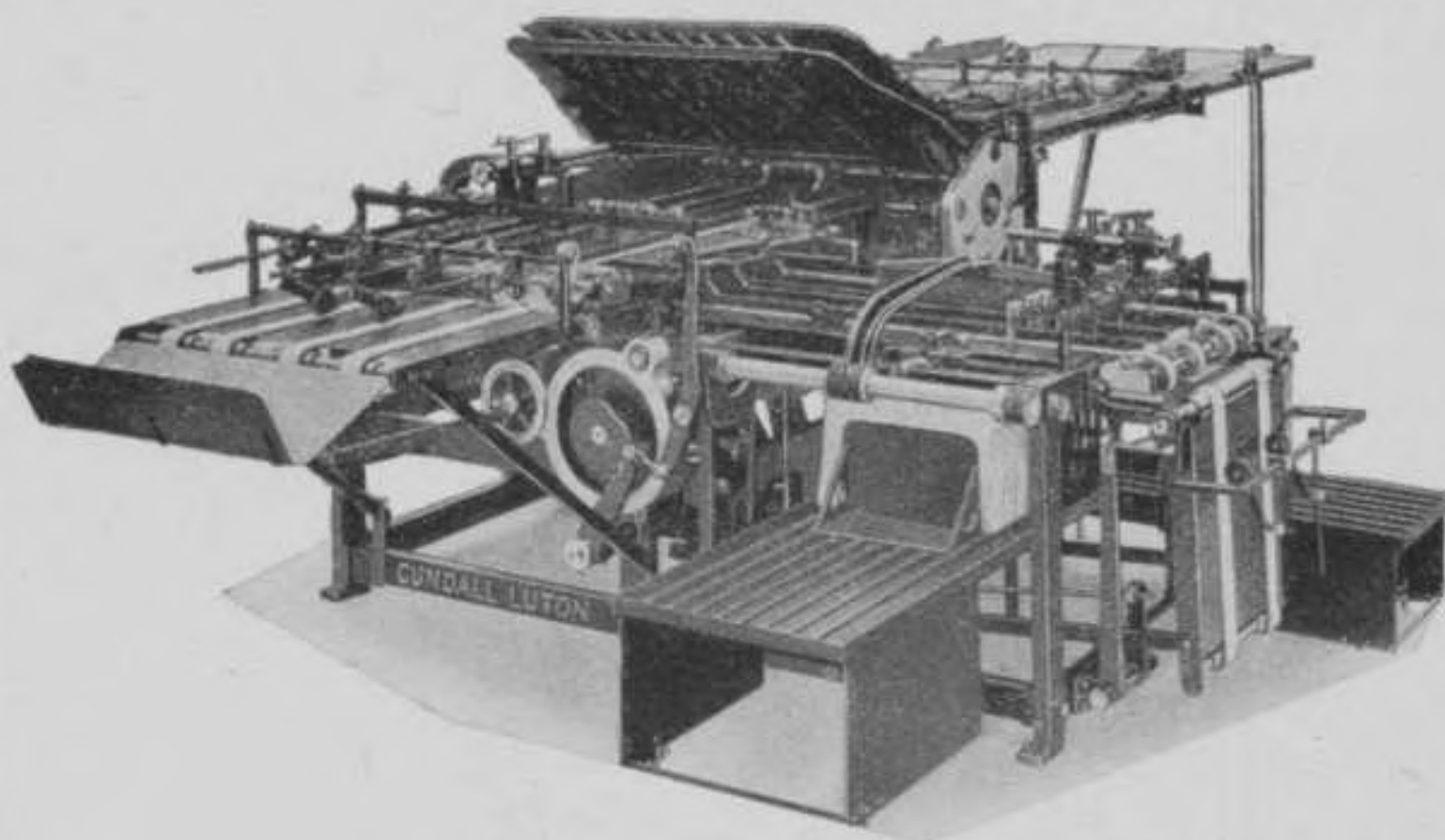
Schrijfmap in gedreven leder met omboorde leder randen
Ontwerp Justine van Aelst, Maastricht

ADVERTENTIES

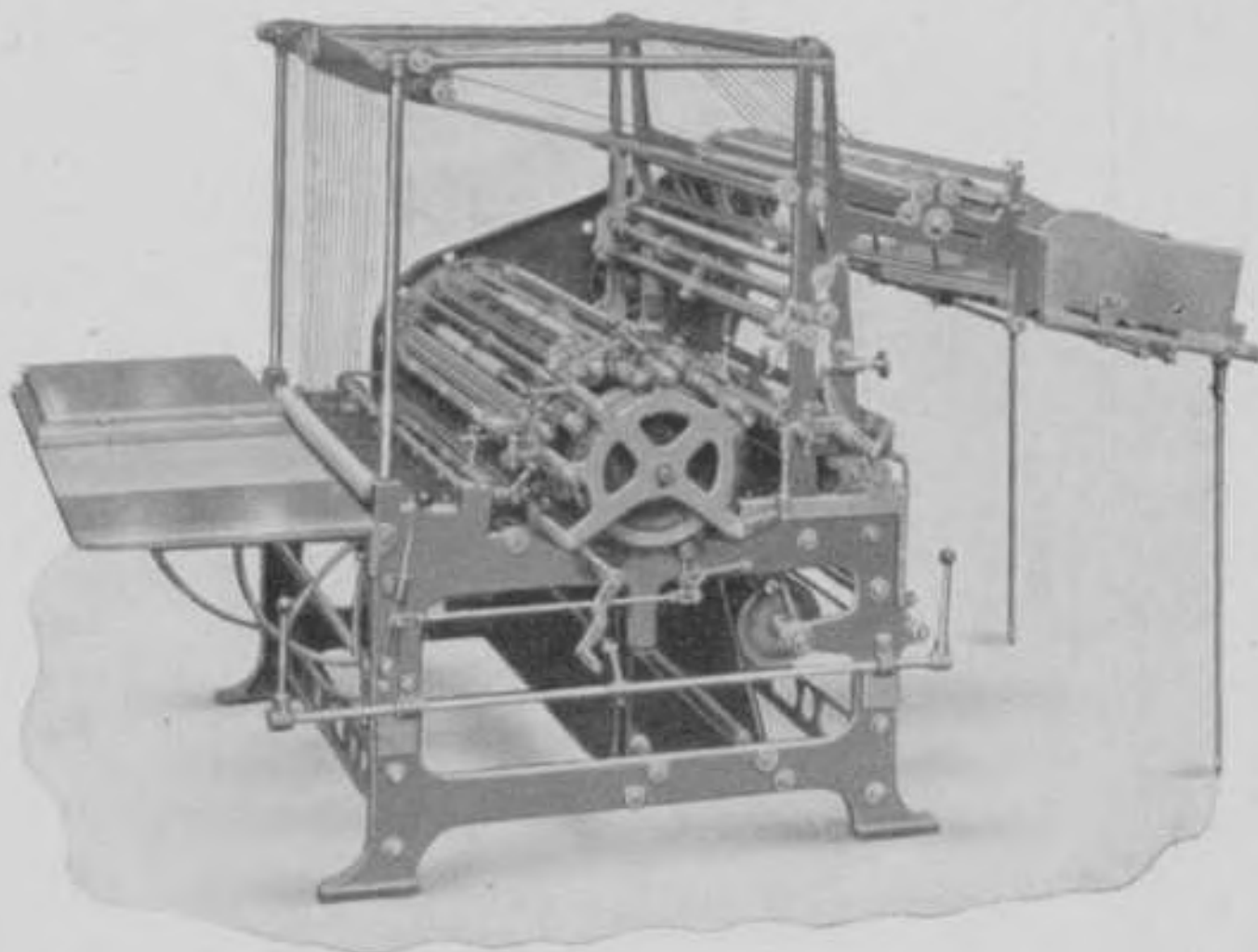
03005507

Twee vooraanstaande fabrikaten!

CUNDALL VOUWMACHINES



SHAW LINIEERMACHINES



N.V. MACHINEHANDEL MAHEZ

N.Z. VOORBURG WAL 32 — AMSTERDAM-C.

BOELAARS' CLICHÉ'S



DE
BESTE
OOIT
GEMAAKT

FABRIEK TE 'S-GRAVENHAGE

D.R.C.

**DE
REPRODUCTIE
COMPAGNIE**

**G R A F I S C H E
K U N S T I N R I C H T I N G**

LIJN-, RASTER-, DRIE- EN VIERKLEU-
REN CLICHÉ'S, FOTO-LITHOGRAFIE,
MACHINEPLATEN, TEEKENINGEN,
ONTWERPEN, RETOUCHES, FOTO'S,
STEREOTYPIEËN, MATRIJZEN,
MACHINAAL GEGRAVEERDE
RELIEF- EN BANDSTEMPELS,
BROOMZILVER FOTOKAARTEN



ROTTERDAM

CEINTUURBAAN 72 - TELEF. 41885 - 42367

OPGERICHT 1904

*Boeken, gemaakt
uit papier van dit merk*



*geven den binder
voldoening van 'twerk*

*G.H. Bührmann's
Papiergroothandel n.v.*

